

SENCER DİVİTÇİOĞLU

OSMANLI BEYLİĞİNİN KURULUŞU

Yayımlayan: Muhittin Salih Eren

İstanbul 1996

34-96-Y-70-057

ISBN 975-7622-48-6

EREN Yayıncılık

Kıtap-Dağıtım Tic. ve San. Ltd. Şti.

Tünel, İstiklâl Cad. Sofyalı Sokak No: 34

80050 BEYOĞLU - İSTANBUL.

Tel: (212) 251 28 58 - (212) 252 05 60

Telefax: (212) 243 30 16

SENCER DİVİTÇİOĞLU

**OSMANLI BEYLİĞİNİN
KURULUŞU**

*“Sual: Derviş ! Sen bu geçmiş
tevarihleri kendü
tevarihüne zamm etmeğe sebep ne?”*

*Cevap: İki vechten ötürü. Biri bu
kim ben geçmiş tevarihleri
müteala edip hakikati bildim
ve biri dahi benim tevarihümü
bildürmektür.”*

Aşıkpaşazade
Tevarih-i Al-i Osman

İÇİNDEKİLER

<i>Önsöz</i>	9
<i>Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu</i>	13
I- Ön-Osmanlı Tarihi	15
<i>A- Osmanlı Efsane-Tarihi : Süleymanşah</i>	15
<i>B- Osmanlı Efsane-Tarihi: Kayı mı, yoksa?</i>	20
<i>C- Ön-Osmanlı Aksiyomatik Sosyal Yapısı</i>	24
II- Osmanlı Tarihine Başlangıç	33
<i>A- Osmanlı Kuruluş Toplumunda Zümreler</i>	33
1- Ulu Bey	36
2- Ertuğrul'un Uruğundan Beyler (İç-Beyler)	43
3- Gaziler, Alpler ve Türkmen Beyleri	44
<i>a) Gaziler</i>	45
<i>b) Alpler</i>	46
<i>c) Türkmen Beyleri</i>	48
4- Ahiler	48
5- Abdallar ve Bacılar	50
<i>a) Abdallar</i>	50
<i>b) Bacılar</i>	53
6- Türkmen Göçer-Evleri	55
7- Rum Köylüleri	57
8- Sonuç	58
<i>B- Osmanlı Toplumunda Sınıflar</i>	59

III- Osman ve Orhan Beyler	6 1
<i>A- Osman Bey'den Kesitler</i>	<i>6 1</i>
1- Osman: Av(cı)başı	6 1
2- Osman: Delikanlı	6 2
3- Osman: Kıyııcı (ya da <i>Fratricide</i>)	6 3
4- Osman: Serkeş	6 3
5- Osman: Kılıç ve Maşrapa	6 4
6- Osman: Köylüler <i>versus</i> Tekfurlar	6 6
7- Osman: Üleştiren	6 7
 <i>B- "Big Man" Paradigması</i>	<i>6 9</i>
1- Ulu Bey Osman	7 0
2- Osman Bey Yortuyor	7 2
 <i>C- Orhan Bey (de) Yortuyor</i>	<i>7 5</i>
IV- Osmanlı (Beylik) Devleti	8 1
<i>A- Devlet: Statu nascenti</i>	<i>8 2</i>
<i>B- Osmanlı (Beylik) Devletinin Formelleştirilmesi</i>	<i>8 6</i>
<i>C- Tarihten-Gelen-Devlet</i>	<i>9 0</i>
1- Kök Türk Devleti	9 3
2- Karahanlı Devleti	9 4
3- Selçuklu Devleti	9 6
 <i>D- Bitiriş</i>	<i>9 7</i>
Ek: Dumézil'in Üçlü İşlev Varsayımı	9 9
Açmalık-1: Asya (Osmanlı) Üretim Tarzına Değın	1 0 1
Açmalık-2: Osmanlı Bütüncül Devleti <i>versus</i>	
Batı Feodal Çoğulcu Devleti	1 0 2
Sözlükçe	1 0 9
Kaynakça I: Osmanlı Tarihleri	1 1 0
Kaynakça II: A- Osmanlı Tarihi	1 1 1
B- Antropoloji vs.	1 1 9
Dizin	1 2 3

Önsöz

Bu kitap sizi Osmanlı kuruluş toplumunun doğrularına (*truth, vérité*) değil, bu toplumun tarihine götürecektir. Onu okurken ne Söğüt yaylalarında, ne de Bursa sokaklarında dolaşacaksınız. Bırakın Osman ve Orhan Beyleri görmeyi, onları tanıyanlarla bile konuşamayacaksınız. Maalesef, gezintinizin alanı sadece tarih kitaplığının raflarıyla sınırlı kalacak. Aşıkpaşazade'yi, *Anonim*'i ve Neşri'yi hatmedeceksiniz. Gibbons, Wittek ve Köprülü okuma listenizde olacak. İncalcık, Beldiceanu, Ocak, Zachariadou ve Kafadar ise danışmanlarınız. Fakat bu tarihçilerden hiçbiri size Osmanlı toplumunun doğrularını gösterip, tam olarak anlatamayacak. Anlatamayacak; çünkü, ilk Osmanlı Tarihleri (*Tevarih-i Al-i Osman*) ancak XV. yüzyılda, Ahmedî, Şükrullah, Oruç, Aşıkpaşazâde ve Anonim yazarının kronikleriyle ortaya çıkmıştır; kuruluş döneminden, aşağı-yukarı, bir yüzyıl sonra. Bu saptama, kuşkusuz, onların XIV. yüzyılda elden ele dolaşan, ama sonradan bir daha geri gelmemek üzere yitirilen bazı *menakıbnâme* ve *gazavatnameleri* görmüş olduklarını yadsımaz (Aşıkpaşazade tarafından okunduğu bilinen Yahşî Fakih'in *menakıbnamesi* gibi). Söylemek istediğim sadece şudur: Osmanlı kuruluş toplumu hakkında *birincil kaynaklardan* (~olgulardan) yoksunuz, onlar ilelebet kaybolmuşlardır. Öyle ise, bu tarihi yazarken özgüllükle *ikincil kaynaklardan* (Aşıkpaşazade, Anonim gibi) yararlanmalıyız (ve de onlar üzerine kurulan *üçüncül kaynaklardan*: Wittek, İncalcık gibi).

İkincil kaynaklar, ister istemez, birincillerin yorumlanarak yinelenmişleridir. Pekiyi ama, bu saptama bizleri Osmanlı kuruluş toplumunun doğrularından ıraksatmaz mı? Evet ve hayır. Çünkü, bu durumda, olgular her ne kadar yorum-olgulara dönüşmüşse de, kaybolan *menakıbnâme* ve *gazavatnamelerin* yazıldığı dönemde dahi yazarlar, gözleri önünde cereyan eden olguları zaten yorumlayarak kaleme alıyorlardı. Daha dün bu dünyadan ayrılan Atatürk ve Menderes hakkında yazılanlara bir göz atınız. Her yazar doğru diye kendi gerçeğini yansıtmıyor mu? Yansıtıyor; çünkü, yorumsuz tarih yapmak mümkün değildir¹. Bu açıdan bakılınca birincil ve ikincil kaynaklar arasındaki fark sanıldığı kadar büyük olmaz. Birinciller yoksa, ikinciller. Bade, V. yüzyıl Anglo-Saxon tarihini VIII. yüzyılda yazmamış mıydı?

Zaten, Osmanlı ikincil kaynaklarını güvenilir belge olarak saymazsak, bu döneme ait elimizde ne kalır? Üç Bizans tarihçisi (Pachymeres, Nicephoras, Katakousenos) ile dört Arap gezgini, coğrafyacısı ya da tarihçisinin (İbn Battuta,

¹ Realist eğilimli bir tarihçi sadece kroniklerle ilgilenir. Tarihler kaydedilir, karşılarına da olaylar. Asla, sekemeçlerle gelen olaylar hakkında "niçin" ve "nasıl" diye sorulmaz. Ama, onu okuyan başka bir tarihçi soru sormaya başlarsa yorum yapılmıştır bile.

al-Ümari, İbn Sait, İbn Haldun) bıraktıkları “devede kulak” kabilinden bilgiler. Bunlarla Osmanlı kuruluş tarihi yazılamaz. Bu durumda, ikincil kaynaklardan yararlanarak tarih yazmaya başlarız. Bunların ne kadarının, ne derecede doğruyu yansıttıkları; yani, olguların uydurulmuş mu, gizlenmiş mi ya da abartılmış mı oldukları ayrı bir konudur ki halledilebilir. Bir yol, *Tevarih-i Al-i Osman*’ın sunduğu olguları yorumlanmış doğrular olarak kabul edelim. Sonra, herbirinin verdiği bilgileri çapraz taramalarla sınavalım. Göreceğiz ki, bu tarihler içinde/arasında Osmanlı kuruluş toplumunun “katı özü” üzerinde bir kamu duyusu oluşmuştur. Bunun dışında kalan aykırı olaylar (Ertuğrul Bey’in suret değiştirip uçması, Osman Bey’in amcasını öldürmesi gibi), Osmanlı sosyal tarihi bağlamında değerlendirilebilir. Tarihçilerin suskunlukla geçitirdikleri olayları (Bapheus ve Dinboz savaşlarından sonra Osman Bey’in savaş faaliyetlerinin azrağa indirmesi, Osman Bey’in culusu gibi) ise yorumlayarak irdeliyelim. Ayrıca, bütün belgeleri, Bizans ve Arap haberlerinin süzgecinden geçirelim. Hatta, Selanik Arşipiskoposunun dediklerine bile kulak verelim. Öte yandan, İncalcık’ın ve Beldiceanu’nun başarıyla yaptıkları gibi XV.-XVI. yüzyıl defterolojisine başvuralım, doğruları defterlerden yakalamaya (eğer varsa) çalışalım. Dahası, mantığımızı kullanarak olgular arasındaki eşsüremliliğe ya da artsüremliliğe neden-sonuç ilişkilerini yeniden kurcalayalım.

Ama diyeceksiniz ki, tarih metodolojisini ne denli mükemmelleştirirsek mükemmelleştirelim. günümüz tarihçilerinin meydana çıkarttığı her bulgu, her düzeltme gene de yorum olmaktan öteye gitmez. Bu itiraza haksız diyemeyeceğim. Ancak, gözardı edilmemesi gereken bir yanıtım var. Epistemolojik bakaçtan, tarihçi bireysel yorumdan kurtulamaz ama, metodoloji alanında yapılan ilerlemelerin tarihçiyi imgelemeden (hayal kurmak da diyorlar) vazgeçirip, gerçeğe daha çok yaklaştıracığı da kesindir.

Yeri gelmişken, ben, Osmanlı kuruluş toplumunu anlamak uğruna biraz daha ileriye gitmek, epistemolojik yorum-olgu sorununu, metodolojik “aksiyomatik olgu” düzlemine kaydırmak istiyorum. Aksiyomun sözlüklerdeki karşılığı, “bir şeyin manasını anlatan, apaçık olmasına rağmen kanıtlanmayan doğrular” olduğunu biliyoruz. Tarihte aksiyomatik-olgu yöntemini şöyle kullanabiliriz. Eğer, olgu X, $y_1, \dots, y_n$ durumları için tanıklanmış bir olgu ise, tanıklanmamış olmasına rağmen bu olgu y_{n+1} için de geçerlidir. Metinde bulunan bir örnek vereyim: Türkmen boylarının kesili uruk yapısı tanıklandığına göre, tanıklanmamış olmasına rağmen, Ön-Osmanlı toplumsal yapısının da kesili olduğunu ileri sürebilirim. Sanırım, aksiyomatik-olgu yönteminin gündeme getirilmesiyle tarih disiplini kapsamında yapılması kaçınılmaz olan yorumların getirdiği sonsuz serbestlik ve dolayısıyla kaypaklık frenlenmiş olacaktır. Böyle bir yaklaşımın tarihin bilimsellik niteliğini arttıracığını umarım. Aşağıda görüleceği gibi, Osmanlı efsane-tarihinin içerdiği sorunları, Osman Bey’in “dayanılmaz” yükseliş öyküsünü, Osmanlı Beyliğinin sosyal yapısını ve bu devletin sadece tarihten-gelen-devlet olduğunu anlamak/açıklamak için hep aksiyomatik-olgular (önergeler) yönteminden yararlandım. Dikkat edilirse, bu tür sorunların irdelenmesi aslen

devlet, başkan, boy, mitoloji, savaş, ulca, tarikatlar vs. gibi antropolojik kavramların kullanılmasıyla mümkündür. Ne ki, tarih yaptığıma göre bu kavramları tarih kavramlarıyla kaynaştırmalıydım da. Nedir bu tarih kavramları? Zaman, mekân, eşsürem-artsürem, olgu, durağanlık-değişme ve benzerlik-ayrılık vs. Her iki alanda bulunan bu kavramları öğür edip, tutarlı bir mantık çerçevesinde çatmak bizi tarihle antropoloji arasında bir yere getirir. Buna antropolojik-tarih diyorlar.

Bu yaklaşımın sesi bazılarına nahoş gelebilir. Ama ne yapalım ki, XXI. yüzyıla girerken gerek doğa ve toplum bilimlerinde, gerek sanatta paradigmalar hızla yıkılıyor, yerine sürgit yenileri geliyor. Örneğin, iktisat biliminde hızlı paradigma değişmelerini yansıtan şu anektoda kulak veriniz (Dr. Deniz Gökçe'den özetle aktarılmıştır):

"Harry Markowitz, 1950'lerin sonunda Chicago Üniversitesinde doktora sınavına girer. Jüride M. Friedman ve J. Marchak gibi çığır açan iki ünlü iktisat profesörü vardır. İlk sözü Friedman alır: "Harry, tezin matematiğiyle ilgili bir sorun göremiyorum. Ancak benim çok ciddi bir sorunum var. *Bu bir iktisat tezi değil, bir matematik tezi de değil, hatta bir işletme tezi bile değil.* Bu yüzden sana iktisat doktorası veremiyorum" (italik benim).

Not: Markowitz bu teziyle finans iktisadında *Portföy Tcorisi* denilen teorinin temellerini atmıştı ve bu nedenle iki meslektaşıyla birlikte 1990 Nobel İktisat Ödülü'ne layık görülmüştü.

Tabii ki, bu kıssa iktisat bilimiyle ilgilidir, bazı tarihçilerin bunu umursayacaklarını sanmam.

Önsözde söyleyip metinde uygulamaya çalıştığım tarih bilgisi, tarih epistomolojisi ve tarih metodolojisi arasındaki girift ilişkilerin uyumlu, tutarlı ve anlamlı olup olmadığını okur değerlendirecek. Sonuç ne olursa olsun, benim yapabileceğim fazla birşey yok: "karınca kadarınca".

Mayıs, 1996

Podima

Sencer Divitçioğlu

Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu

Osmanlı Beyliğinin kuruluş öyküsünü anlatmak, anlatılanları dinlemek, dinlenenleri yorumlamak ve yorumlananları tekrar anlatmak, Osmanlı tarihiyle uğraşan bütün tarihçilerle¹ bazı sosyal bilimciler (*Asya Üretim Tarzı* tartışmalarını hatırlayınız) için her vakit vazgeçilmez bir tutku olmuştur. Hatta bu sonuncular arasında kimileri bu tarihi ikinci kez anlatmaktan kendilerini alamamışlardır. Bunlardan birisi de benim (1967, 1969). Bağışlana...

Evet, bu kitapta Osmanlı Beyliğinin kuruluş öyküsünü yeniden anlatacağım. Bu işe girişirken ne tarihçilerin aşağıdaki dipnota değindiğim tezlerini sorgulayıp eleştireceğim, ne de 1965'li yıllardan beri sürüp giden Osmanlı toplumu ve Asya üretim tarzı hakkında yapılan tartışmalara ilişeceğim. Zaten, eski kitabımı bile yeniden -okumaktan çok, onu yeni bir görüşle donatıp, eksikliğini gediğini tamamlamayı yeğlerim. Bu davranışla, belki de kendim dahil, bütün tarihçi ve sosyal bilimcileri eleştirmiş oluyorum. Kötü niyet değil, olabilir. Türkmen tarihçi

¹ Bu tarihçiler arasında belli başlıları şunlardır. Sadece hatırlatmak üzere kaydediyorum: İlk elde Gibbons (1968:1916) var. Ona göre, Türk-Rum karması, fakat Müslüman bir "ırk" Osmanlı Devletini yaratmıştır. Giese (1924) ise, devletin kuruluşunu bölge ticaretiyle zenaatini elinde tutan ahi örgütlerinin yaygın iktisadi faaliyetlerine bağlar. Arkanis (1947). Bursa'nın fethiyle birlikte Osmanlılar'ın sosyal gelişmeyi sağladıklarını, hele İznik ve İzmit'i aldıktan sonra, Bizans bürokrasisinin yardımı sayesinde devleti pekiştirerek Trakya'ya geçtiklerini söyler (*ben görmedim*). Zikreden: Kafadar 1995, p. 24). Wittke'e göre (1966:1938). kuruluşta asıl etken olanlar iktisatçı ahiler değil, inanç sahibi gazilerdir. Gaza ve fetih Osmanlı tiresini göçer topluluktan devlet-li bir topluma dönüştürmüştür. Köprülü (1984:1938. 1959) için Türk olan herşey; Selçuklular. Kayı boyu, devlet aygıtı, uçlar, gaziler, ahiler, abdallar, ulema vs. hep birlikte Osmanlı Devletini kurmuştur. Barkan'a göre (1942), kolonizatör dervişlerin yurt tutma arzuları, Osmanlı ilinin korunarak ve örgütlenecek genişlemesine neden olmuştur. Akdağ (1959), kuruluşu açıklamak üzere özgül bir "Marmara İktisadi Birimi" kavramını Osmanlı tarih yazınına getirmiştir. Varolduğu sanılan bu özgül birim Osmanlı Devletinin oluş ön-koşulunu hazırlar. Werner'in (1986) anlatısı biraz Köprülü'nünkine benzerse de, onda gazilerin, ahilerin vs. birer sınıf olarak ele alınışı analizi marxistleştirir. Ne yazık ki, analizde bu sınıfların nasıl bir arabağıntıyla topluma dürtü sağladığı açıklanmaz. İnalçık'ın (1980) makalesinde, yoğun Türkmen nüfusuyla onların gaza ülküleri. *via ulca* ve köle almak, devletin kuruluşunun temel nedenidir. Görüşleri (1973, 1994)'de de değişmemiştir. Ulca ve esir zikredilmeden, gaza ve nüfus artışı Osmanlı Beyliğinin kuruluşunun nedenidir. Lindner (1983), al baştan, Gibbons'a döner. Ona göre Osman, Türk, Rum vs. karşımı bir boyun başkanıdır. Bu boy serpilecek, devleti kuracaktır. Beldiceanu (1984) kuruluş öyküsüne, açık seçik, Bizans'ı da katar. Türk cephesinde, Türkmen'in savaşıklık gücü ve beylerin askeri yetenekleriyle Bizans cephesinde, Ortodoks-Katolik çatışmalarının yarattığı menfi ortam, Türkler lehine gelişecek, Osmanlı Devletinin kuruluşuna zemin hazırlayacaktır. Emecen (1994), tekrar Köprülü'ye dönüş yapar. Aynı anlatı tarzı yinelenmiş, fakat analizin niteliği yenilenmemiştir. Kafadar (1995) ise, konuya yeni bir soluk getirir. Ardışık dönemlere göre yaptığı analizde, Osmanlı kuruluş toplumunu oluşturan farklı ögeleri dinamik bir süreçte birbirine bağlamayı becermiş ve böylece tarihsel yorumu tekdüzelikten kurtarmıştır.

Annapesov Murat'ın dediği gibi ne de olsa "tarih kişisel bir sorundur (efendim)"¹

Kişisel Osmanlı Beyliği tarihine girmeden önce bu alandaki belgeler hakkında ne düşündüğümü bir kez daha belirteyim.

Osmanlı toplumunun başlangıç tarihi aslen kökenleri benzer *menakıbname*lerde yatan, *Tevarih-i Al-i Osman* denilen kroniklerin sundukları belgelerden oluşur. Bunların en iyi temsilcileri Aşıkpaşazade'ninki ile Giese'nin yayınladığı *Anonim*'dir. Bunların üzerine kurulan bütün kroniklerde, bazen birinin sunduğu bilginin öbürü tarafından suskunlukla geçiştirildiğini, bazen birinin verdiği bilginin öbürlerindeki kayıp halkayı tamamladığını, bazen de hepsinde bulunan kimi paragrafların tıpatıp aynı olduğunu gözlemliyoruz. Ne var ki, verilen bilgilerin birbirlerini ciddi olarak yadsıdıklarına pek rastlanmaz. *Aşıkpaşazade* ve *Anonim*'de verilen tarihler ve adı geçen toponimler arasında belki yanlışlar bulunabilir, anlatımlarla esgeçilen, küçümsenen, abartılan ve hatta uydurulan olaylar olabilir. Fakat bütün bunlar, Osmanlı kroniklerini bir katı öz etrafından oluşup geliştiği gerçeğini inkâr ettiremez. Kafadar da aynı kanıdadır (1995).

"On beşinci yüzyıl Osmanlı tarih metinlerini, ne erken yüzyılların tarihsel gerçeğini anlamak için bir garanti olarak sunmalı, ne de onların geçerliğini sorgulayıp, hemen sbitmalıdır. Sistematik kuşkuları içeren eleştirel okumalar, apaçık tarihsel çarpıklıkların altında yatan anlamlı doğruları ortaya çıkarabilir. Sorun, topyekün yadsımaya başvurmadan ve aralarında ayırım gözetmeden, Osmanlı kroniklerini karakterize etmektir."

Bilgilerimizin sınırı içinde her Osmanlı tarihi tarafından ortaklaşa kullanılan bir eksen Yahşi Fakih'in *Menakıbname*'sidir. Onun, Orhan Bey'in imamu İshak Fakih'in oğlu olduğu biliniyor. Aşıkpaşazade 1413 yılında Gebze'den geçerken ağır hastalanıyor ve onu Yahşi Fakih evinde konuk ediyor. Aşıkpaşazade, kitabı orada görüyor ve okuyor. Nekahat döneminde kitabı istinsah etmiş olmalıdır. İşte, ol kitaptır ki, (galiba) anonim ya da değil, bütün *Tevarih-i Al-i Osman*'a (bundan böyle TAO) dayanak olmuştur.

Başlarken, Osmanlı Beyliğinin kuruluşu hakkındaki bu çalışmanın kronolojik aylanının nasıl belirlendiğinden kısaca söz edeyim: Osmanlı Beyliğinin kuruluş öyküsüne efsanevi Süleymanşah'la başlayıp, Osman (c. 1290-1324) ve Orhan Beylerle (1324-1362) devam edeceğim. Ancak, hem Edirne'nin fethi (1361) gibi siyasal, hem devşirme örgütünün kuruluşu gibi sosyal iki önemli olaya taunklık etmiş olan Murad I dönemini de kısmen bu çalışmaya katacağım.

¹ *Turkmenistan Bilimler Akademisi* üyesi. Kişisel sohbet.

I

Ön-Osmanlı Tarihi

Süleymanşah'la başlayan ön-Osmanlı tarihi, tarihle değil, efsane-tarihle ilgilidir. Ama gene de efsane, bir yandan, dolaylı olarak, geçmişteki doğruları yakalamaya vesile olurken, öte yandan, tarih-tarihin başlangıcında sorulabilecek birçok soruya yanıt verebilir. İnalcık, tarih araştırmalarında efsanenin önemini şöyle belirtiyor:

"Tarihi tarih yapan güçler arasında inanç sistemleri ve efsaneler gittikçe daha ciddi olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda efsane bir realitedir. Kahramanlar ve büyük işler efsanelerden doğar. Bunları tanımayan tarihçi, tarihi anlayamaz. Efsane, belki içeriğiyle değil, tarihin yürütücüsü ve yaratıcısı olarak maddi hayat hırsı kadar gerçektir. (1994, s. 3.)

Nitekim, Osmanlı tarihçileri (TAO) için efsanevi Süleymanşah, geçmişteki İznik Selçuklu Sultanlığının kurucusu olurken, aynı zamanda, gelecekteki Osmanlı Beyliğinin kurucularının atası olacak ve böylece Selçuklu-Osmanlı uzantısını açıklığa kavuşturacaktır.

A- Osmanlı Efsane-Tarihi: Süleymanşah

Gerek Ertuğrul'un babası olduğunu sandığımız Süleymanşah hakkında, gerek onun sanlık olduğu rivayet edilen Kayı boyu hakkındaki bilgilerimiz hiçbir tarihsel malzemeyle donatılmış değildir. Bu efsane-tarihin ancak XV. yüzyılda kurgulanıp, ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak, "her efsanenin tarihsel bir dayanağı vardır" aksiyomundan yola çıkarak, Süleymanşah hakkındaki efsane geleceğini irdelemekte yarar vardır. Böylece, efsaneyle tarih arasındaki geçişlilik ortaya serilebilir.

Ön-Osmanlılar'a özgü bu efsane-tarihe kısaca değinelim. Özetle, Neşri'yi izliyorum: Ertuğrul'un babası Süleymanşah'tır. Elli bin göçer-evin beyi olup, Selçuklu Sultanı Alaeddin I. zamanında (?) Moğol ordularının önünden sıvışıp, Anadolu'ya girmiştir. Erzurum ve Erzincan yörelerinde yazın yaylayıp, kışın kışarlardı. Belki, yeni yerlerinden pek hoşnut kalmamışlardı ki, bir gün Halep yoluyla eski yurtlarına dönmeye karar verdiler. Ciber Kalesi dolaylarına geldiklerinde Fırat'ı geçmek isterken Süleymanşah'ın atının ayağı sürçtü, Bey nehre düşüp boğuldu. Dört oğlu vardı: Sungur Teğin, Gün Toğdu, Ertuğrul ve Tündar. İlk iki kardeş dönüşül yeğleyip, İran'a doğru at sürdüler. Ama, Ertuğrul'la Tündar

Rum içine varmaya kararlı idiler. Yanlarında dört yüz göçer-evlik bir Türkmen topluluğu vardı. Şu ya da bu vesileyle Söğüt'ü kıslak, Domaniç Dağı ile Ermeni Beli'ni kendilerine yaylak edindiler.

Wittek haklıdır (1966). Osmanlı'nın atası Süleymanşah, aslında, 1075-1086 yılları arasında İznik'de hüküm süren (ilk Anadolu Selçuklu Devleti) Arslan İsmail Yabgu'nun oğlu Kutalmış oğlu Süleymanşah'ın efsaneyle dirilen suretidir. Oğlu, Kılıç Arslan I. atıyla geçerken nasıl Habur ırmağında boğulmuşsa, bu efsanevi Süleymanşah da atıyla Fırat'ı geçerken düşüp boğulmuştur¹ (Akşa/Genç & Uz. Sultanın tuzağa düşürülerek boğulduğunu söylüyor). Yani, Anadolu Selçuklular'ının tarihinin başlangıcı, Osmanlı toplumunun kuruluş efsanesini yaratmıştır. Anadolu Selçuklu Sultanlığıyla başlayan tarih, efsane biçimine bürünerek Osmanlı İmparatorluğunu yaratacaktır. Tarih efsane, efsane tarih olmuştur. Bu yoruma karşı yapılacak "efsanevi XV. yüzyılda uydurulduğu" itirazı tabii ki meşrudur. Efsanevi Süleymanşah'ın İznik Devletinin, iki yüz yıl boyunca belleklerde taşınmış olduğunu nereden bilebiliriz? Belki de biliriz...

Kutalmış'ın dört oğlu vardı. (*Text/Jacobs*'a göre beş): Süleymanşah, Mansur, Alp İlik ve Devlet (Dolat). Süryani Mikael'den (Mich. le Syr. 1963) kaynaklanan Cahen'e göre (1964), Kutalmış daha Kuzey-Batı İran'da bulunurken, İsmailiye mezhebini seçmiştir². Onun da amcazadesi İbrahim Yınal gibi Türkmen yanlısı ve vargısal olarak devlet karşıtı olduğu tahmin edileceğinden İslâm içindeki batını tarikatlara eğilim duyması normaldir. Ve zaten bellidir; oğullarından Alp İlik ve Donat, Şoklu Bey'e kanıp, Mısır Fatımi (Şiî) Devletine tabi olmak üzere, Suriye Selçuklu emiri Atsız'a karşı ayaklanmışlardı. Ancak, savaşta yenilen bu iki şehzade Atsız tarafından Melikşah'a teslim edilmiştir (Sevim 1990, s. 24). Akıbetleri meçhuldür. Fakat, dört kardeşin İsmailiye'yi seçmiş olduklarına değin başka örgün bir haber daha vardır. Süleymanşah'ın on iki oğlu vardır (on iki imam gibi). (Mich. le Syr.). Bu son kronikçi onun hakkında başka bilgiler de verir:

"Alp Arslan (kesinlikle Melikşah olacak (S. D.), Süleymanşah'ı Kapadokya ve Marmara Ülkelerine yolladı.³ Ona kendini sultan ilan etme hakkını verdi. Süleymanşah yaklaştıkça Bizanslılar kaçtılar. O, İznik ve İzmit'i fethetti. Halk üzerinde başatlık kurdu. Bunu işiten Bağdat Halifesi ona alem ve değerli eşyalar gönderdi; taç yollayıp, onu Sultan ilan etti. Böylece, Türklerin biri

¹ Belki de bu efsane-tarih daha da gerilere gider. Dunod'u okuyalım: "benzer efsaneler Slavlar'da, Livanlar'da ve İranlılar'da vardır. Bu sonuncularda, Sasani Kralı Yezdığard, gölden çıkan esrarengiz bir at tarafından öldürülmüştür, tıpkı Ostrogot Theodoric'in öldürüldüğü gibi (1980 p. 83).

² Bu konudaki tartışmalar için: Yınanç 1944, s. 116-7.

³ Aynı bilgi: *Ahbar* 1943 s. 49; *Cami'ü'l Tevarih* 1971 s. 64. Aynı görüşün Yınanç tarafından ((op. cit. s. 129-130) paylaşıldığına işaret edeyim.

Horasan'da, öteki Bizans'da iki hükümdarı bulunuyordu". (*ibid*).

Süryani Mikael'in Sultana atfettiği ad kesinlikle Alp Arslan değildir. Çünkü, Arslan İsmail Yabgu oğlu Kutalmış'ı öldüren ve dört oğlunu zindana atan Alp Arslan'ın ta kendisidir. Dört kardeş ancak Melikşah döneminde serbest bırakılmışlar ve Sultanın izniyle Yabgulu (yoksa Yıva mı?) Türkmenlerinin bulunduğu Suriye'ye geçmişlerdir (O. Turan 1971 s. 45). Bundan sonraki olaylar yukarıda söylediğim gibi gelişmiş, Adsız'ın başarısından sonra hüsrana kapılan Süleymanşah yanındaki Yabgulular'la birlikte Batı Rum'a göçmüştür (*ibid*).

Anna Comnena (1987 p. 129) 1075 yılında onların Boğaziçinin Anadolu yakasında görünmelerini şöyle anlatır.

"Allahsız Türkler, Marmara bölgesini mekân tutmuş olarak karşımıza çıktılar. Doğuyu yöneten Süleymanşah İznik dolaylarında otağını kurdu. Sultanlık bu kentte idi. Böylece, bütün Tinya ve Bitinya Süleymanşah'ın yağmacılarına açıldı. Atlı ya da yaya ılgarlar yaparak Boğaz kıyısındaki Damalis (Kadıköy?) köyüne kadar yayıldılar. Pek çok ulca aldılar, fakat denizi geçmeye cesaret edemediler. Bizanslılar onların karşı kıyıda köy evlerinde ve kutsal binalarda fütursuzca yatıp kalktıklarını görüp, dehşete düşüyorlardı."

Dediğim gibi, bu olaylar 1075 yılında başladı. Fakat, Bizans'la yapılan 1081 andlaşmasından sonra Türkler sınır olarak belirlenen Dragon (Dragos?) suyunu bir daha aşmadılar. Bu arada, Süleymanşah'la ağabeyi Mansur arasında çıkan anlaşmazlık da, Melikşah'ın gönderdiği Porsuk Bey'in Mansur'u öldürmesiyle atlatıldı (Sevim 1988 s. 84). Ancak, Antalya-Halep ekseninde gelişen siyasal çatışmalar 1084 yılında Süleymanşah'ı İznik'i terketmeye zorladı. Geride Ebul Kasım'ı bıraktı. Bu sonuncusu, onun yokluğunda, hem İzmit'i yeniden ele geçirdi, hem de Gemlik<Gemilik Körfezi'nde bir donanma inşa etmeye kalkıştı. Kendisinin Çaka Bey ve Trakya Peçenekler'yle ittifak kurmak istediği söylenir. Onun çevirdiği bütün dolaplardan haberdar olan Bizans İmparatoru, pek olasıdır ki, İran Selçuklu Sultanı Berkjaruk'a haber salarak, Ebul Kasım'ın yok edilmesini istemiştir. Sultan bu ricayı hemen yerine getirdi: Emir Bozan onu boğuverdi. Ancak, Türkmenler Ebul Kasım marifetiyle gemicilik sanatını öğrenmişlerdi. Ulubat ve Gemlik hakimi İlhan adında Hıristiyan bir emir, usul usul, donanmasını inşa edip duruyordu (Anna Comnena p. 210-211). Bunlar, Bitinyalı ilk denizci Türkmenler'dir.

Bu olayların, hemen hemen, on yıl ardından (1097) Haçlı ordusu İznik'den geçti. Şehir, onlar tarafından, Süleymanşah'ın oğlu Kılıç Arslan I., Malatya'da sefer halinde iken alındı. İznik'i zapedenler, aslında Bizans ordusunda paralı

asker olarak çalışan Peçenekler'dir. Alınan esirler arasında Sultanın hatunu olan Çaka Bey'in kızı (ya da kız kardeşi) da bulunuyordu. (Anna Comnena 1987; Kurat 1987). Bizans İmparatoru ona çok iyi muamele edip, kocası dönene kadar İstanbul'da ağırladı (Runciman 1986 I., 140).

Sultan Kılıç Arslan I. hakkında şu haberi vermeden edemeyeceğim. "Sultanın gerçek payitahtı çadırından ibaretti" (*ibid* s. 144) deniliyor. Orhan Bey' de bu tarihten iki yüz küsur yıl sonra Bursa'da çadırda yaşayacaktır (*ilerde*: s. 82).

Birinci Haçlı seferlerinin anonim tarihçisi de İznik şehrinin 1097 yılında Türkmenler'in elinden alındığını söyler (Brehier 1924). Şehrin kuşatılması tam bir hafta sürmüştür. Anonim yazar, ayrıca bir haftalık yürüyüşleri esnasında Türkler'in Haçlıları devamlı izlemiş olduklarını kaydeder.

"Bizimkiler şaşkınlıkla bu kadar Türk'ün, Arap'ın, Sarazen'in¹ ve başkalarının (ve sonradan ekliyor S.D.), İranlılar'ın, Paulicianlar'ın (~Polakların), Anglulanlar'ın nereden çıktıklarını birbirlerine soruyorlardı. Bütün bayırlar, tepeler, çataklar ve ovalar bu afaroz edilmiş halkla doluydu (*ibid* p. 47).

Yazar ayrıca Türkler'in üç yüz altmış bin olduğunu eklemiştir. Bu rakam abartmalı olsa bile gösteriyor ki zikredilen tarihlerde uç bölgelerinde yoğun bir Türkmen kütlesi bulunuyordu.

XI. yüzyıl sonu İznik Selçuklu Sultanlığının tarihçesini bitirmeden önce şu hoş öyküyü anlatayım. Öykünün adı tarafından uydurulmuştur: *Tövbe Etmeyen Rahibe*.

"İznik çatışmasının her iki taraf için (Türkmenler ve Haçlılar) sakinleştiği bir anda kentin teslim olup olmayacağı görüşülürken, birçok Hıristiyan esir geri döndü. Bunların arasında Trier'li St. Mary Manastırı'na bağlı bir rahibe vardı. Rahibe, Cizvit Pierre'in bozguna uğrayan ordusundan esir alındığını ve bir Türk'le tiksindirici ilişkiye zorlandığını söylüyordu. Rahibe, sefil iniltiler içinde işlediği günahları anlatırken gözü birden, İsa'nın askerlerinden soylu biri olan Ascha Kalesi'nden Henry'ye takıldı. Onu tanıdı. Gözyaşları içinde ona seslenerek, günahtan arındırılması için kendisine yardımcı olmasını rica etti. Adam da onu tanıdı, bahtsızlığına üzüldü ve Sayın Bishop Lord Adheman rahibeyi tövbe etmeye davet edene kadar, bütün yakarıcı ve acındırıcı kelimeleri kullanarak, Dük Godfrey'i onu bağışlamaya ikna etti. Sonuçta, bu mundar ilişkiye giren

¹ Bütün Latin kaynakları peçeneklere ya Arap, ya Bedevi ya da Sarazen derdi (Vryonis 1975).

rahibe hakkında olumlu karar alınınca, onun Türk'le olan ilişkisi affedildi.

Ancak, ertesı günü, rahibeyi iğfal eden Türk'den bir haberci gelerek, bir sürü vaadlerden sonra, rahibeden bu günahkâr ilişkiyi sürdürmesini rica etti. Türk onun güzelliği karşısında aşktan yanıp tutuşuyormuş, eğer kendisine geri dönerse ona birçok armağan verecek ve hatta dinini değiştirip Hıristiyan olacaktı. Bu sözlere kanan günahkâr kadın, adamın yalvarıp yakarmalarına dayanamayıp, yasak aşkına kavuşmak üzere geri döndü. Bu öyküyü anlatanın dediğine göre, rahibe isteyerek Türk'e kaçmıştı. Fakat, sebebini kimse anlamadı." (Albert of Aachen, *Historia Hierosolymitina* 1989) (ilerde: s 46).

Anlamadı değil, anlamak istemedi; çünkü, bir Türk'e gönül vermek günahı ya da *vice versa*.

Bu kısa eyleşmeden sonra asıl soruya geliyorum: Osman Bey, doğup büyüdüğü bu topraklar üzerinde yaşayan insanların (ya da atalarının) iki yüz yıl önce İznik Selçuklu Sultanı olan Süleymanşah'la oğlu Kılınc Arslan I.'in Türkmenler'inden indiğini ya da onlarla soydaş olduğunu bilmiyor muydu? Sanmam; çünkü, "Osmanlılar Bursa ve İznik'i zaptettikleri vakit orada üç kuşaktır yaşayan pek çok Müslüman (Türk) bulmuşlardı" (Gibbons'un cümlesini, "Türk" ekleyerek kullanıyorum: 1968 p. 15). Yoksa, Süleymanşah efsanesi, XV. yüzyıl gazavatnameleriyle *Osmanlı Tarihleri* (TAO) tarafından biraz tarih, biraz hayal gücü, biraz da pohpoh karışımı olan düzmece belgeler marifetiyle mi derlenip, biz gelecek kuşaklara sunulmuştur. Bu son almaşığın kabul edilmesi zordur. Ben, değil Osman Bey'in, bütün Bitinya Türkmen halkının İznik, Selçuklu ve Süleymanşah olgusundan haberdar olduğundan eminim. Zira, Yazıcıoğlu Ali'nin, Selçuklu tahtına aday olan İzzeddin Keykavus'un kardeşi Rükneddin Arslan'a yenilişinin ardından geçirdiği serüvenlerle ilgili olarak verdiği bilgilere göre (Desai 1968; Wittek 1952; İnalçık 1963), Bitinya Türkmenleri bu tarihi biliyorlardı. Bu bilgileri derleyeyim.

Savaşı kaybeden İzzeddin Keykavus Antalya'ya kaçır. Oradan İmparator Michell Paleologue VIII.'e bir mektup yazıp, sığınma hakkı talep eder. Öneri kabul edilir. İzzeddin, çoluğu çocuğu ve anası (Rum asıllı) ile bir kadırgaya biner ve İstanbul'a doğru yelken açar. İmparator onu coşkuyla karşılar. "İkisi hergün iş-ü işrete meşgul olur".

Subaşı Ak Bahadır'la son veziri Oğurlu da onun arkasından İstanbul'a gelmişlerdir. Bir gün İzzeddin, İmparator'un huzuruna çıkarak şu ricada bulunur: "Biz Türk taifesiyiz. Bize Anadolu'da bir yurtluk verseniz de uruğumuza bağlı Türkmen-evlerini oraya getirip, yaylayavuz ve kışlayavuz". Tarihçi Gregoros'a göre İmparator, "Çocukluğundan beri saray adabıyla yetişen ve vilayetlere hük-

meden böyle bir insana toprak vermek demek, daha şimdiden kuşkuyu ve korkuyu davet etmektir”, diye düşünür ve hık mık ettikten sonra onlara Dobruca’yı yurtluk olarak verir. Bunun üzerine Keykavus, el altından Anadolu’da kendisine bağlı Türkmen obalarına haber salar, Onlar da hemen yola çıkıp, kışlak bahanesiyle bir süre İznik’de kalırlar. Hatta, *buralarının kendi öz kışlakları olduğunu söyleyip, sahiplik taslarlar*.

Bu arada, İzzettin Keykavus, Bahadır ve Oğurlu, imparatoru tahttan indirmek üzere plan kurmaya başlamışlardır bile... Ne var ki, plan hemen anlaşılır, Bahadır ve Oğurlu’nun kafaları kesilir ve Keykavus’un iki oğlu bir kaleye tıkkılır... Hikayenin bundan sonraki bölümü beni ilgilendirmiyor, yalnız şunu ekleyeyim. Keykavus’un Türkmenler’i Gagavuz Hıristiyan Türkler’in atalarıdır (belki?).

Bu belgeden tek bir anlam çıkar: İzzeddin Keykavus Bizans İmparatorunu kullanacağını düşünerek, kendine bağlı Türkmenler’e güvenip, Konya Selçuklu Sultanlığına karşı İznik’de yeni bir Sultanlık kurmak hevesindeydi. Pekiyi ama, 1261 yılında, hemen gelecekteki Osmanlı ilinin göbeğinde cereyan eden bu olayları Osman Bey nasıl bilmeyebilirdi? Ayrıca, Osman Bey c. 1390’da Karacahisar’ı orda (ordugah, başkent) yapıp adına Yahşi Fakih’a hutbe okutmak istediğinde, imamın “Selçuklu Sultanından icazet almak gerekir” sözüne kızarak “ve ger (Sultan) bu vilayete ben onlardan öndin geldim der ise Süleymanşah demem ondan evvel geldi” (Aşıkpaşazade s.103) demesi onun Anadolu’da ilk Selçuklu Sultanlığını kuran Süleymanşah’ın varlığından haberdar olduğunu göstermez mi? O. Turan da aynı kanıdadır (1971 s. 81).¹

B- Osmanlı Efsane-Tarihi: Kayı mı, yoksa?

Osmanlı toplumunun öntarihindeki ikinci sorun Osmanlı’nın Kayı boyundan inip inmediğidir. Şimdilik bu soruyu bir yana bırakıp, onların efsanevi soy kütüğünde kişi adı olarak zikredilen, fakat aynı zamanda tanıdık bir boy adı olabilen adları saptayalım.

Dikkatli bir göz, Aşıkpaşazade, Nişancı Mehmed Paşa, Bayatlı Mahmud oğlu Hasan, Anonim, Oruç Bey, Neşri, Hoca Sadeddin Efendi ve Münecimbaşı Ahmed tarihlerinde bulunan Osmanlılar’ın soykütüğünü tararken² boy adlarından

¹ Alıntıda adı geçen Süleymanşah, kuruluş efsanesindeki Osman’dan üç göbek önceki kişi olamaz. Çünkü. efsane onun ancak XIII. yüzyılın başında Rum vilayetine girmiş olduğunu telmih eder. Ki o zamana kadar en az sekiz, dokuz sultan Selçuklu tahtına oturmuştur. Öyle ise, alıntıda Süleymanşah aslında Anadolu’ya ilk giren Kutalmış’ın oğludur.

² Osmanlı efsanevi soykütüğünün incelenmesinde kullanılan bu tür bir yaklaşıma, *Menakıbnameler ile Tarihlerde* (TAO) verilen bilgilerin, ardışık yazarlar tarafından aynen yinelenmiş oldukları gerekçesiyle itiraz edilebilir. İddia kısmen doğru olabilir ama, o vakit, neden yirmi dört boylu Oğuz arasında yalnızca yedisi seçilmiştir, sorusu da gündeme getirilir. İtiraz edenler, “Çünkü, derler. “ilk yuduran böyle uydurmuş!” Bence bu tarz bir itiraz geçerli değildir; zira, “her efsanenin tarihsel bir dayanağı vardır”, aksiyomuyla çelişir. Çelişmesi demek, “efsaneler beş para etmez.” anlamına gelir ki, doğru değildir. Efsane yaklaşımını ilk deneyenlerden birinin Arık (1947) olduğunu sanıyorum.

olan Bayundur'un üç (Aşıkpaşazade, Anonim; Oruç Bey), Töger'in iki (Aşıkpaşazade, Oruç Bey), Kayı'nın altı (Aşıkpaşazade, Neşri, Bayatlı., *Anonim*; Nişancı Mehmed Paşa, Hoca Sadeddin Efendi), Çavuldur'un üç (Bayatlı; Neşri, Ruhî), Salgur'un dört (Bayatlı; Neşri, Ruhî, Hoca Sadeddin Efendi), Todurga'nın bir (Hoca Sadeddin Efendi), Eymür'un bir (Neşri: Cem Keymür?) kez kullandığını görür.

Bayundur, Töger, Kayı, Çavuldur, Salgur, Todurga ve Eymür (?), hepsi de Oğuz Konfederasyonuna bağlı boylardır. Hadi, Kayı'nın XV. yüzyılda uydurulup, bu boylara eklendiğini düşünelim, öteki Oğuz boylarının Osmanlı'nın karışık atalarından olduklarını *a priori* reddedebilir miyiz? Ayrıca, Osmanlı tarihçileri tarafından soykütüğüne dahil edilen (Aşıkpaşazade.; Neşri; Ruhî; Hoca Sadeddin Efendi; Münecimbaşı) Yimek ~ Yamak ~ Kimek federasyonunu ihmal edebilir miyiz?

Bu sonuncuların bir federasyon olup, XI. yüzyılın sonuna dek Oğuz ilinin hemen kuzey-doğusunda yaşadıkları saptanmıştır. Kaşgari (Divan/Ata; Dan) onlardan bahsettiği gibi, Gardızı (/Martinez 1982) bu federasyon içindeki boyların adlarını bile verir. Bunlar arasında Kıpçak, Bayundur¹ ve Tatar, Anadolu Beylikleri vesilesiyle tanıdığımız boylardır.

Şimdi, gene biraz eyleşmemize izin verile. Osmanlılar'ın güney komşusu Germiyan Beyliğidir. Germiyanlar'ın ilk yerleşme yerlerinin Malatya ve dolay olduğu, XIII. yüzyılın ortalarında Selçuklu Sultanına destek verip, Baba İshak isyanının bastırılmasına yardım ettikleri biliniyor. Bu olaydan bir, iki kuşak sonra Kütahya'yı geçip, Germiyan uç beyliğini kurmuşlardır. Bunların Harzem kökenli oldukları, bölgede Horzum adını taşıyan birçok köyden (Varlık 1974), bir sürü Horzum hassından (Uluçay 1940) ve rastlanan Horzum adlı topluluklardan (Sümer 1948) bellidir. Germiyanlar'ın Harzem'den göç edip geldiklerini bildikten sonra bunlara Kıpçak (ya da Kuman) denilebilir mi?

Cahen'in (1978-1988) onları Türk ve Kürt karışımı bir topluluk olarak görme eğilimi vardır. Belki de, Malatya'nın eski adı olan Germenik'den (Abu'l Farac II-258) esinlenmiştir. Ne var ki, aynı kökten türetilmiş ya da değil, Karadeniz kıyılarındaki Kıpçak şehirlerinin bir çoğunun adı da (Yabugerman, Akçagerman gibi) "german" adıyla biter. *Codex Cumanicus* (Grön./Ayt.) ve *Kıpçak Sözlüğü*'nde (Top.) Germen~Kermen, şehir, kasaba anlamına gelir. Pek olasıdır ki, göçebe Türkmenler şehirleriyle ünlü Harzemli Kıpçakları görünce onları "germen-li", daha doğrusu o çağın deyişiyle, Farsça köken sıfatı "yan"ı kullanarak, Germiyan diye çağırılmışlardır. Germenyan>Germiyan değişmesi ise bir "iştikakçı" sorunudur.

¹ Hem Kimek, hem de Oğuz federasyonu içinde iki ayrı Bayundur boyunun bulunması normaldir. Nitekim, Peçenek boylarından biri Aral Oğuz federasyonunun bir üyesi iken, öbürü çok-boylu olarak Güney Rusya'da at oynatıyordu.

Kimek federasyonu içinde sayılan Tatarlar'a gelince; bunların ötedenberi Bayundur ve Kıpçaklar'la yakın bağlar içinde oldukları anlaşılıyor. O kadar ki, efsane-tarih, Süleymanşah'ın Horasan'dan Rum'a göçerken başkanı olduğu elli bin göçer-evlik topluluğunun bir bölümününün Tatar olduğunu söyler. Ama hangi Tatarlar? Bilmiyoruz. Sadece, Osmanlı Beyliğinin kuruluş aşamasında, Germiyan ili sınırları içinde bulunan Çavdar ve Bayıncar Tatarlarının Osmanlı'ya hep mu-sallat olduğu söylenmiştir.

Osmanlı toplumunun efsane-tarih ve tarih içinde birlikte olduğu, ama eşza-manlı, ama artzamanlı, boy, tire ve topluluklar içinde bir de Yıva Türkmenleri var¹. Bu Oğuz boyunu ta Arslan İsmail Yabgu döneminden beri tanıyoruz. Onun ölümünden sonra bunlar önce Musa Yabgunun, sonra sırasıyla İbrahim Yımal'ın, Kutalmış'ın ve en sonunda Süleymanşah'ın hep yanbaşımda olmuşlardır. Asla, Mikail'den inen Tuğrul ve Çağrı Beylerin değil. Hatta onların Mihail oğullarına hasım oldukları bile söylenebilir. Kimdi bunlar? Bilmiyoruz. Yalnız Yıva ve Kınık boyları, İğdir ve Bügdüz'le beraber Üç Ok içinde bir alt-boy oluşturdular (dördü birden, Deniz Han kuşağındandır).

Toparlarsam: Efsane-Tarihe göre, Ön-Osmanlı toplumu Bayundur, Töger, Kayı, Çavuldur, Salgur, Yıva, Kıpçak ve Tatar topluluklarıyla karışmış olabilir. Göç yolu üzerinde gerçekleşen bu olgunun çeşitli nedenleri olmalıdır: aynı kesiden inme, düşevlilik, otlakları ortaklaşa kullanma, ortaklaşa savunma, ılgarları birlikte yürütme, aynı göç yolunu izleme gibi.

Bu konuyu biraz daha irdeliyorum: Murad II. tarafından elçi olarak Karakoyunlu beyi Mirza Cihanşah'a gönderilen *Behçet'üt-tevarih* yazarı Şükrullah şöyle yazıyor:

"Mirzaşah bana Sultan Murad'ın ahret kardeşi olduğunu söyledi ve ekledi, 'ayrıca akrabam da olur'. Akrabalığının sebebini sordum. Tarih okuyucusu Mevlana İsmail'i çağır-malarını buyurdu. Tarihçi elinde Moğol yazısıyla yazılmış bir kitapla huzura geldi. Kitaptan anlaşıldı ki, Sultan Murad'ın soyu Oğuz oğlu Gök Han (Alp), Mirzanın babasının soyu Oğuz oğlu Deniz Han'dır (Alp)".

Şükrullah'ın tanıklığı Aşıkpaşazade'nin metinleriyle berkitilir. Osman Bey, Selçuklu Sultanına kafa tutan konuşmasında kendi soyunun Gök Han'dan indiğini söylememiş miydi? Zaten, Şükrullah'da ne Osmanlı'nın soyu olarak Kün (eş) Han'dan bahsedilir, ne de Kayı boyunun adı anılır. Üstelik, Karakoyunlu hanedanının Baranlı tiresinden (Sümer 1967) indiği de unutulmuşsa benzer. Gök Han, Osmanlı'nın atasıdır. Deniz Han Karakoyunlular'ın o kadar. Yani, her iki topluluk da, Üç Ok'un birer üyesidir.

¹ XIII. yüzyılda Anadolu'da Yıvalar'ın olduğu biliniyor. Sümer 1980 p. 365.

Başka bir çalışmada (Minorsky 1953), Karakoyunlu Baranlı tiresinin ya da oğuşunun Yıvalar'la ilişkisi olduğu ileri sürülmüştü. Yani, Karakoyunlular'ın ataları, Deniz Han'a sanlık, Üç Ok'dan Yıvalar idi. Pekiyi, belgeler arasında Gök Han soyundan gelen Osmanlı'nın hangi boydan doğduğunu gösterecek bir işaret yok mu? Ufak da olsa, var.

Osmanlı Tarihlerine (TAO) göre, Osmanlı'nın efsanevi soykütüğünde, "Gök Han" alt-boyuna bağlı olarak, sadece Bayundur ve Çavuldur boyları zikredilmiştir. Bayundur'u zikredenler Aşıkpaşazade; Anonim ve Oruç Bey, Çavuldur'ı zikredenler ise Bayatlı, Nişancı Mehmed Paşa, ve Ruhî'dir. İmdi, Şükrüllah'ın Mirza'yla konuşması eğer doğrusa, Osmanlı uruğu ya Bayundur ya da Çavuldur boyundan inmiştir. Pekiyi ama hangisi?

Uzunçarşılı'nın yayımladığı (1945, 1961, I. s.125) Orhan Bey'e ait bir sikke üzerinde iki tamga vardır: ve . Birinci tamga, Yazıcıoğlu'ndaki Çavuldur tamgasının tersine çevrilmiş olup, hemen hemen, onunla aynıdır. İkinci tamga ise, Salgur tamgasına benziyor. O da tersyüz edilmiş gibidir. Yalgın (1943) bunu andıran bir tamgayı Bursa dolaylarında bulmuştu. Kesin birşey söylenemez (her ne kadar onlar Üç Ok'lardan iseler de).

Osmanlı efsane-tarihinin incelenmesinden çıkarsadığım bilgilendirici sonuç şudur. Ön-Osmanlılar, Oğuz Han destanına göre, Üç Ok'un bir alt-boyu olan Bayundur, Peçenek, Çavuldur, Çepni birliği içindeki Çavuldur boyundan inen bir kesi, bir tiredir.¹ Bu uruk zaman içinde Bayundur, Kıpçak, Salgur, Töger, Todurga ve Yıva boylarından kız alıp, kız vermiş böylece aralarında "bağır beşik" ve "dünür beşik" (Clauson 1972) ilişkileri doğmuştur.

Özetleyeyim: Osmanlı ön-tarihi, XI. yüzyılın sonunda, Kutalmış oğlu Süleymanşah'ın kendi uruğu ve Yabgulu'larıyla batıya göçüp, İznik'i Selçuklu Sultanlığının (ilk merkezi yaparak, Bitinya'da il tutmalarıyla başlar. Bu bölge, Manuel Comnena I. zamanından beri Eskişehir üzerinden gelip geçer ardışık Türkmen-Oğuz, Kıpçak, Tatar tire ve konatlarının, istilasına uğramıştır. Bu göçler arasında en iyi bilinen İbn Sait'in (Cahen 1968) bahsettiği Paflogonya'ya yerleşen yüz bin çadırılık Türkmen kütlesidir. Bu göç dalgasına bir de Cengiz Hana karşı gelen Tatar ve Moğollar'ı da katmak gerekir. Bütün bu göçer-evli halk Misya ve Bitinya bölgelerine yayılmış, tâ Ceiküs (Bakır) çayına kadar Anadolu'nun kuzey-batı bucağını kaplamıştır. (Vryonis 1975)). Bu arada, Bizanslılar tarafından bölgeye binlerce çadır Alan, Peçenek ve Kuman toplulukları gönderilerek iskân edilmişlerdir. Ayrıca, dışevlilik ya da ihtida yoluyla Türkmen'le karışan Rum köylüyü unutmamalıyız. Bu amorf etni iki yüz yıllık bir süreyle, Türkmen akınlarına ve Haçlı ordularının yıkıcılığına uğrayarak bunları sineye çekmiş, kendi boy düzenini bir daha kurmamak üzere, kesilere ayrılmış ve

¹ Wittek (1924), Çavuldur'ı (-Çemendür) Osmanlı'nın atalarından biri olarak tam uygun bulmuşken, birdenbire vazgeçmiştir.

Bizans'la Anadolu Selçukluları ve İlhanlı Devleti arasında *no-mans-land* olmanın verdiği rahavetle, sus-pus bir hayat tarzı sürdürmeyi kabul etmiştir.

C- Ön-Ösmanlı Aksiyomatik Sosyal Yapısı

Ertuğrul'un sahneye çıkışıyla (XIII. yüzyılın ikinci yarısı) efsane-tarih kapanır, tarih başlar. Çünkü, elimizde bulunan Osman adına kazılmış bir sikke üzerinde Ertuğrul'un adı Osman'ın babası olarak yazılmıştır (Artuk 1980). Ancak, tarihsel belgeler onun sanlık olduğu ne boyun, ne tirenin, hatta ne konatın adını verir. Kendisinin toplum içinde hangi statüde olduğu da bilinmez. Oysa, efsane-tarihten sıyrılıp, Osmanlı tarihinin başlangıç noktasına adım atmak için bu etno-lengustik beraberliğin (terim: Khazanov 1983) antropolojik tanımını vermemiz gerekiyor. Onun toplumsal ve siyasal yapısı nasıldı? Beylerin (eğer varsa) siyasal otoritesi gevşek mi, yoksa sıkı mıydı? Beylerin toplum üzerinde cebir uygulama hakkı var mıydı?

Hemen söyleyeyim ki bu tür bir arayış "bir bilinmeyeni başka bir bilinmeyenle çözmek" değildir. Osmanlı toplumunun Ertuğrul dönemindeki toplumsal ve siyasal yapısını bilmemekle beraber, Türkmen toplumlarının bu bağlamdaki karakteristikleri hakkında oldukça bilgimiz vardır. Örneğin, ilk elde Kaşgari'ye (*op.cit*) başvurabiliriz. Ona göre, Oğuz ya da Türkmen boylarının sayısı yirmi dört ya da yirmi ikidir." Bunlar asal bölüklerdir (boy). Bu bölüklerden (boy) oymaklar (tire) çıkmıştır." Bölüklerin (herhalde oymakların da) adları onları kurmuş olan eski dedelerinin adlarından alınmıştır. Durum, XI. yüzyılda ne ise, XV. yüzyılda da aynıdır. Şahin'in yaptığı bir çalışmaya göre (1983-87), o yüzyılda Anadolu'daki Türkmen tireleri de adlarını böyle alıyorlardı. Çekürlü, Esenlü, Karahacılı gibi. Üstelik, göçler, istilalar, kangütme, evlenmeler, ittifaklar gibi etkenler Türkmen boyları içinde/arasında kesilenmenin (*segmentation*) sürgit artmasına neden oluyordu. Böylece, göçer-ev toplulukları kesilenmiş uruklara (*segmented lineage*) bölünüyordu. Bu tür bir topluma Evans-Pritchard'dan (1968) beri "kesili toplum" denilmektedir. Kesili toplum kavramı siyasal antropolojiye yepyeni bir yaklaşım getirmiştir (Bakınız: Dumont 1971). Şöyle ki; bu toplumlarda siyasal dengenin kuruluşu ve durukluğu (istikrar:Trm) ne toplum başkanına, ne kurumlara, ne de yargıya havale edilmiştir. Yani, toplumda cebri uygulayacak üstün bir siyasal, idarî ve adli erk bulunmamaktadır. Bunların yerine, değişik kesilerin, birbirlerine karşı kullanma yetkisine sahip oldukları potansiyel şiddete başvurma mekanizması, toplumdaki güç dengesini sağlamaktadır. Bu nedenle, kesili toplumun siyasal yapısı toplumda başkanlığın ortaya çıkmasını önler ya da hiç olmazsa bey kavramını zayıflatır ve gevşetir, seçimle gelmiş olsa bile. Dediğim gibi, siyasal ve adli dengeyi sağlayan sadece kesilerin kendi onurlarını korumak gayretidir. Bu uğurda şiddete başvurmadan çekinmezler. Şiddet derecesinin tavanını kangütme, tabanını kesinin yokolma korkusu belirler. Maamafih, bu toplumlarda kesili uruklar arasındaki her an ortaya çıkması beklenen şiddet olaylarını hafifletecek, bastırarak bazı kurumların da yaratılmış olması

doğaldır. Bunlar "kutsal uruklar"dır ve toplumdaki bütün uruklar tarafından arabulucu olarak kabul edilirler. Bu yüzden sevilir ve sayılırlar.

Teori bu haliyle Gellner'e (1969, 1990) aittir. Bonte de (1979) onu kıyasından köşesinden geliştirmiştir. Ne var ki, teori Maşrık göçebe Arap toplumları için algılanmıştır. Acaba, Türkmen toplumları için de geçerli midir?

Vambery (1987), 1864 yılında bugünkü Türkmenistan'ı ziyaret etti. Ülgenin antropoloji, siyaset ve iktisat konularının tümüne eğildi ve bize Türkmen boyları hakkında paha biçilmez bilgiler verdi. Onun saptamalarına göre, 1864 yılında Türkmen halkı şu boylardan oluşuyordu: Çodor, Ersarı, Alici, Kara, Safar (Salgur), Sarık, Teke, Gökhan ve Yamut. Bu boyların kesilenmiş uruk yapısını sergilemek üzere kırk, elli bin çadırılık Yamut boyunu örnek olarak alacağım. Onu incelemenin ayrı bir sebebi daha var: Bu boy, 1971 yılında Irons (1973) tarafından ciddi bir antropolojik saha araştırmasına konu edilecektir.

<i>Boy</i>	<i>Alt-Boy</i>	<i>Tire</i>
Yamut	1. Atabay	Sehene Dungurei Tana-Kısarka Kese Temek
Yamut	2. Caferbay a. Yarali	İri Tomaç Zizil Sakallı Arğ Köseli
	b. Nurali	Çokkan-Borkan Onuk Tomaç Hasan-Kululu-Kör-Pantotek
Yamut	3. Şeref-Cuni a. Gürgen	Karabölke Teveci Telgay-Cafer
	b. Khiva	Öküz Salak Uçkak Kocuk Mesrik Imreli

Yamut

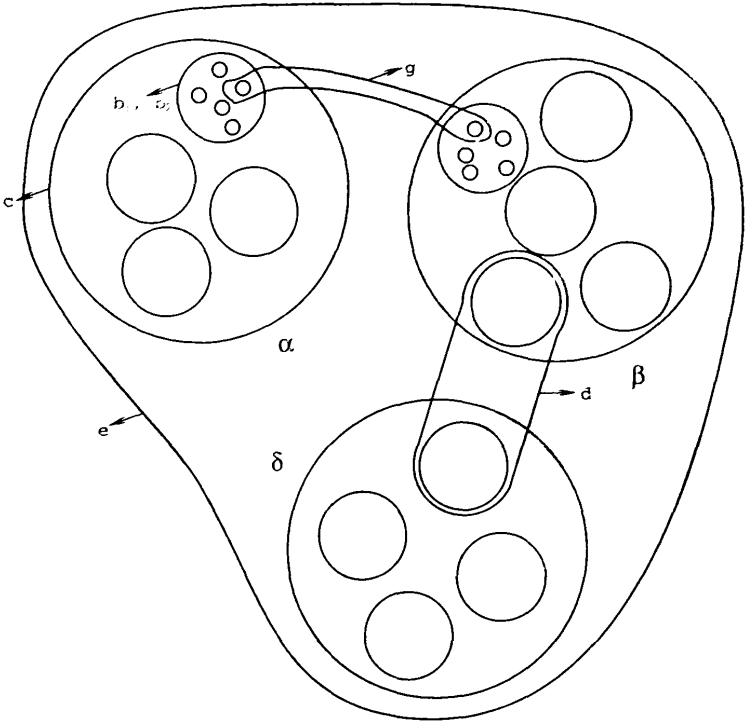
4. Oğurcaklı

Semedim
Giray-Terekeme
Nedin

(Vambery 1864 p. 272-3)

Türkmen Yamut boyunun sosyal yapısının kesili uruk sistemiyle ilgili olduğu açıktır; Boy, alt-boylara ayrılmıştır, alt-boylar da tirelere. Durum, Göklen, Ersarı, Salgur, Teke vs. Türkmen boylarında da aynıdır. Hepsi de kesili uruk karakteri gösterir. Fakat, esefle söyleyeyim ki, Oğuz-Türkmen topluluklarının sosyal, iktisadi ve siyasi örgütleniş biçimine değin bilgilerimiz tamamen pusludur. Ya kaynaklar yanlış terimler kullanmışlardır ya da çağdaş tarihçiler önlerine gelen her Türkmen toplumsal birimine “oymak”, “oba” yada aşiret, kabile diyerek işin içinden çıkmışlardır. Bu pusu kısmen dağıtabilmek umuduyla aşağıdaki *nomenclature* çizip, kullanıyorum. (Şekil 1)

ÖN-OSMANLI TARİHİ

(Şekil 1)

(Şekil-1)'de aksiyomatik bir Türkmen topluluğunun içtimaî-iktisadî-siyasî *nomenclature* çizilmiştir. Açıklıyorum:

- a) Aile (Türkçesi kesin değil. Belki kün, belki beşük): Bir çadırda yaşayan dede, nine, baba, ana ve bekâr çocuklar.
- b1) Oğuş (*clan*, aşiret): Aynı uruğa bağlı (aynı kesiden inen) yakın akrabalar birliği. Amca, kardeşler (ağa, ini), onların karıları ve yeğenler (*ego* aile).
- b2) Oba: Oğuşların beraberce kurdukları iktisadî birim.
- c) Tire: Aynı kesiden olan oğuşların (obaların) sosyal birliği.
- d) Alt-boy (*sub-tribe*): Tirelerin boy içinde kurdukları özgül birleşmeler.
- e) Boy (*tribe*, kabile): Bütün tireleri kapsıyan sosyal birlik.
- f) Ok (Moğolca ulus, federasyon): Siyasal boy birlikleri.
- g) Konat (*band*): Değişik oğuşlardan ayrılıp kurulan küçük savaşçı öbek.
- h) Budun (kavim, halk): Önceleri boy birliği olarak kullanılan, fakat aynı zamanda halk demek olan terim.

(Şekil-1) açıklamadan önce “kesili uruk” sisteminden ne anlaşıldığını belirtiyim. Bu urukların atauruk, atayerli ve dışevlilik kalıpları içinde yaşadıklarını varsayıyorum; Kök Türkler gibi (Divitçioğlu 1986). Baba (A) ölünce erkek çocukları (B, C) babayı ata kabul edip, birisi (A, B), öteki (A, C) uruğunu kurar. Her ikisinin de ikişer erkek çocuğu olsun: (D, E) ve (F, G). Şimdi (D)'nin kuracağı uruk (A, B, D), (E)'nin kuracağı uruk (A, B, E) olacaktır. Aynı şekilde, öteki oğlanın kuracağı uruklar (A, C, F) ve (A, C, G) olur vs. Böylece uruklar yatay olarak yayılırken, düşey olarak sarkarlar ve şurası önemlidir ki, kesili uruklar arasında kur (*rank*) farklılaşması yoktur, hepsi birbirine eşittir. Bu husus onları “konik” uruklardan ayırır (Sahlins 1968). Koniklerde öncel kuşaklar ardılardan üstündür. Bundan dolayı toplumda başkanlık sistemi gelişebilir.

Bu açıklamanın ardından (Şekil-1)'e yeniden göz atalım. (a) ailesiyle birlikte çadırda yaşayan bir hayvancı-göçebedir. Etrafında onunla beraber oba (b2) içinde yaşayan oğullarından, torunlarından, amcalarından, yeğenlerinden oluşan bir oğuşu (b1) vardır. Bu topluluk hem iktisadî, hem de akrabalık bağları üzerine kurulmuştur. Hepsinin ortaklaşa iktisadî çıkarları aynıdır, hepsi bir atadan kesilenecek inmiştir. Doğalıkla, bu obaların yanibaşında onlarla birlikte yaşayan, hayalî ya da gerçek aynı atadan inmiş başka oğuşlar da vardır. Bu tür kesilenmiş oğuşlar birliğine tire diyoruz. Tireler birleşince (c) boyu olur. Türk ve Türkmen *nomenclature*'ünde boyun bir siyasal birlik olduğuna katılmıyorum. Çünkü, oğuşu ve tireyi yaratan ön- koşulların hepsi boyda vardır. Boy tireyi, tire oğuşu kapsar ya da *vice versa*. Sanırım, sadecce, boylar arasında birlik demek olan okun

(f) siyasal bir niteliği vardır. On Ok, Üç Ok ve Boz Ok gibi. Moğolca karşılığı ulus olmalıdır (Çağatay ulusu gibi). *Konata* (g) gelince; Bu kelime her ne kadar, Kaşgari'de "birbirine dayanan insan öbeği" demekse de, Türkçe'de *band*'ın karşılığı olmadığından, konatı onun yerine kullanmakta tereddüt etmedim. Budun-bodun, boyun çoğul şekli olduğundan hem boylar, hem de halk demektir. Ayrıca şunu ekleyeyim: Yamut ya da başka Türkmen boylarında rastlanan boy ile tire arasında bir kategori daha vardır. Bu kategorinin Türkçe karşılığını bulamadım. Genellikle, Anglo-Saxon antropologları *sub-tribe* diye bir terim kullanıyorlar. Ben de onlara uyuyorum (d).

Türkmen boylarının *nomenclature*'ü ile kesili uruklar tanımlarını tüketip bitirdikten sonra Irons'a dönüyorum (*op.cit.*) Ona göre, Yamut Türkmenleri'nde il sözcüğü, başka anlamları yanında, barış ve doğru, yağı sözcüğü ise husumet (savaş) ve yanlış demektir. Örneğin, il içinde hırsızlık yapmak doğru değildir, il dışında hırsızlık ise yanlış değildir. Bu tanım, şiddete dayalı cinayet gibi eylemler söz konusu olduğunda fevkalade önemlidir. Neden; çünkü hem katil, hem de maktül aynı ildense, cinayet kılımlı maktülün uruğuna kangütmə (öcalma) hakkı verir. Bu hak katilin atauruk akrabalarından yedi göbek içinde herhangi bir kişi üzerinden uygulanabilir. Buna "kan düşer" denilir. Doğallıkla, bu durum ancak katil ilden kaçmışsa düşünülür. Yok, katil il içinde geziniyorsa, maktülün akrabaları onu öldürür. Kaçmışsa, yedi göbeğe kan düşer, babasından, kardeşinden başlamak üzere.

Yamut Türkmenleri arasında cereyan eden şiddet olaylarının kısasa kısas esasına uyarak dengelenmesi, toplumda cebir uygulayan bir başkanlık aygıtının ortaya çıkmasını önler; sorunlar kesili uruklar arasında çözümlenir. Galiba, bundan dolayı Yamutlar "*Biz bibaş (başsız) halk bolarız*" (Vambery, *op. cit.* p. 273) diyorlardı.¹

Ancak, kesili Yamut toplumunun şiddeti gene şiddetle önleyecek geleneklerden caydıracak kurumlardan tamamen yoksun olduğunu sanmak hatalıdır. Onların toplumunda da "kutsal uruk"lar vardır. (Irons *op. cit.*) Ve bu uruklar hasım uruklar arasında arabulucuk yaparak şiddetin doğmasını önlemeye çalışırlar. hiç olmazsa hafifletmeye uğraşırlar. Bu, uruklara evlat adı verilir. Evlatlar dört halife soyundan olduklarından toplumda saygın yerleri vardır.

Anlaşılabacağı üzere, kesili toplumun teorik çerçevesi bütün öğeleriyle Yamut Türkmenleri'nin boy yapısıyla çakışır. Sümer'in (1980) belgelediği kadarıyla, özellikle, XV-XVII yüzyıllarda Avşar, Begtili, Kayı ve Yıva gibi Türkmen boy ve tireleri kesili bir yapıdaydı. Hatta, Gökalp'ın (1980 p. 52-3) Ege Çepnileri'i üzerinde yaptığı bir saha çalışmasında onların günümüzde bile, kesili uruk yapı-

¹ Yamut Türkmenleri'nin kendi ağzlarından çıkan bu sözün ne denli önemli olduğu açıktır. Bibaş toplum düpedüz devletsiz bir toplum demektir ki, bu da Yamutlar'ın devlet kurmamış olduklarını gösterir. Kuramamalarının nedeni ise, kesili toplum yapılarında yatar. Bundan dolayı, kesili toplumların "devlete karşı toplum" (*la société contre l'Etat*, deyim: Cluster 1974) oldukları ileri sürülebilir.

larını muhafaza ettikleri bellidir. Doğrusu, bu çalışmamda, ne Anadolu Türkmen'inin iç şiddeti yaşadığına, ne şiddetin çözümünü kendi iç yapısında bulduğuna, ne öz yapılarının siyasal erkin ortaya çıkışını önlediğine, ne de kutsal urukların şiddeti yenme gibi bir işlevi olduğuna değin belge bulabildim (öyle ki kangütme konusu bile gerektiğince işlenmemiştir). Ama, Yamut Türkmen'ine ait bu genel çerçeve neden bütün Türkmen boy ve kesilerini anlamak üzere aksiyomatik bir yaklaşım olarak kullanılsın? Kullanacağım da!¹

Osmanlı efsane-toplumunda, Bitinya bölgesinde yaşayan Türkmen tirelerinin, boyların dağılıp, çözülmesiyle ortaya çıktıkları açıktır. *Osmanlı Tarihlerinde* (TAO) bu boy ve tirelerin adları bile anılmaz (galiba Mevlana gibi Türk'den utanıyorlardı). Yukarda açıkladığım gibi, sanırım boy adları onların efsanevi soykütüklerine gizlenmişti. Hoş, tirelerin de adları yoktur. Ancak, Akçakoca, Yahşulu, Karaçebüş ve Ablayundu gibi onomastik ve toponomik veriler yörede Türkmen tirelerinin varlığını (sanki) belgeler.

Üstelik, *Anonim*'de Ertuğrul'un unutulmuş dinî kişiliği, onun kutsal bir uruktan olduğunu ima eder.

"Ertuğrul halihayattayiken bir düş gördü. Bir aceb vakıa görüp ol vakıadan uyanıp bu düşü fikr iderek Allah'a zikir iderek durdu. Sabah namazını kıldı. *Sûret değiştirüb doğru Konya'ya vardı.* Anda bir muabbir kişi varidi. Adına Abdülaziz dirlerdi sahib-i kemallerden idi. ilm-i rüyayı kemaliyle bilürdi" (s. 10 *italik benim*).

Bir tek metin olsa bile, bunda "acaba" denilecek bir taraf yok. Metin, Ertuğrul'lu *syncretic* bir alemin keramet gösteren dervişi olarak sunuyor. Sûret (kılık) ya da don değiştirip (turna ya da güvercin) yer değiştirmek ancak Babai-Vefaî dervişlerine nasip olduğundan, onun da aynı tarikata sanlık olduğunu tasarlıyabiliriz. Osman'ın bey olur olmaz hemen, yanına Ede Balı gibi bir Vefaî halifesini alması ve hatta kızı Rabia ile evlenmesi bu iddiaları nispeten kanıtlar sanıyorum. Bu, onun hiçbir şekilde baba ya da şeyh olması demek değildir. Fakat ortada, hemen hemen, bütün Bizans ve Arap kaynaklarının üzerinde çoğunlukla birleştikleri bir nokta daha vardır: Osman Bey'in adı Osman değil, Atman ya da Otman'dır. Bizans tarihçileri, Pachymeres ve Nicephoros ona Atman derler (Erzi 1942). Arap tarihçileri Ibn Battuta, al-Umari ve Ibn Haldun ise ona Otman derler. Türk kişi adları arasından Atman adına rastlanmamıştır. Ama, arkaik olmasına rağmen, XIII. yüzyılda belki At(a)man diye bir ünvan vardı (Bazin 1944: 1974).

¹ Lindner de benzer görüştedir. "Konik uruk modeli Avrasya bozkırlarının tarihiyle uyumsuz. (Çünkü) bu model iyi tanımlanmış yerleşik öbekleri açıklasa bile, göçebelik tarihini anlamak için fazla statik bir kavramdır" diyor (1982b, p., 693). Ve biraz aşağıda ekliyor: "Yakın Doğudaki boy hareketlerinde saptanan boyların birleşmesi değil, aksine (kesilenip) dağılmalarıdır."

Her ne kadar, bu konu Bazin tarafından gündeme getirilmeye çalışılmışsa da "ne atamanı" diye sorulabilir. Geriye, Otman adı kalıyor. Ad, Ertuğrul'un heteredoks dinî kişiliğiyle kelimenin kökü olan ot-bitki ya da ateş arasındaki bakışıklığa indirgenirse, doğru olabilir mi gibi gözüküyor. Üstelik, dinsel çevrelerde rastlanan bir addır bu. Kim bilir?

Ertuğrul doksan iki yaşında öldü. Ne var ki, onun döneminde barış mı, yoksa savaş mı olduğunu bilemiyoruz. Bir yandan Aşıkpaşazade "Ertuğrul'u zamanında çenk ve cidal olmadı. Yaylalarında yayladılar, kışlaklarında kışladılar", derken, Ruhî "ol zamanda Kütahiye, belki tamam Germiyan ili darül-harb idi", der. Şükrullah, farklı düşünmez, "Ertuğrul zamanında Kütahya kâfir elinde idi" (s. 52) derken, her ikisi birlikte, Ertuğrul'un Germiyan'dan sızan Tatar'la sürgit savaş halinde olduğunu yazar.

Osmanlı efsane-tarihinin bitişini gösteren bu cümleler, Ertuğrul dönemi Osmanlı toplumu hakkında ancak aksiyomatik düzeyde imgeler verdi. Bunların gerçekliğinin ancak aksiyomatik düzeyde doğrular olarak kabul edilmelidir.

II

Osmanlı Tarihine Başlangıç

Dumézil¹ (1958, 1977, 1992 *et al*) gibi bir antropolog tarihçinin ortaya koyduğu *üçlü işlev* (kutsallık/egemenlik-din adamları; savaşçılık-askerler; iktisat-tarım, hayvancılık) hipotezini *Osmanlı Tarihlerini* (TAO) okuyarak arttırsam sonuç ne olur?

Olan şudur; sıralarda üçlü işlevin (kutsallık, askerlik, üretgenlik), sütunlarda Osmanlı toplumunda saptanan zümrelerin; yani, ulu beyin, bey uruğundan iç-beylerin, gazilerin, alplerin, Türkmen tire beylerinin, ahilerin, abdalların, bacıların, Türkmen göçer evlerinin ve Rum çiftçilerinin buldukları, hücrelerde ise bu zümrelerin maksat ve eylemlerinin belirtildiği bir sosyal çizelge (matris) elde edilir. Böyle bir çizelge sayesinde Osmanlı tarih yazarları tarafından belgelenen zümreler ile onların maksat ve eylemleri üçlü işlev hipoteziyle ayrılmış olur ve dolayısıyla Osmanlı Beyliğinin sosyal kuruluş yapısı tutarlı bir modelle başlatılır (Çizelge-1).

A- Osmanlı Kuruluş Toplumunda Zümreler

Osmanlı tarihiyle uğraşan herkes Aşıkpaşazade'nin şu paragrafını zikretmeden edemez. Zira, olağanüstü bir paragraftır ve bize çok şey öğretir:

“Ve hem de bu Rum'da dört tayfa vardır kim misafirler içinde anılır biri Gazıyan-ı Rum biri Ahıyan-ı Rum ve biri Abdalan-ı Rum ve biri Bacıyan-ı Rum” (s. 238).

Birinci öbeğin Rum Gazileri, ikinci öbeğin Rum Ahileri, üçüncü öbeğin Rum Abdalları ve dördüncü öbeğin Rum Bacıları olduğunu söylemeye gerek var mı? Bu alıntının hemen üstünde “Hacı Bektaş Kayseri'den kara yolla geldi” ve hemen altında, “İmdi, Hacı Bektaş bunların içinden Bacıyan-ı Rum'u ihtiyar etti kim Hatun Ana'dır. Anı kız edindi”, denilir. Metnin semantiğinde Hacı Bektaş'ın *syncretism*'inin (Abdallar) Rum Bacılarınca da paylaştığı olgusu vardır. Şimdilik bunu böyle belliyelim (*ilerde s. 74*).

Rum Gazileri, gaza uğruna kâfire kılıç çalan iman savaşçılarıdır. Rum Ahileri zenaatı örgütleyen esnaf birlikleriyle (ahiler) yaşadıkları kentin asayişini sağlayan, meslektan gelme kolluk kuvvetleridir (fütüvvet). Rum Abdalları ile Rum Bacıları, heteredoks inançlar çerçevesinde kendilerini Tanrıya adanmış, baba, derviş, şeyh,

¹ Dumézil'in *üçlü işlev* idolojisi Ek-1'de işlenmiştir.

fakir ve bacı diye adlandırılan din adamlarıyla onların erkek ya da kadın müridleridir. Üçlü işlev bakacından, Rum Gazilerinin savaşıklık, Rum Ahilerinin iktisat, Rum Abdallarıyla Rum Bacılarının din işlevini üstlendikleri anlaşılır. Ancak, *Anonimler* ve *Tarihler* (TAO) okundukça, toplumdaki üçlü işlevin yalnızca bu dört zümre tarafından yürütülmediğini anlıyoruz. Nitekim, başta Osmanlı Ulu Bey'i¹ olmak üzere, Ertuğrul uruğundan beyler (amca, kardeş, oğul, yeğen) aynı bir zümre (iç-beyler) oluşturdukları gibi, Alp savaşıklar, Türkmen tire başkanları, Türkmen göçer-evleri ve yerleşik Rum köylüler de ayrı ayrı birer zümre idiler. Böylece, Osmanlı kuruluş toplumunda şu zümrelerin bulunduğunu saptamış oluyoruz. Ulu bey, Ertuğrul uruğundan beyler, gaziler, alpler, Türkmen beyleri, ahiler, abdallar, bacılar, Türkmen göçerler ve yerleşik Rum köylüler. Eder, dokuz zümre.

İmdi, bir çizelgenin sıralarına din/egemenlik, savaş/siyaset ve bereket/doğurganlık işlevlerini, sütunlarına ise adı geçen dokuz zümreyi yerleştirirsek, karşımıza başlangıçtaki Osmanlı toplumsal yapısı çıkar. Öyle ki, her sıranın sütunla kesişime yeri olan hücrede, zümrelerin bu işlevleri üstlenmekte ne gibi bir maksat güttükleri ve bu amaçla nasıl bir eylem tarzı seçtikleri belirlenmiş olur. Yalnız, şuna özen göstermemiz gerekir. Her zümrenin asal işlevi ele alınmalı, yan uğraş verdikleri işlev(ler) kale alınmamalıdır. Örnek: *Osmanlı Tarihleri*'nden (TAO) biliyoruz ki, Adranos (Orhaneli) alındığında hisarın burcuna ilk çıkan Ahi Hasan olmuştu. Gene biliyoruz ki, Geyikli Baba Bursa yöresindeki yerlerini (galiba) kendi kılıcının hakkıyla almıştır. Dediğim şu: çizelgeyi kurarken, bu ahi sadece iktisat kategorisine, şu baba ise tahsisen din kategorisine katılmalıdır; yoksa ahi hem zenaatkâr, hem savaşçı, baba da hem din adamı, hem savaşçı kategorisine değil. Ama, savaş işlevi söz konusu olunca iş değişir. Gazinin din adamıyla ahiden farklı olduğu ortaya çıkar. Bu fark şudur: ilk ikisi başka bir işlevi yürütmeyi düşünmeden, arızî olarak gazilik işlevine sıvanabilir. Oysa, gazi savaşıklık işlevini üstlenirken, ister istemez, eşanlı olarak hem kutsallık, hem de iktisat işlevini yerine getirmiş olur. Yeri geldikçe böyle bir durumun başka zümreler için de söz konusu olabileceğini gösterdim.

¹ "Yüce Bey" deyiimi Şükrullah'ın. "Ulu Bey" deyiimi Enveri'nindir. (Env/N. oy). Osmanlı Beyini. iç-beylerden ve Türkmen beylerinden ayırt etmek için her ikisinden birini seçmeliydim. "Ulu Bey" bana daha uygun gözüktü.

	Ulu Bey	Uruk Beyleri	Gaziler	Alpler, Türkmen Beyleri	Ahiler	Abdallar, Bacılar	Göçer-Evler	Yerleşik Rumlar
Kutsallık (din/Egemenlik)	İl Tutmak, Devlet Kurmak	—	Gaza	—	—	Heteredoks, Mevlevî	—	—
Savaş / Siyaset	Fütûhat	Akın, Ilgar	Akın, Ilgar	Akın, Ilgar	—	—	Akın, Ilgar	—
Bereket/ Doğurganlık (İktisat)	Yeniden- Bölüşüm*, İskân	Toprak, Haraç	Toprak, Ulca, Esir	Toprak, Ulca, Esir	Zenaat, Kolluk	—	Hayvançılık, Ulca, Esir	Tarım, Zenaat, Ticaret

* Ütüş hakkı, Tımar, Vakıf, Haraç, Mal, Esir

Çizelge - I

Şimdi çizelgeyi okuyabiliriz (Çizelge-1).

1) Ulu Bey: Gerek Osman Bey, gerek Orhan Bey, ikisi de ulu beydir. Ne var ki, aralarında birazdan değineceğim (*ilerde*: 39-69) belli bir fark vardır. Osman Bey'in beyliği "kotarılmış" (*achieved*) bir karakter gösterirken, Orhan Bey'inki yazgılı (*ascribed*) karakterdedir. "Kotarılmış" ile kastettiğim, babanın beyliği kendi başına kurmuş olduğu, "yazgılı" ile kastettiğim oğlun beyliği babasından verasetle almış olduğudur. Şimdilik bu farkı bir yana koyup, onların ulu beylik niteliklerini belirlemeye çalışalım.

Osman Bey'in ne zaman Müslüman olduğunu kesinlikle bilmiyoruz. Osmanlı Tarih (TAO) geleneği onun (Nişancı Mehmet Paşa'ya göre babası Ertuğrul'un) İslâmı benimseme öyküsünü şöyle anlatır: Osman Bey bir gece imamın birinin (Ede Bali, İshak Fakih?) evinde konaklar. Hoş beş arasında imam, "Bey, der, kusuruma bakma, arkanda duran nesneyi kaldırayım." Osman ayıtır, "Ne nesnesi? "-*Kuran-ı Kerim*'dir, Hazreti Muhammed'e inen kelâmdır", der imam. Osman Bey hiç tınmaz. Ancak, imam odasına çekilince gözüne uyku girmez, yaktaktan kalkar *Kitab*'ı alır ve sabaha dek okur (oysa aynı gelenek Osman Bey'in okuması yazması olmadığını söyler). Sabah olunca, Osman Bey artık bir mümindir.

Aslında, onun daha önce ya da sonra Müslüman olduğu hiç farketmez. Müslüman olduğu muhakkaktır. Kiliseleri yıkıp camiler yaptırmış, Yenişehir'i aldığı anda topluluğa imam atamıştır. Bu kadar. Belgeler onun kutsallığın asıl egemenlik vechesiyle ilgilendiğini vurgular. İşte, Osman Bey'in ya da babasının: ünlü rüyası.

"Osman kim uyudu düşünde gördü kim bu (dervişin) koy nundan bir ay doğar gelür Osman Gazinün koynuna girer. Bu ay kim Osman Gazinün koynuna girdiği demde göbeğinden bir ağaç biter. Dahi gölgesi alemi dutar. Gölgesünün altında dağlar var. Ve her dağın dibinde sular çıkar....."
(Aşıkpaşazade)

Osman Bey'in rüyasının götürü bir yorumu kolaydır. Ay, çevrisel zamanı imgelediğinden (kadınların aybaşları) rüya bir dönemin bitip, yeni bir dönemin başladığını anlatmak ister. Ayrıca, ay karanlığın içinden çıkan bir ışık olduğundan aydınlık geleceği vaad eder. Işık, Osman'ın içine girip göbeğinden (göbek bağı) ulu bir ağaç¹ olarak fıskırdığına göre, rüya Osman'ın oğul ve torunlarının bu ulu ağaç gibi dünyanın dört bucağını kaplıyacıklarını muştular.

Asıl ilginç olan, Osman Bey'in rüyasında gökyüzündeki ayın yeryüzüne inip, onun koynuna girmesidir. Çünkü, bu bezek Türk destan, efsane ve rüyalarında hep yinelenir. Bektaşiler'de dolunay Kadıncık Ana'nın eteğinden koynuna girip onu gebe bırakır (Hacı Bektaş/Korkmaz 1995 s. 52). Satuk Buğra Han efsane-

¹ Ortaçağ Batı Avrupa geleneğine göre, "Krallık bir ağaçtır. Kral ağacın gövdesidir. Ağaç ışık alır" (Jacq & Perrière 1981, p. 42).

sinde (Grenard 1900), Han'ın kızı Ala Nur, Cebrail'in ağzına süzdüğü bir ışıkla (nurla) gebe kalır. *Ve Oğuz Kağan Destanında* (Oğuz/Bang; Arat). Oğuz Kağan gökten gelen bir ışıkla cisimleşen kızla çiftleşir. Dikkat edilirse, Türkler'de, efsane, destan, rüya, her ne ise, kahraman erkekse, kadın ışık olup (ay, ışık) onun koynuna girer, eğer kahraman kadınsa, bu sefer erkek ışık olup (ay, nur) onun koynuna girer.

Açıkça, her çiftleşme kılımında bir ulviyet sezilir. Sanki Tanrının iradesi bu yoldan tecelli etmiştir. Işıklı gelen çiftleşme yeni bir dünyanın muştucusu olur. Ya Oğuz boyları toparlanır, harekete geçer ya Türkler İslâmı seçerler ya Hacı Bektaş Veli'nin dinî öğretisi yaygınlaşır ya da Osmanlı dünyaya sahip olur. Satuk Buğra Han destanıyla Kadıncık Ana'nın rüyası İslâmın yüceliğiyle, Oğuz Kağan destanıyla Osman'ın rüyası Oğuz-Türk(men)in siyasal gücüyle ilgilidir. Sanırım, dördü de tarih beri okunarak, *ex-post* tarihe oturtulmuştur. Olaylar onları haklı çıkardıktan sonra. Nitekim, Osman Bey'in ve hatta Orhan Bey'in *syncretic* İslâm aleminin etkisi altında kaldıkları bellidir. Osman Bey'in nasıl öldüğüne değin bir belgeye sahip değilsek de, Şükrullah'a göre, Orhan Bey ölünce "... ecel doğanı Orhan Bey'e pençe vurup, yüce uçmağa çekmiştir" (s. 98). Hoca Sadeddin Efendi ise onun "kuş olup uçtuğuna" inanır (s. 98). Ayrıca, Süleyman Paşa'nın da "şahin ruhu meleklerin kanatları arasında sonsuzluk aleminde uçup" gitmiştir. (Kök Türkler'le Oğuzlar'ın ölüm inançlarıyla karşılaştırınız: Divitçioğlu 1986, 1994).

Osman ve Orhan Beyler hakkında algıladıklarım şu: Her ikisi de toplumda kutsallık taslamadan, topluma egemen olmaya çalışıyorlardı. Bütün Selçuklu sultanları gibi. Bu demek değildir ki, dinî işlevi ihmal etmişlerdir. Hayır! Dediğim gibi, Osman Bey camiler ve zaviyeler inşa ettirmişti. Orhan Bey ise İznik'de ilk Osmanlı medresesini eğitime açmıştı. Sanırım, baba Rum abdallarına yakinken, oğul Mevlevilere ilgi duyuyordu. Başka bir deyişle onlar hilafetle değil, saltanatla ilgilidiler.

Saltanatla ilgili olmak, ister istemez, siyasal erki sağlayan askerî güce sahip olmak demektir. İl tutmak (yurt edinmek), devlet kurmak, fetihlerle ili büyütmek egemenlikle (saltanatla), egemenlik askerî güçle, askerî güç savaşla arabağımlılıdır. Bu bakımdan, Osmanlı Beyleri, savaşçılık işlevlerini de üstlenmek zorundaydılar. Savaşlara bizzat katılırlar, ancak çok yakınlarının kendi başlarına akın ve ılgarlara gitmelerine müsaade ederlerdi. Ulu Bey, ergenliğe erişen veliahtı ya da şehzadeyi, güvendiği savaşçı beylerden birine emanet ederek akına yollardı. Osman Bey, oğlu Orhan'ı ilk kez kendi başına Çavdar Tatarı üzerine göndermişti. Kara Çebüş ve Kara Teğın hisarlarına yapılan seferlerde ise yanına Konur Alp ve Akça Koca'yı vermişti. (Aşıkpaşazade s. 109). Orhan Bey'de öyle. Ölümüne yakın oğlu Murad'ı, yanına Lala Şahin Paşa'yı katarak, Edirne'nin fethine (1361) yollamıştı (İnalçık 1963:1993).

Savaşlarla yapılan her fetih, yeni topraklar, yeni haraç ve vergi kaynağı, ulca ve esir demek olduğundan, sürekli tekrarlanan bu faaliyetler "ülkenin reel gelirini ~ ürünü" arttırıyordu (sermaye iç akımları yada bağış gibi). Fakat, Osmanlı

Beyliğin kuruluş aşamasında yağma ve çapulun oynadığı özel bir rol daha vardır: elde edilen servetin savaşılar arasında yeniden-bölüşümü. Böylece, “gaziler doyum oluyorlardı.”

Osmanlı kuruluş ekonomisinde zaptedilen toprağın, ele geçen yağma malının, alınan haracın yeniden-bölüşümü, verilen ülüş hakkı, bağışlanan tımar ve vakıf arazisi, dağıtılan para, mal ve esir aracılığıyla etkinleşir. Ulca parası, malı ve esiri konusunda kesin İslâmî kurallar bölüşümün nasıl olacağını belirlemişse de ülüş hakkı, tımar ve vakıf topraklarının dağıtılması konusunda genel bir kural yoktur. Bu işlemlerde, sadece Bey'in iradesi geçerlidir. Toprakları, dilediği kişilere üleştirir ya da üleştirmez. Samsa Çavuş, fethedilen bir toprağın kendisine tımar olarak verilmesini Osman Bey'den istediğinde, Bey ona “vilayetin bazısını vermezsin”, demişti. Ve vermedi, onun yerine bir hisarcık verdi (Aşıkpaşazade s.107). Öyle ise, Osmanlı beyleri, egemenlik ve savaşçılık işlevleri gibi iktisadi işlevi de yüklenmişlerdi; sadece yeniden-bölüşüm düzeyinde. Hoş, iskân politikasını da bu işleve katabiliriz. Osman Bey, Germiyanlı göçmenleri Yenişehir'e iskân etmişti. Orhan Bey, İzmit civarında bir köprüyü korumak üzere oraya yüz çadırılık bir obayı yerleştirmişti. (Hoca Sadeddin Efendi s.61).

Şimdi, çok tartışıklı olduğu su götürmez bir konuya geliyorum. Osman ve Orhan Beylerin sürgit savaş halinde bulunmalarındaki maksat gaza mı idi ya da başka bir deyişle onlar gazi mi idiler? Soruya kesinlikle “evet” yanıtını veren Wittek'dir (1967:1938). Osmanlı Devletinin kuruluşu hakkındaki yazında onun tezi *Gazi Tezi* olarak adlandırılır. Tez, 1938 yılında yayımlanan, konuya fevkalade hakim biri tarafından yazılmış olduğu belli, küçük boyutta (ellidört sayfa) bir kitapta ileri sürülmüştür. Wittek'in tezinin özü şudur: Osmanlı Devletinin yaratıcı gücünün ve siyasal geleneğinin kökeni nedir? Bu devletin birliğini, onu kuran halkın doğal boy ilişkilerinde bulamayacağımıza göre (çünkü ortaklıkta boy diye birşey yoktur), bu birlik başka bir temel üzerine inşa edilmiş olmalıdır. Wittek'e göre, bu temelin göstergeleri Ahmedi'nin *İskendername*'sine (Ahmedi/Ün) eklediği, Osmanlılar hakkındaki kısa bir bölümde bulunur¹ (yazılı tarihi 1390). Ahmedi'nin Osmanlı Devletinin kuruluşu için temel olarak gördüğü toplumsal örgüt, “gazi” örgütüdür. Gaziler, İslâm dininin fedailerini olan uç savaşçılardır ve bu uğurda komşuları olan kafirlere karşı gaza yapmak boyunlarının borcudur (*ibid* p. 13-14). Öyle ise, Osmanlı Devletinin temel yapısı, gaza denilen dinî bir ilkeyle gaziler denilen bir örgüt üzerine kurulmuştur. Bu saptama hem Osman Bey, hem de Orhan Bey için geçerlidir. Her ikisi de gaza yapmak için savaşır ve her ikisi de gazidir. (bu tezin en yetkin savunucularından birinin Emecen (1995) olduğunu kaydedeyim).

¹ Böyle bir yaklaşım için Wittek'in neden Ahmedi'nin oldukça örtgün ifadelerini, *Danişmendname*'nin (Melikoff 1960), açık ifadelerine tercih etmiş olduğu sorulabilir. Bilindiği gibi bu sonuncu *İskendername*'den daha eskidir (ilk metin XIII. yüzyılda yazılmış olmalıdır. XIV. yüzyılda Tokatlı Arif Ali tarafından istinsah edilmiştir. (*Ibid*, *Avant-Propos*).

Neyleyelim ki, Wittek'in tutarlı bir biçimde sunduğu bu tez fazla genelleştiricidir ve bu yüzden hatalıdır. Eleştirileri bu konunun uzmanı tarihçilere -Kaldy-Nagy 1979-1980; Lindner (1982a; 1983); Jennings 1986; Ş. Tekin 1986, 1989, 1993; Kafadar 1995- bırakıyorum.¹ Sonuncudan başlayalım.

Kafadar (1995 p.62-90), "iman savaşçıları"nın, yani, gazilerin kimliğini belirlemek üzere, bu terimin XIII-XV. yüzyıllarda Anadolu Müslüman halkı için ne anlam taşıdığını sorgulamakla işe başlıyor. Bu konuda başvurduğu ilk belge *gazavatname*'lerdir. Bunlar, kronolojik olarak, *Danışmendname* (Melikoff 1960: XIII. yüzyılda derlenmiş), *Düsturname* (Enverî/Melikoff 1954: XV. yüzyılda derlenmiş) ve *Saltukname*'dir (Rumî/Akalın 1987: XV. yüzyılda derlenmiş). Belli ki, her üçünün de kökeni *Seyyid Battal Gazi Gazavatnamesi*'dir. Arapça olan bu eser, Seyyid Hamza adında bir Arap cengaverinin kahramanlıklarını hikaye eder. Anadolu'ya Malatya yöresinden yayıldığı tahmin ediliyor. Önce, *Danışmendname* ile Kuzey Anadolu Danışmend Beyliğine geçmiş. XIV. yüzyılda *Düsturname-i Enverî* adıyla Batı Anadolu'ya sarkıp, Aydınoğlu Beyliğine atlamış, XIV.-XV. yüzyıllarda da *Saltukname* ile Rumeli'ne yayılıp, hepsi birden Osmanlı'nın malı olmuştur. Üç gazavatnamenin kahramanı da gazidir. Uçlarda iman savaşçıları olarak kafirlere kılıç çalıp, gaza yaparlar. Acaba, sırf bu işle mi uğraşırlar? Görevleri din yolunda asıp kesmek, vurup kırmak mıdır? Yoksa, yüzlerce yıl, Rum, Ermeni ve Gürcü halklarıyla sınırdaş olan, uç ve *akritai* geleneğinin çocukları olan bu gaziler, dostluk, aşk, evlilik, din, etnik hoşgörü gibi erdemlerden hepten yoksun mu kalmışlardır? Hayır, çünkü gazavatnameler, "gaza etmek" fiilini asla ıskalamadan, sorunun ikincil vechesine de olumlu yanıt vermişlerdir. Örneğin, Melik Danışmend'in dostları Ermeni Artuhi'yle onun sevgilisi Rum Eframıya'dır. Aydın oğlu Umur Bey, Bizans düzme İmparatoru Kantakouzenos'un can ciğer arkadaşıdır, birbirlerine "kardeşim"derler. Sarı Saltuk, İstanbul'un fethinden önce Aya Sofya'da İncil okumuştur.² Birinci Haçlı Seferinde bulunan bir rahibe Türk savaşçıya aşık olup kaçmıştır. (*beride*: s. 12). Bu öykücükler şunu gösterir. XIII.-XV. yüzyıllarda ne herkes savaşçıdır, ne de her savaşçı gaza tutkunu. Yüzyıllar boyunca Anadolu'da birliği yaşamış olan Müslüman Türk(men) halkıyla Hıristiyan Rum, Ermeni ve Gürcü halkları arasında sanıldığı gibi öyle sürgit düşmanlık, ardı arkası kesilmeyen bir savaş hali hü-

¹ Wittek'in gazi tezine karşı olan tarihçiler arasında Heywood'un (1988a, 1989) özel bir yeri var. Genellikle belgeleri konuşturmadan hoşlanan (1988b) bu tarihçiye göre, Wittek "tarihe ancak kısmen nüfus edilebilen, gerisi hissedilen, çıkarsanan ya da malûm olunan duyularla bakar. Bu bakımdan, Wittek'in tarih görüşü *verstehen*'in dışına çıkamaz (1988a, p. 23)". Oysa, tarihçimiz, Wittek gazi tezini, hayır, Wittek'in kendisini eleştirirken *verstehen*-vari bir yaklaşımın daniskasını yapmış, bırakın Osman Bey ile gazilerinin ruh hallerini ve davranışlarını anlamak için, sadece Wittek'i anlamak için *empathy* yapmayı uygun bulmuştur. Böylece, Osman Bey ile gazileri yeniden-yaratırken *empathy*'i reddeden tarih yazarı, Wittek'i eleştirirken *empathy* kullanarak onu mahkum etmiştir.

² "Pes dahi ol gün Saru Saltuk minbere çıkub birkaç İncil ayetin hud avazla okudu" (*op. cit.*, I, s. 38).

küm sürmemiştir. Çarpışmaların, vuruşmaların olduğu inkar edilemez, ama arada aşk da vardır, evlilik de, dostluk da, hoşgörü de vardır.

Dinî hoşgörü konusunda, Elvan Çelebi'nin (Elvan/Erün; Ocak: XIV. yüzyıl) *Menakıbu'l Kudsiye*'sini zikretmeden geçemeyiz. Aslında, bu eser, yazarın atası Baba İlyas ile onun tarikati olan Babailer hakkında yazılmış bir övgü kitabıdır. Kitaptan anlaşılacağı gibi, o yüzyıllarda Müslim ve gayrı-müslim halk arasında gazilik-derecesinde- şiddetli bir düşmanlığın olmadığı görülür. Bakınız, iki yüz-yıl Anadolu heteredoks dervişliğini temsil eden Babailik tarikati etnik sorunu nasıl algılıyor: (*Ibid.* Beyit 1546).

"*Ermeni vü cuhut u nasrani
zarı kıtur ki şeyhümüz kanı*"
(*ibid.* Beyit: 1546)

"Yahudi, Hıristiyan ve Ermeni
Ağlarlar idi şeyhimiz hanı"

İyi ama, betimlemesi yapılan bu hoşgörü ortamında öldürmeyi öngören gaza saplantısı neden yaşam duygusunu altedecek kadar bir dönemin başat ideolojisi haline gelebilmiştir? Kahramanlık hakkındaki öyküler hep gazavatname adını almış, beylik beyleri kendilerine gazi ünvanını yakıştırmışlardır. Sinop Beyi Gazi Çelebi (Uzunçarşılı 1984 s. 122) ve Aydınoğlu Beyliğinin kurucusu Gazi Mehmed Bey (Akın 1968) bunlar arasındadır (Orhan Gazi'ye birazdan geleceğim). Kafadar'ı izleyerek kısaca açıklamaya çalışayım:

X. yüzyılda, Maveraünnehr bölgesinde önceleri putperest/tengricileri ihtida ettirmek ve onları yağmalamak amacıyla kurulan gaza örgütleri, Müslümanlık yaygın bir kabul gördükten sonra, ortada ihtida ettirecek kimse kalmayınca ve dolayısıyla yağma edilecek mal tükenince, ister istemez *daru'l harb*'den *daru'l İslâm*'a dönmüş, kentleri ve taşrayı soyup soğana çevirmişlerdir. Sonuçta, bu olaylar gaziliğin itibarını sarsmış, gazi kelimesi silinip, yerine ayyar gibi kötü anlamlı bir kelime yerleşmiştir. Ta, XIII. yüzyılın başlangıcına kadar. O tarihten sonra, gaza ve gazi kelimeleri iade-i itibara uğramıştır. Neden, çünkü, *daru'l harb* olan Anadolu Türkmenler tarafından istila edilmeye başlamış ve böylece İslâm geleneği uyarınca *gaza kerden* (hemen aşağıda) fiilen gerçekleşmiştir. Bundan böyle, gaza ve gazi kavramlarının meşrulaşıp, Anadolu'da yayıldığına tanık olacağız. Artık, bütün kahramanlık hikayeleri gazavatname adını, bütün beyler gazi ünvanını alacaklardır. O kadar ki, her ılgara ve akına giden askerin lâkabı gazi olmuştur. Gaza, cihatla bir tutulmuştur. Ayrıca (S.D.), XI. yüzyılın hemen sonunda (1085) başlayıp, handiyse XIII. yüzyılın ortasına (1270) dek süren Haçlı Seferlerinin, tüm Batı Hıristiyan aleminin Müslümanlar'a karşı açtığı bir din savaşı olduğunu Orta-Doğu halkları bilmiyorlar mıydı? Haçlı "İsa'nın Askerlerine" karşı, Müslüman "Gaziler"! normaldir.

Oysa, İslâmî gelenek, gazayla cihadı birbirinden kesinlikle ayırır. (Ş. Tekin 1989, 1993a). Şöyle ki:

i) Eğer, düşman *daru'l-İslâm*'a; yani Müslümanların yurduna girmişse, savaş her Müslüman için *farz-ı ayn* olur. Bu durumda, *cihad kerden*'dir (cihat yapılmıştır).

ii) Eğer, Müslüman *daru'l-harbe*; yani kafirlerin yurduna girmişse, savaş her Müslüman için ancak *farz-ı kifayet* olur. Bu durumda, *gaza kerden*'dir (gaza yapılmış).

İlk halde, ülkesi işgal edilen bütün Müslümanlar, işgalci Müslüman-olmayanlara karşı savaşmaya mecburdur, bu görevden kaçamaz. İkinci halde ise, Müslümanlar arasından bazıları kâfir ülkelerine girip savaşmak isterken, bazıları savaşmaktan kaçınır ve de gazi olmak istemez. Seçiş, tamamen bireyseldir. Örneğin, Süleyman Paşa kuşatma altında tuttuğu Çekmece'yi tam alacakken, Kantakousenos'un güveyi olan babası Orhan Bey'den aldığı bir emirle kuşatmayı kaldırmıştır (Beldiceanu 1967). Şimdi, *ad hoc* fetvalara başvurmadan, yukardaki genel tanımlar çerçevesinde, ne demektir bu? Süleyman Paşa gazidir, Orhan Bey gazi değildir. Bu durum, sanırım, normaldir. Bir beylik başkanı, gazilik yolunu seçmiş olan kişilerin keyfi olarak belirledikleri savaş politikasını neden hiç tartışmadan kabul etsin? Etmedi diyelim, bu durumda gazi değildir. Etti diyelim, gazidir. Böyle bir şey olmaz; çünkü, o vakit, Orhan Bey'in gaziliği belirlenemez. Orhan Bey, *farz-ı ayn* ile *farz-ı kifayet* arasında bınamaz kalmıştır. Bu ifadeler, Orhan Bey'in gazi olmadığına (gaza yapmadığına) kanıt olarak kullanılmamalıdır. Söylemek istediğim sadece gaza kavramının taşıdığı iki-anlamlılıktır.¹ Osman Bey de, Orhan Bey de hem gazidirler, hem değildirler. Murad I, Müslüman Ankara ahileri üzerine neden yürüsün? Ulema, ona, "müminlerden mezalimi def itmek *farz-ı ayn*'dir" (Neşri s. 191) dediği için mi? Hiçbir *ad hoc* hüküm mantıklı, dolayısıyla meşru olamaz.

Hemen hemen bütün kitaplarında "gazi tezi" ile Osmanlı Devletinin kuruluşu arasındaki neden-sonuç ilişkisine önem veren İnalçık, *Fatih Devri...* (1954) kitabında Osmanlı Devletinin islâmlaştırma politikasını gazi tezinden tamamen ayrı tutarak, gaziliğin bağınaz ve sert yanlarının sanıldığından daha hoşgörülü ve yumuşak olduğunu belgelemiştir. Sunduğu belgeler arasında, Osmanlı tımar-erleri arasında kimi Rum tekfurularla Katalan askerlerinin din değiştirmeden Osmanlı oldukları, Selanik başpiskoposu Gregory Palamas'ın Türkler hakkında övgüyle yazmış olduğu mektupları ve Osmanlı ordusu içinde görev yapan Hıristiyan askerler gibi örnekler vardır. Bu sonuncuların çoğu Yunan adalarından Türk topraklarına sığınan Rum köylüleriydi (Zachariadou 1987). Fakat, ayrıca Murad I ve Yıldırım Beyazıt dönemlerinde Hıristiyan lordlar da Sultanlarla birlikte savaşlara katılmışlardır. O kadar ki, Beyazıt I Alaşehir (Philadelphia) kuşattığında, surlara ilk çıkanlar Hıristiyan lordlar olmuştur. (AGK 1990)

¹ Orhan Beyin, Kantakousenos'la olan ilişkileri gaziliğe sığmayacağı sorunu hem Lindner, hem Jennings, hem de Kafadar tarafından vurgulandı. Soruna bir de İslam gazilik hukuku açısından bakmakta yarar var (dedim).

Öyle gözüküyor ki, Ş. Tekin (1993 b) Wittek'in "gazi tezine" *coûp de grâce* indirmeye kararlıdır. Bilindiği gibi bu tez Orhan Bey camiinin bir kapı-üstü yazıtındaki şu ibareye dayanır: "Sultan'ül guzat gazi bin el-gazi" (Gazilerin Sultanı, gazi oğlu gazi), Ş. Tekin'den alıyorum (1993b s. 110). Diyor ki:

"(Bu kitabe) muhtemelen 1417 tarihini taşıyan başka bir orijinal kitabenin veya bundan sonraki devirlere ait her hangi bir kitabenin üslubundan takliden yazılıp, eski Bursa'daki (Hisar) Şehadet camiinin Doğu kapısı üzerine konulmuş olabilir" (*Ibid* s. 74).

Bu görüş daha önce Jennings'in (1986) makalesindeki bir dipnotla dile getirilmişti. Fakat, Ş. Tekin'in eleştirileri daha yeğin ve daha kapsamlıdır. O, eleştirilerini üç noktada yoğunlaştırıyor:

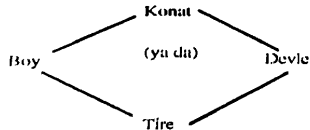
i) Hattin üslubu, XIV.-XV. yüzyılların üslubu değildir. Bu üslubun, bugün hâlâ Bursa'daki çarşı içinde bulunan Orhan Bey camiinin, 1417'de Çelebi Mehmed tarafından onarılıp yerine konulan yazıtından biliyoruz: hattın harfleri kenarlarına yumuşak kavisler yapılarak çizilmiştir. Adeta, birbirlerini kovalarlar. Oysa, Şehadet camiinde bulunan yazıttaki harfler kaba ve sert köşelidir;

ii) Çarşı-içi camiinde (XV. yüzyılda moda olan "gaziler" ünvanı dışında) bey gibi sade bir ünvan kullanılmışken, bahis konusu yazıttaki ünvanlar çok şatafatlıdır;

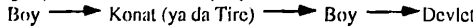
iii) Orhan Bey, Mekece'de kurduğu vakıfta kendisini, "Ben Şucaaddin Orhan bin Fahrüddin Osman" (Uzunçarşılı 1941), Pamucak'da kurduğu başka bir vakıfta, "Orhan bin Osman" (Uzunçarşılı 1939) diye tanıtmış, bastırdığı sikke üzerine yalnızca, "Orhan bin Osman Bursa" ibaresini kazıtmışken, Bey nasıl olmuştur da 1337 yazıtındaki pohpohlu bir ünvanı kullanmıştır?

Lindner'in, Wittek'in gazi tezini eleştirirken yaptığı "Bitinya'ya bir Türk-Rum boyu" önermesini, antropolojik tarih yaklaşımına ters düştüğü için hiç kullanmadım.¹ Yalnız onun bu teze karşı yaptığı eleştiriler arasından en sona ittiği (*op. cit.* p. 5), ve daha önceleri Kaldy-Nagy (1979-1980) tarafından ileri sürülen

¹ Nedenini söyleyeyim: Antropolojik gelişme modelleri içinde en geçerli olan kuşkusuz ya Sahlins'in (1968) teklif ettiği: Tire-Boy-Devlet modelidir ki, Timur'un Çağatay ulusunu yaratan süreçle uyuşur ya da Crone'nin (1986) buna karşılık sunduğu modelidir ki, ilki İran Selçuk Devletini, ikincisi Osmanlı Devletini hazırlayan süreçlerdir.

Lindner'in önerdiği gelişme modeli ise oldukça aykırıdır:

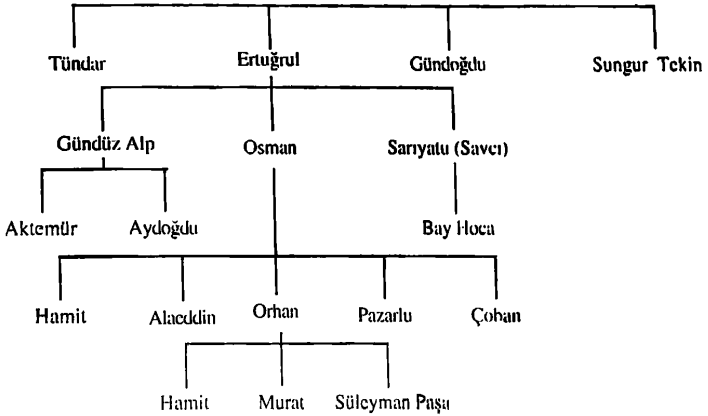

Bu modeli izleyerek, XIV. yüzyıl Bitinyasında, Osmanlı'nın "boydan boy" geçiş mantığını algılayamadığımı itiraf edeyim. Bunun dışında, Lindner'in tarihe antropoloji disiplini katma çabalarını ne denli takdir ettiğimi söylemeye gerek yok.

“ne bir Hıristiyan metinde ne de Ibn Battuta ve al-Umari gibi Arap gezginlerinin seyahatnamesinde “gazi” kelimesi geçer”, eleştirisini önemli buluyorum. Öyle ya, Osmanlı’yı çok iyi tanıyan Pachymeres, Kantakuzenos ve Gregoras gibi çağdaş tarihçiler, karşılarında iman savaşçıları olduğunu bilmiyorlar mıydı? Biz onlara Haçlılar derken, onlar bize neden “gaziler” demediler (S. D.)?

2) Ertuğrul’un Uruğundan Beyler (İç-Beyler)

Anderson’u (1956) izleyerek üç göbek Osmanlı beylerini yazalım (Şekil-2).

Şekil - 2

İç-beylerin tümünün bütün işlevlerde Ulu Bey'e yardımcı oldukları anlaşılıyor. Nitekim, Neşri, Osman Bey'in amcası Tündar Bey'i kethûda (güvenilir kişi ya da vezir) olarak bırakıp, ılgarlara gittiğini, Aşıkpaşazade, Osman'ın bazı konularda kardeşi Gündüz Alp'e danıştığını yazar. Hoş, Bey onları hiçbir zaman dinlememiştir. Ayrıca, Osman yeğeni Aydoğdu'yu o denli seviyordu ki, onu Selçuklu Sultanı katında elçi olarak yollamıştı. Oğlu, Alaeddin Paşa'yı yanından hiç ayırmazdı.

Osmanlı soyundan egemenliği ellerinde tutan bu beylerden bazılarının ölümleri ailenin pagan inançlarını koruduklarını gösterir. Örneğin, Sarıyatu'nun şehit edildiği yerde “bir çam ağacı vardır, kandilli çam dirlir. Zira, gâh gâh anda bir şule görünür” (Neşri s. 86). Gündüz Alp'in oğlu Aydoğdu öldürülünce mezarı taşla çevrilip, üzerine taş yığılmışlardı. “Vilayette ne kadar at sancılansa ildüp kabrini tavaf itdürürler ve oradan alınan bir avuç toprağın sıtmaya iyi geldiğini” sanırlardı. (Anonim s. 14). Yani, her iki beyin mezarı da yatır olmuştu. Attan

düşüp ölen Süleyman Paşa'nın mezarı yatır olmamıştı ama, onun da mezarının üstü taşlarla kaplanmıştı. (Beldiceanu 1957 p. 25). Kalonoz "kafiri" öldürülünce, Osman Bey'in emri üzerine, "onun karnunu yarup ve yiri bir miktar işüb it gibi gömdüler. O sebepten şimdi ol yire İt-eşini dirler" (*Aşıkpaşazade* s. 87)¹.

İç-beylerin asıl görevleri askeridir. Hemen hemen hepsi savaşıydı. Saruyatı ile oğlu Bay Hoca, Gündüz Alp'in oğlu Aydoğdu ile Orhan Bey'in oğlu Pazarlu hep savaşarak ölmüşlerdi. Gündüz Alp subaşıydı. Süleyman Paşa ise ele avuca sığmaz bir bahadır idi. Kâh, Kocaeli'nde ılgarlar düzenler, kâh Rumeli'nde fetihler yapardı. Murad I. lâlasıyla birlikte Edirne'yi almıştı.

İktisat işlevine gelince: Bu işlev dolaylı olarak savaş işleviyle birlikte yerine getirilirdi. Türk hükümdarlık geleneğine göre fetihlerle yeni topraklar kazanıldı-ıkça, hükümdar uruğuna sanlık beylerin bu topraklar üzerinde ülüş hakları doğuyordu. Bu usül, Kök Türkler'de, Karahanlılar'da, İran ve Anadolu Selçuklular'ında ve Beylikler'de süregelmiştir. Ne var ki, Osman ve Orhan Beyler, terketmeye cesaret edemedikleri bu geleneğin, gerek Selçuklu, gerekse İlhanlı devletlerinde neyin pahasına muhafaza edilmiş olduğunun bilincindeydiler. Her iki devlet de bu yüzden parçalanıp erimişti. Bundan dolayı, Osmanlı beyleri bu konuda, temkinli ve tedbirliyidiler. Dikkat edilmiştir, Osman Bey'in aile bireyleri arasında dağıttığı ülüşler parmakla sayılacak kadar azdı. O, sadece Karacahisar'ı Orhan Bey'e vermişti. (ki onun da veliaht olduğu zaten biliniyordu). Orhan Bey İzmit'i, Taraklı Yenicesini ve Göynüğü Süleyman Paşa'ya, İnönü'nü Murad'a vermesine vermiştir ama, bu yöreler tamamen onların değildi. Bursa alınınca, Murad'ı oraya yolladı. Karasi ili ilhak edilince, Süleyman Paşa oraya geçti. Osmanlı ülkesinde ilk kez ülüş yasası yumuşatılmış ya da lağvedilmeye çalışılmıştır.

3) Gaziler, Alpler ve Türkmen Beyleri

a) *Gaziler*: Ş. Tekin'in hazırlayıp sunduğu *Risaletü'l İslâm* (1986) adlı kitap XIV. yüzyılın ilk yarısında (1328-1343 arasında olmalı) Karasi ilinde istinsah edilmiş ve Yahşi Han oğlu Yakup Bey'e takdim edilmiştir². Bu kitapta gaza ve gazi deyimleri hakkında her türlü tanım, kapsam ve kural verilmiştir. Ama, kitapta önemli bir şey vardır: o dönem Türkmen halkı iktisadî meslekleri nasıl değerlendiriyordu? Önce, bu konuyu işlememe müsaade edilsin.

Dediğim gibi, kitap adı bilinmeyen bir yazar tarafından Arapça *Sıratü'l-İslâm*'dan (Ş. Tekin) istinsah edilmiştir. Ancak, kitabın orjinalinde, her ne kadar iktisadi mesleklere değinilmişse de, bu meslekler sıral bir tasnife tabi tutulmamış-

¹ Olay, eski bir Kafkas geleneği olan, suçluyu taze sığır postuna sarıp, gömme işlemini hatırlatıyor.

² Bergama: Emiri Yahşi Beyin komutasındaki birleşik Saruhan-Aydın-Karasi donanması 1334'de Edremit Körfezinde Haçlı donanması tarafından yakılmıştır (Zachariadou 1983 p. 32-33). Kantakousenos onun 1341 ve 1342 yıllarında iki kez Gelibolu'ya çıkarma yapmak istediğini yazar. Başarılı olamamıştır (Uzunçarşılı 1984, s. 99).

lardır (yani bu meslek şu meslekten daha iyidir denilmemiştir). Oysa, istinsahı yapan kişi Türk iktisadi meslekleri, onlara bir değer atfederek şöyle sıralanmıştır: 1°) Gazilik; 2°) Ticaret; 3°) Tarım 4°) Zanaat. Neden böyle tasnif edilmiştir; çünkü, “meslekler içinde yeğrek ve helâlrak olan gaziliktir”. Bu demektir ki, ekonomide ticaretten de, tarımdan da, zanaatlardan da daha verimli olan meslek gaziliktir. Öyle ise, Türkmen neden savaşçı olmasın? Eğer, savaşçılığa talep fazla ise gazilik neden örgütlenmesin ve neden onun da bir *tarikası* (yolu) olmasın? Nitekim yazar, zikredilen kitabın sonuna *Gazilik Yolları* adlı bir bölüm eklemiştir (Ş. Tekin 1989). Beride (s. 30-31) gazilik yolları bağlamında (Ş. Tekin’i izleyerek), gaza ve cihat kavramları üzerinde bilgi verildi, bir kez daha yinelemeye gerek yok. Ancak, gazilik kurallarını gözden geçirmekte yarar buluyorum (Ş. Tekin 1993b).

Herşeyden önce, gazilikten gelen mal helâl olmalıdır. Ne demektir bu? İlkın, gayrı-müslim düşman İslâma davet edilmelidir. Kabul etmezse aman dilemelidir. Onu da yapmazsa tepelenmelidir. Sakatlar, yaşlılar ve kadınlar kıyımdan muafırlar. Sonra, alınan ulca, savaş yerinde değil, dönüşte ordada (ordugâh) üleşilmedir. Orada Bey ulcayı beşe böler. Dördünü, atlıya iki, yayaya bir pay olmak üzere akıncılara dağıtır. Geriye kalan artık pençik (beşte bir) üçe bölünmelidir. Bir pay yetime, bir pay fakire, bir pay ibnü sebil’e (evi ırakta olana). Hemşirelik yapan kadın da, başvergisi ödeyen kâfir de paya katılır. Yalnız, Bey’in ulcadan hakkı yoktur. Bütün bu kurallar, ayrıntılarıyla, anlaşılabilir kurallardır. Hepsı birlikte gazilik tarikatını oluşturur. Bir tek nokta kaldı: Savaştan dönen gaziler yağ sürünürlerdi (yağlanırlardı). Hiç şaşmayalım. Bütün Frank ve Saxon kralları da *onction* (yağlanma) törenlerine uymak zorundaydı. Böylece, gökten iletilen kutsal ruh, zeytinyağı aracılığıyla vücuda sindirilirdi. (Jacq & Perrière 1981 p. 83). Türkmenler’in bu adeti Hıristiyanlar’dan öğrendikleri bellidir.

Bu bilgilerin ışığı altında *Aşıkpaşazade*’nin Rum Gazileri dediği savaşçıların hepsı, açkın ya da örtgün, Gazilik tarikatının üyesi olmalıdır (Gazi Rahman, Gazi Fazıl gibi). Yoksa, *Aşıkpaşazade* bazılarına “gazi” derken neden alpleri ve Türkmen Beylerini gazi saymamıştır? Çünkü gaziler farklı idiler. Bu yargıya varmak için iki ipucu var. Birincisi, farz-ı kifayet işlemi bitiren gazilerin “kutsal” yağla yağlanması, ikincisi tarika uyarınca Gazi Rahman’ın esir aldığı Rum yavuklusuna, hemen orada değil, ulca ve esirin üleşildiği Yenişehir’de kavuşması. Bu öyküyü mutlaka anlatmalıyım. Adını gene ben koydum: *Aydos Hisarı Aşıkları*.

“Aydos Hisarı tekfurunun bir kızı varmış. Kız, bir gece rüyasında kendisini bir çukurda görürken yanına bir delikanlı (Gazi Rahman) yaklaşır. Kızı çukurdan kurtardıktan sonra, bağlar onun üzerindeki çıkarmaya. Kız ateşler içinde uyanır ve o günden sonra delikanlının hayali hiç gözünden silinmez. Günlerden bir gün, kaleye Türkler saldırırlar, kaledelikler de onlara. Kız, kendi kendine der ki, “Ben de hi-

sardan çıkıp bizimkilerle birlikte vuruşayım." Bir de ne görsün: Yaşı bildiği Türkler arasında o bahadır yok mu? Ancak, aşk aşktır der ve dayanamayıp Rumca bir mektup yazarak onu bir taşla bağlar ve Gazi Rahman'ın ayaklarının dibine fırlatır. Kız mektup da, "buradan uzaklaşır gibi yapın, ama falanca gün geri gelin, kale sizindir" der. Neyse, kararlaştırılan gün Türkler Gazi Rahman'la birlikte kaleye gelirler, oğlan kızın sarkittiği organla hisara çıkar, kapıcıyı öldürüp, kale kapılarını Türkler'e açar. Zavallı tekfur de esir alınır. (*Aşıkpaşazade* s. 113).

Şimdi, yukarda (s. 19) anlatılan *Tövbe Etmeyen Rahibe* (TER) öyküsünün bulunduğu sayfayı koparıp, *Aydos Hisarı Aşıkları* (AHA) öyküsünün yanına koyalım. Ne görüyoruz? Aradaki iki buçuk yüzyıllık zaman farkına rağmen, her iki metnin kurucu öğeleri değişmemiştir; oyuncuların rol değiştirmelerine rağmen. (Çizelge-2)

	TER		AHA	
	Din	Savaş	Din	Savaş
Erkek (Türk)		X	X	
Kadın (Saxon, Rum)	X			X

Çizelge -2

Her iki öykünün karşılaştırılmasından çıkan sonuç galiba şöyledir. TER'de Türkmen erkek herhangi bir uç savaşçısıyken, İngiliz rahibe İsa'nın "askerlerinden biridir". Aksine, AHA'da Rum tekfur kızı savunmadaki bir savaşçısıyken, Türk erkek gazidir. Siyasal olarak, birinci öyküde dinî saldırganlık Haçlılardan gelir, ikinci hikayede ise Gazilerden. Wittek'in (1965) yorumu da bu sonuçla uyuşur (Çizelge-2)

b) *Alpler*: Bütün VIII. yüzyıl Kök Türk yazıtlarıyla Kırgız mezartaşlarında "alp" kelimesi sık sık geçer. Birkaç örnek:

"alp kağan ermiş"

(Alp kağan imiş)

"küçlüğ alp kağanından adrulu berdiniz"

(Güçlü alp kağanımızdan ayrılmış verdiniz)

"kanınız yoklayur kadaş alpiniz karğanur"

(Hanımız yokoluyor kardeş, alpliğiniz lanetlenir)

Kelime, *Divan*'da (*op. cit.*) cesur ve savaşçı demektir (bahadır gibi). Gazneli, İran ve Anadolu Selçukluların toplumlarında, beylikler zamanında erkek adı olarak

çokça kullanılmıştır. Özellikle, Gazneliler'de gulâm adı olarak tercih edilmiştir. Alp Arslan'dan başlayarak örnekler vereyim. Alp İlik, Alp Melik, Alp Karaca, Alp İnanç, Alp Kuş, Alp Tekin, Alp Yaruk vs. Osman Bey'in bir kardeşinin adı Gündüz Alp idi. *Osmanlı Tarihleri* (TAO) geleneğine göre Osman ve Orhan Beylerin maiyeti arasında alpler çoğunluktadır. Turgut Alp, Konur Alp, Hasan Alp, Saltuk Alp. Bunlar kuşkusuz beylerin *comitatus*'u olmalıdır. Türkçesi yoldaş, Moğolcası nökerdir. *Aşıkpaşazade* nöker kelimesini tercih eder. Bu savaşçılar o denli önemlidir ki, "Aksak Timur, boyu içinde başkanlığa sıvanırken, kendi boyundan olmayan nökerlerine güvenmişti" (Manz 1989 p. 45). Ayrıca, XVI. yüzyılda bile nökerler Kırım aristokrasi içinde sayılıyorlardı" (İnalçık 1985 p. 447). Bunlar beye bir antla bağlı, kendileri gibi ünlü alplerle akın ve ılgarlara katılan savaşçılardı. Gazilerden farklı oldukları bellidir. Herhalde gazilik tarikatına uymayı istememişlerdi; Müslüman ya da Tengrici idiler. Bağımsız olarak savaşmayı meslek edindikleri anlaşılıyor. Osmanlı Beyliğinin kuruluş sürecinde ilk saflarda onları görürüz; "Turgut Alp'i tizcek İnegöl'e saldılar" (*Aşıkpaşazade* s. 102). Osman Bey İnegöl'ü ona verdi. Bir başka savaşta da Kara Çebüş yöresini Konur Alp'e vermişti. Belgelere göre onlar özgül bir topluluk oluşturuyorlardı. Örneğin, Eski El'e ait bir Tahrir Defterinde göçerler arasında zikredilen bir nöker topluluğuna (cemaat-i nökerhan) rastlanmıştır (N. Beldiceanu 1980 p. 87).

Beylerin alplere fevkaledi itibar ettiği anlaşılıyor. Şehzadeler onlara emanetti. Osman Bey, Karacahisar'ı Germiyan saldırılarından korumak üzere oğlu Orhan'ı sefere yollarken yanına Saltuk Alp'i, Konur Alp'i, Gazi Rahman'ı ve Köse Mihal'i katmıştır. Gene Osman Bey, Edrenos ılgarına giderken, Orhan'ın yanına Turgut Alp'i yoldaş olarak vermiştir. Gerçekte Alpler Beyler için o denli değerlidir ki, Konur Alp ölünce Orhan Bey onun sancağını, oğlu Murad'a vermiştir. (Neşri)

Alp diye adlandırılan bu savaşçıların kutsallık işleriyle hiçbir ilişkisi olmadığı bellidir. Bey'e töregenlikle bağlı olmaları yanında, peşinde koştukları tek amaç, savaşta utku kazanıp, para, ulca, esir ve tımar toprağı elde etmektir.

c) *Türkmen Beyleri*: Bunlar arasından ikisini yakından tanıyoruz. Samsa Çavuş ve kardeşi Sülemiş. Samsa Çavuş, Mudurnu dolaylarında yerleşmiş büyük bir Türkmen tiresinin başkanıdır. Osman Bey ilk kez onun kılavuzluğunda, yanında Köse Mihal, Sakarya nehrini geçip, Taraklı Yenicesi, Mudurnu ve Göynük'ü vurmuştur. Çok ulca alındıysa da, esir alınmamıştır, halkı kendilerine tabi kılmak için (*Aşıkpaşazade* s. 99).

Osmanlı Tarihleri'nde (TAO), Osman Bey'in emri altında çalışan, kendilerinin tire beyi mi, yoksa uç beyi mi olduklarını anlayamadığımız birçok akıncı vardı. Taz Ali, Akça Koca, Kara Mürsel, Akbaş ve Yahşulu gibi. Hoş, bunların bir kısmı da Türkmen tire adları alabilir. Taz Ali'nin Bapheus savaşında önemli bir rol oynadığı sanılıyor (İnalçık 1993). Akça Koca, uzun yıllar boyunca Kocaeli yarımadasında fetihler yaptı (ve buralara kendi adını verdi). Güneyde Kara Mürsel, İzmit Körfezi kıyılarını zaptetti. Her ikisin de büyük tımarları

vardı. Akbaş ve Yahşulu da öyle. Akbaş'a Kandıra, Yahşulu'ya Ermeni Pazarı verildi.

Orhan Bey zamanında, Süleyman Paşa'yla birlikte Trakya'da fetihlerde bulunan beyler arasında Ece Bey, Ece Fazıl, Yakup Ece adlı beyler vardır. Karasi ilinden yeni gelen bu beylerin hemen hemen hepsinin adına bir "ece" eklenmiştir. Belki (*eçi>ece), ağa-bey gibi bir saygı deyimidir. Bunların, tire beyleri olmaları pek olasıdır. Kara Cafer'in bir konat başkanı olduğu tasarlanabilir. Bursa'ya yolladığı kesik başlarla ünlüdür. Hacı İlbeyi'ni tanıyoruz. Şeyh Bedreddin'in babasıdır. Karasili Aclan Bey'in veziri iken onun ölümü ve ülkenin Osmanlı'ya geçmesi üzerine Süleyman Paşa'nın yoldaşı olmuştur. İvaz Yiğitbaşı'nın gerçekten yaşamış olup olmadığını bilmiyoruz. (Beldiceanu-Steinher 1967).

Türkmen Beylerinin dışında Osman Bey'in yanında nöker olarak görev yapan ihtida etmiş Rumlar da vardır. Köse Mihal bunlar arasında en tanınmışıdır. Onun, hatta Osman Bey'in arkadaşı olduğu tahmin edilebilir. Adlarını bilmediğiniz Lefke ve Çadırılı Beyleri de ihtida edip, Osman'ın yanında "has nökerler" olmuşlardı. Ayrıca, Orhan Bey'in Trakya'daki uç beylerinden Evrenos Bey'in aslen Rum olup, ihtida ettiği rivayet edilir.

Alpler gibi bu beylerin savaşmaktaki maksatları kendilerine tımar toprağı sağlamak ve ulca, esir, para elde etmektir. Böylece, onlar da iktisat işlevini, savaş işleviyle birlikte sürdürüyorlardı. Kutsallık işleriyle bir ilgileri olduğu iddia edilemez.

4) Ahiler

Aşıkpaşazade'nin Ahiyan-ı Rum dediği ahiler hakkında XIII-XIV. yüzyıllardan kalan belgeler fevkalâde enderdir. Bunlardan biri, Eflakî'nin *Ariflerin Menkibeleri* (Efla/Yaz), öteki 1330'larda Anadolu'yu gezen İbn Battuta'nın (*Bat/Def&San*) seyahatnamesidir. Ancak bazı ipuçları ahilik hakkındaki bilgilerimizi arttırabilir. Fütüvvetin, ahilikle olan ilişkileri belli olduğundan, elimizdeki *Fütüvvetname*'ler bize yardımcı olabilir.

Fütüvvet (Arapça feta~genç) gençlik, yiğitlik ve erdemlilik kavramlarını içerir. Sosyal bir örgüt olarak, bu kavram ve kurumun kökeni Araptır - "feta sahipleri" anlamına gelir. Örgütleniş önce İran'da, daha sonraları Anadolu'da ortaya çıkmıştır. Ahilik ise, ahi kökünden gelir. Arapçada *ah* kardeş anlamındadır. Ama, ahilik (fütüvvetten ayrı olarak) bir Türk kurumu olduğundan, kelimenin kökü belki de Türkçedir: akı, DLT, KB ve *Atabetül Hakayık*'da (Ata/Arat)'ı cömert, eliaçık demektir, k'nın h'ya dönüşmesi normal olduğundan (dahi<daki gibi) bu sava pek itiraz edilemez.

Ahilik, şehir ve kasabalardaki zanaat erbabını birleştiren ve aynı zamanda kentin kolluk kuvvetini oluşturan bir kuruluştur. Fütüvvetin Anadolu ahiliğiyle kaynaşması XIII. yüzyılda Moğol istilasıyla gerçekleşmiş ve hızla yayılarak bütün Anadolu'yu kaplamıştır. İbn Battuta'ya göre, Türkmenler'in yaşadıkları her bölgede, hem şehirde, hem köyde ahi örgütleri vardır. Köy ahiliği, kurumun ta-

rım kesimine bile sığmamış olduğunu imler (Barkan 1942). Fütüvvet ilkesi altında birleşen zanaatkâr genç yamak, çırak, kalfa ve ustalar, gene o meslekten yetişme bir usta ahinin başkanlığında toplanarak zaviyeler kurarlar, kazançlarını paylaşır, hep birlikte yer içer, ibadet eder, şarkı söyler, dans ederlermiş. Konuk severliklerinin üstüne yokmuş. Ayrıca, günü geldiğinde pusatlanır, birlikte zalime karşı durur, şehirlerini yağlı istilasına karşı savunurlarmış (yani, gazi değil, mücahitmişler). Yönetim boşluğu olan her yörede ahi birlikleri otoriteyi ele alırlarmış.

İmdi, Hz. Muhammed'in "Ali'den başka feta yok, Zülfikâr'dan başka kılıç yok" sözü, Melamiliği de, Kalenderiye'yi de, Vefaiye'yi de ve Bektaşiliği de ahiliğe bağliyoacağı açıktır (Gölpınarlı 1949-1950; Kara 1985; Bayram 1991 *et.al.*) Nitekim, *Vilayetname* (1995), Ahi Evren'in Hacı Bektaş Veli için "kim bizi şeyh edinmişse onun şeyhi Hacı Bektaş Hünkârdır", dediğini yazar. Gene ol kitap da, Ahi Evren'in, Hacı Bektaş örneği, kerametlerde bulunduğu söylenir (Ocak 1983). Bu demektir ki, ahilerin bir bölümü Bektaşî tarikatına bağlıydı. Mamaafih, *Ariflerin Menkibeleri*'nde, Mevlvî olan ahilerden de sık sık söz edilir. Eskilerden, Ahi Türk, Ahi Kayseri, Ahi Çoban vs. Mevlvî idiler. Galiba, XIII. yüzyılın sonlarına doğru Sufi ahilerle Mevlvî ahilerin arası açılmaya başlamıştır. Ahi Mustafa, Ahi Mehmed ve Ahi Mehmedşah gibi nüfuzlu ahiler, Mevlevilere karşı açıkça cephe almışlardır. Belki, bu gerginlik yüzünden Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi, XIV. yüzyılın ilk yarısında, Mevleviliği pekiştirmek niyetiyle Batı Anadolu Beyliklerine bir gezi düzenlenmiştir. Gezinin Menteşe, Aydın ve Germiyan Beyliklerinde etkili olduğu anlaşılıyor. Öyle ki, Ahi Polat adındaki bir Mevlevî Aydın ilinde zaviyeler kurmaya başlamıştır. Germiyanlı Yakup Bey Mevlvî olmuştur bile. Osmanlı yurdunda da durum pek farklı olmasa gerek. Zira, İznik fethedildikten sonra, Orhan Bey yaptırdığı medreseye, Mevlana Davut Kayseri, Mevlana Taceddin Kürdî ve Mevlana Siraceddin Konevi gibi Mevlvî alimleri davet etmişti (Neşri *et.al.*) Zaten, Orhan Bey Edrenos'u (Orhaneli) alırken yanında Ahi Hasan vardı (Kale burcuna ilk tırmanan). Ayrıca, Bursa'yı fethettikten sonra, galiba şehrin asayişine bir çekidüzen vermek için, Ede Balı'nın torunu Ahi Hasan'la Ahi Seyfettin'i yanına almıştı. Ve de, gene Orhan Bey, "ölen oğlu Süleyman Paşa için İznik'de kurduğu vakfın mütevekilliğine Ahi Hasan Karacaoğlan'ı atamıştı (Uzunçarşılı 1963).

Osmanlı Beyliğinin kuruluş döneminde ahilerin bütün iktisadî faaliyetleri (kısmen tarımı) denetlediklerini ve kentlerin güvenlik hizmetini üstlenmiş oldukları anlaşılıyor. Onların heteredoks ya da Mevlvî dinî inançlara bağlı olmaları ya da arızî olarak vuruşmalara katılmaları, toplumdaki dinî ve savaş işlevlerini de yüklenmiş olduklarını göstermez. Bundan dolayı, çizelge de ahiler sütununun üstten iki hücreyi boştur.

5) Abdallar ve Bacılar

a) *Abdallar*: Abdalan-ı Rum, XIII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya göç ederek gelen derviş, şeyh ve halifelerinin Yeseviye, Melamiye, Kalenderiye, Haydariye ve Vefaiye adları altında anılan gayri-Sünnî ve doğal olarak Sufi tarikatların -ki bunlara *Horasan Erenleri* de denilir- Anadolu'da hep birlikte yoğurup oluşturdukları Babailik, Taptuklu ve Baraklu Kalenderiyesi, Cavlakiye ve nihayet Bektaşilik gibi sonradan Alevilik adını alacak *syncretic* öğretilere inananlara verilen genel bir addır (Köprülü 1981, 1984; Ocak 1989; Melikoff 1992 *et.al.*).

Henüz, Sünnî Müslümanlığı özümsememiş göçebe Türkmenler'in -ki o vakte kadar Tengrici olarak kalmış olabilirler- bu gibi heteredoks dinî "*klüpler*"e yakınlık duyacakları açıktır. Zaten, derviş ve şeyhlerin köy yakınlarında, yol ve derbent izlekleri üzerinde tekke ve zaviye kurmaları bu yüzdendir. Ne var ki, derviş ve şeyh adabıyla Türkmen'in inaçları, hayat tarzı, kılık kıyafeti, XIII.-XIV. yüzyıllar Konya, Kayseri, Sivas, Tokat, Niğde ve Amasya gibi büyük Anadolu şehirlerinin Sünnî halkının gelenek ve görenekleriyle uyuşmuyordu. Selçuklu Sultanlarıyla valiler onlardan nefret ediyorlar, Sünnî ulema ve Mevlevî uluları onları Müslüman saymadıkları bir yana, adam yerine bile koymuyorlardı. Arap ve İran etkisi altında kalmış elitin onları dışlamasında yadırganacak birşey yoktur. Onların inaçları şehirdekilerinkinden çok farklıydı. Heteredoks dervişler ve şeyh müridleri bütün dünyevî nimetleri teperek, sadece Allah'a kavuşmak üzere, Yaradanın yarattığı kendi özlerini arıyorlardı. Bundan dolayı, kendilerini Yaratan'ın bir parçası olarak görüyorlar ve her biri kendisinin dünyanın kutbunu (*axis mundi*) oluşturduğuna inanıyordu. Dünyanın kutbu demek, insanın Allah'la iletişim kurması demektir. Allahın mucize göstererek insanı yarattığı gibi, onlar da yere kazık kakıp su çıkarıyorlar, bir avuç yiyecekten ordu doyuruyorlar, kuş donuna bürünüp mekân değiştiriyorlar ve (konumuz bakımından önemli) tahta kılıçla kâfiri kırıp, mucizeler gösteriyorlardı. Pek tabii, tenasüh ve hulûla da güveniyorlardı.

Hele, görünüşleri dehşet vericiydi. Kendilerine Rum Abdalları diyen Kalenderiler, şöyle gözüküyorlardı:

"Rum Abdalları, kan hayran, u yal u bâlleri uryan, şadda ve cerağile vü cism-i pür dâğile, daire-vü kudümların döğë döğë ve boynuzların çala çala, sine-zenân ve na'ra kunan, bağları kabak, yalın ayak ve tenleri çıplak, birer tennureleri var ancak, bellerinde birer yünden örülmüş kuşak ve birer omuzlarında Abû Müslimî nacak ve birer omuzlarında birer şuca'î çornak, miyanlarında ikişer cür'a-dân, birinde kav'u çakmak ve birinde gubar var muhakkak ve birer yanlarında birer *abdalım saru* kuşak, şöyle ki, bir kerre çorba ile dolsa, doyar iki ıyık ve her kaşık sapında asulur birer aşık ve birer yanlarında birer keşkül, kuşaklarından sarkık ve bedenleri pul

pul yanık, ateşiler idüğüne anlar birer tanık ve kimisinin sinesinde resm-i hilal ve kimin şekl-i Zül-fikâr...”(Hatib/Yazıcı 1972 s. XXI).

Barak Baba müridleriyle Halep'e girerken kılık kıyafetleri şöyleydi:

“Sakalları traş edilmişse de bol bıyığı vardı. İki yanında sığır boynuzu olan kürk giymişlerdi. Boyunlarına kemikler ve ziller asılıydı. Görünüşleri çok çirkin, hatta iğrençti. Sangi, davul ve başka çalgılardan oluşmuş bir orkestraları vardı. Birlikte yürüdükçe çingiraklar, kemikler ve çomaklar öyle bir patırtı çıkarıyorlardı ki Suriye halkı bundan şeytanın bile ürkeceğini söylüyordu. Bir gün, Barak Baba'ya niçin böyle kılık değiştirdiği sorulunca, “Ben fakirlerin alay konusu olmak istiyorum”, demiştir”. (Aynı'den: *Ben görmedim*. Köprülü 1929 p. 16).

Baba, belki biraz Hint, biraz İran, hatta biraz Hıristiyan¹ *syncretism*'inin ürünüdür, ama onda Orta-Asya bahşi geleneğinin başat olduğu apaçiktir (Ocak 1983), Heteredoks İslâmın bahşi-varî davranışları o denli belirgindir ki, Moğollar onları kendilerine benzetip, korumaya kalkışmışlardır (*ibid*). İspanyol elçisi Clavijo da 1403-1406 yıllarında Aksak Timur'a giderken Erzincan ile Hoy arasında Delilerkenti denilen bir köyde bazı dervişlere rastlar. Clavijo onları şöyle betimliyor:

“Bu dervişler kafalarını ve sakallarını tıraş ederler ve hemen hemen çıplak dolaşırlar. İster soğuk, ister sıcak, bir yerlerden buldukları delik deşik kumaşlardan yapılmış paçavra gibi giysiler giyip, sokaklarda dolaşırlar ve yürürken de yemek yerler. Gündüz ve gece yürüyüşleri esnasında dümbeleklerinin eşliğinde ilâhiler okurlar. Zaviyelerinin kapısı üstünde kara yünden yapılmış bir püskül, onun da üzerinde ay biçiminde bir süs vardır. Bunların altında, sıra sıra, geyik, keçi ve koç boynuzları dizilmiştir. Dışarıya çıktıklarında av hayvanlarının boynuzlarını takmak onların adetidir” (Clavijo 1994 p. 139-40)

İşte, Osmanlı Beyliği, kutsallık işlevinin böyle öğretilere bağlı din adamlarına teslim edildiği bir dönemde hayata başladı. Tarihine ilk adımı atarken karışımıza Osman Bey'in kerametler gösteren babası Ertuğrul ile Osman'ın ünlü rüyasını tabir eden, Baba İlyas halifesi Ede Balı çıkıyor (Ocak 1986 p. 85; Inalcık 1994).

¹ Örneğin, “tahta kılıçla savaşmak” simgeciligi, Hıristiyanlardaki “haçla savaşa katılma” inancını hatırlatıyor. Ama, turna, kaz ve güvercin donuna girip uçmak, hiç kuşkusuz, bahşi geleneğidir.

Sonrası çorap söküğü gibi gidiyor. Karacahisar İmamı Dursun Fakih, ki sonradan kadı olmuştur, Ede Balı'nın mürididir. Soralım: Osmanlı tarihi hakkında başlıca kaynağımızın yazarı olan Aşıkpaşazade kimdir? Baba İlyas'ın ölümünden kurtularak hayatta kalan tek oğlu Muhlis Baba'nın Aşık Paşa'dan inen torunudur. Ayrıca, Osman Bey'in şeyhlerinden Koçum Seydi dahi Baba İlyas halifesidir. Dahası var: Osman Bey döneminde yaşamış olan Kumral Dede de Ede Balı'nın müridiydi. Meşhur hikayedir: Osman Bey zaviye kurmak için bu dedeye bir yer göstermiş, dede de bu bağışın belgelenmesini istemiş. Osman Bey, okur-yazarlığı olmadığı için böyle bir belge veremeyeceğini, fakat belge yerine geçecek kendi *kılıcı* ile *maşrapasını* verebileceğini söylemiş: Dede de kabul etmiş (*ilerde*: s. 66).

Bir başka Rum abdalı, Abdal Musa'dır. Aşıkpaşazade tarihinde ondan Hacı Bektaş Veli ve Kadıncık Ana (~Hatun Ana~Fatma Bacı) vesilesiyle bahsetmiştir. Musa'nın Kadıncık Ana'nın müridi olduğu bellidir (Ocak 1983 p. 120). *Osmanlı Tarihlerinde* (TAO) zikredilen bir baba daha vardır: Geyikli Baba. Yunus Emre'nin ahbabı olduğu söylenir. Orhan Bey'le olan ilişkisinden ötürü tanınır. Hikayesi şöyle: Orhan Bey, dağlarda geyiklerle dolaşan bu babayı merak edip, onunla görüşmek ister. Baba reddeder. Orhan Bey ısrar eder, o gene reddeder. Orhan Bey sebebini soranda, "görüşme vakti daha gelmedi", der. Aradan bir süre geçer. Derviş, bir gün, sırtında bir kavak fidanı Orhan Bey'in Bursa'daki sarayının bahçesine gelir ve fidanı oraya diker. Orhan Bey de teşekkür niyetiyle "İnönü yöresi senin olsun" der. Derviş kabul etmez., Parmağıyla işaret edip, "Nah, şu tepecüğün berisindeki yeri sen dervişlere ver, bu bize yeter", diye ayıtır.

Bu öykü bizi çok eskilere götürür: Kök Türklere ...Geyik onlarda kutsaldır. Türk türeyiş efsanelerinden birinde geyik bezeği kullanılmıştır. Ayrıca, kurbanlıktır (yağış). İşbara Kağan, içinde geyiklerin gezindiği bir koruyu çitle çevirmişti. Onları inciten öldürültürdü (Divitçioğlu 1986). Kavak ağacına gelince: Ortaçağ Türk folklorunda kavak değil, kayın ağacı ıduk (mübarek) sayılır. Bence "kavak" Osmanlı tarih yazarlarının yanlışmasıdır.

İbn Kemal'e göre (II, s. 92), Geyikli Baba ayrıca savaşçı olup, Uludağ yöresindeki Kızıl Kiliseyi kılıcının hakkıyla fethetmiştir. Belki, fakat, Anadolu'da Geyikli Baba rivayetlerinin bir tek değil, pek çok yerde konuşulduğuna dikkat çekeyim (Barkan 1942; Türkay 1979). Anonim kişiliği Konya, Malatya, Adana, Sivas, Ankara ve Bursa'da dolanıp durur. *Anonim*, bir üryan aşığın tahta kılıçla kâfirin birini biçtiğini yazar (s. 13-14). Üryan aşık, Ocak'ın andığı Abdal Murad olmalıdır. Herhalde, Kalenderiye ya da Cavlakiye'ye sanlık idi. Bütün bu babaları, dedeleri, dervişleri ve şeyhleriyle Rum abdallarının Osmanlı ilini doldurmuş oldukları anlaşılıyor. Hiç olmazsa, Osman Bey döneminde durum böyleydi.

Yukarda değindiğim gibi, Orhan Bey döneminde sanki Mevleviler sahneye çıkıyor. Pekiyi, bu arada Sünni ulemadan hiç kimse yok mu? Sanırım, Orhan

Bey'in hacibi olan İleri Hacı'nın oğlu Hacı Ahmed Sünni Müslümandı. Bursa'da da bir mescidi vardı (Neşri)

Rum abdallarının kentlerden çok kırsal kesimde yerleşmiş olmaları onların Rum halkla temaslarını kolaylaştırmış olmalıdır. Poulicien'ler gibi heteredoks Hıristiyan tarikatlarının varlığına alışkın olan bu halk için abdal toplulukları pek aykırı sayılmaz. Sanırım, her iki dinin özünde bulunan "haricilik" Hıristiyan Rumlar'ın iktida etmesine önyak oluyordu: Hemen hemen bütün Vilayetnameler'de, Hacı Bektaş Veli'ninkinden tutun Saru Saltuk ve Şeyh Bedreddin'inkine dek, hepsi bu tür iktida hikayeleriyle doludur (Ocak 1981). Bu bakımdan, Abdalların dinî vecibelerini; yani kutsallık işlevlerini tam olarak yerine getirmiş oldukları iddia edilebilir. Üstelik, bu görevi fisebilillah yapmışlar, ne savaşa katılmışlar ne de ulca ve esir peşinde koşmuşlardır. Sanıldığı gibi Osman Bey, Ede Balı'ye Bileciğin bütün gelirini değil, sadece Koz Ağacı'nda bir vakıf bağışlamış ve zaviyesi için Bilecik içinde bir arsa vermiştir (İnalçık 1994 p. 148-153).

b) *Bacılar*: Bacıyan-ı Rum'un kimliği hakkında fazla bir bilgimiz yok. Köprülü, Broquière'in (1972 p. 82) XV. yüzyılda Dulkadir Beyliği'nde at binmiş ve sadak kuşanmış otuz bin (*sic*) Türkmen kadını hakkında verdiği bilgilerden esinlenerek, önce Bacıların "savaşçı kadın birlikleri" olduğunu sanmış, sonra fikrini değiştirerek, bunların kadınlardan oluşan bir Sufi zümresi olduğunu yazmıştır (1984 s. 93-4). Bayram ise (1986, 1987), özellikle son kitabında, Rum Bacıları örgütünü ahilerin kadın kolu olarak görmüş, fakat kitabın bitimine doğru şu notu düşmekten kendini alamamıştır.

"Bir bakıma, Bacıyan-ı Rum, belki bir tarikatın kadın müridlerinin meydana getirdiği bir cemaattir demek daha doğru olur, inancındayız. Bu cemaatin haliyle kadın mürşitleri ve şeyhleri olacaktır. İşte, Fatma Bacı (böyle) bir mürşit idi" (1987 s. 52).

İmdi, bana öyle geliyor ki, her iki tarihçinin (ilkinin ikircelik, ikincisinin eklektizm kaygusuyla) vardığı bu sonuç; yani, Rum Bacılarının, tıpkı Rum Abdalları gibi, heteredoks inançlara bağlanmış dinî kadın toplulukları oldukları, doğrudur. Bu saptama, gerek Hacı Bektaş Veli'nin *Vilayetname*'sinde (1995) apaçık belgelendiği gibi. Aşıkpaşazade'nin okunmasındaki semantikten de anlaşılır (*beride* s. 23). Üstelik, XIII.-XIV. yüzyıllardan kalan tek tük haberler de bu saptanmayı doğrular gibidir. Şunu da söyleyeyim: Bacılardan bazıları ahilerle evlenmiş olsa bile, toplumsal işlev olarak bunlar ahilerden çok abdalara yakındır.

Önce, *Vilayetname*'den şu alıntıyı yapayım:

¹ Köprülü (1983 s. 280). "hacc" ünvanını "vezir" olarak kabul ediyor.

"Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Rum ülkesine yaklaşınca, Rum erenlerine, "selam sizin üzerinizde olsun, Rum'daki erenler ve kardeşler", diyerek selam verdi... Hünkarın bu selamı Fatma Bacı'ya (Kadınçık Ana~ Hatun Ana) malûm oldu. Bu kadın Sivrihisar'da Seyyid Nureddin'in kızıydı. Henüz evlenmemişti, sohbet meydanındaki erenlere yemek pişirmekteydi. ...Fatma Bacı ayağa kalkıp Hünkarın gelmekte olduğu yöne dönüp, elini göğsüne kodu ve üç kez "selamını aldım", dedi yerine oturdu". (ibid s. 37).

Selamın alınıp verilmesi Veli ile mürid arasında kurulan ilk bağ oldu. Bu Fatma Bacı, Aşıkpaşazade'nin bahsettiği Hatun Ana olmalıdır ki, *Vilayetname* daha sonraları onun evine taşındığını söyleyecektir. O vakit, Kadınçık artık evliydi, fakat çocuğu olmuyordu. Bir gece rüyasında dolunayın eteğinin içine sızıp, koynuna girdiğini gördü. Dolunay yakasından çıkmak istiyor; Kadınçık yakasını kapıyordu; yeninden çıkmak istiyor, yenini tutuyordu; eteğinden çıkmak istiyor, çömelip yere kapanıyordu. Böylece, dolunay Kadınçık'ın içinde kalakaldı (dedikodu: Hünkar, Kadınçık'a aşık olmuş. *ibid*). Zaten, bu dedikoduyu doğrulayan, başka erotik hikayeler de yok değil. Örneğin Kadınçık ailesinden kalan mirası tarikat uğruna hareayınca, malsız mülksüz, hatta çıplak kalır ve bir küpün içine girer. Ya da şöyle bir hikaye: Kadınçık gene on parasız kalınca Hünkar elini onun eteğinin altına sokar ve bir avuç altın çıkarır (*Ibid* s. 19-20). Gene bir gün Hünkar'ın burnu kanar, leğendeki suyla kanı temizler. Kadınçık bu kanlı suyu içince hemen gebe kalır ve üç oğlan doğurur. Arkasından bir daha... *Vilayetname*, Kadınçıkı bize "erenlerin anası" olarak takdim eder.

Vilayetname'nin anlattığı kıssalar, bize ilahî ve dünyevî ilişkilerin sırlarla birbirine örüldüğü heteredoks bir dünya görüşü veriyor. Bu mistik dünyada, Rum Abdallarının piri Hacı Bektaş Veli, Rum Bacılarının piri Kadınçık Ana'dır.

Gerek *Vilayetname*'deki, gerekse Aşıkpaşazade'deki Kadınçık Ana, her ne kadar, XIII.-XIV. yüzyıllar Anadolu'sunda kadın "şeyh"lerin varlığını gösteriyorsa da anlatılan hikayeler hep bir "bacı" üzerine odaklanmış, kadın şeyh ve müridlerin meydana getirdiği bir Bacılar cemaatinin varlığına değin hiçbir haber vermemiştir. Öyle ise, bize Rum Bacılarının da, Rum Abdalları gibi bir cemaat olduğunu gösterecek; yani, "bacıyı" bacılara, tekili çoğula geçirecek bir belge gerekir. Sanırım, bu bağlamda en olumlu belge, XIII. yüzyılda Bayçu'nun (1247) ordasında iki ay kalmış olan Dominikan misyoneri Simon de Saint-Quentin'in tanıklığıdır!

"Erzurumlu iki bin kadın şehirden üç fersah mesafedeki ilcalara gitmişlerdi. Banyo yaptıkları sırada Moğol ordusunun üzerlerine geldiğini gördüler, fakat kaçmayı başaramadılar. Bu sebepten, lirlere ve davullara çalarak, şarkılara söyleyerek, yanlarında bulunan çeşitli müzik aletleriyle

onlara karşı yürüdüler. Bütün bunlara rağmen, Moğolların ruhunda bulunan vahşeti yumuşatmadılar. Zira, hepsinin öldürülmeleri için emir verilmişti" (1965, p. XXXI, 140)¹.

Zikredilen kadınların Hıristiyan Rum ya da Ermeni kadınları olmadıkları bellidir. Olsalardı, Dominikan misyoneri bundan mutlaka bahsedirdi.

1247 yılında, iki bin kadın bir arada, üç fersah uzaklıktaki ırcaya herhalde ceylenmek için değil, ancak bir su kuttöreni (abtest) kılmak için gidiyorlardı (nasıl bir kuttören olduğunu tasarlayamıyorum), Moğol ordusu üzerine çalgılarla, davullarla ve şarkılarla yapılan bağırılı ve gümbürtülü bir yürüyüş ise bir çeşit ölüme meydan okuma olmalıdır. Alıntının sunduğu imge, bu kadınların belki Kalenderiye, belki de Babailik tarikatından olduklarını söylüyor (*beride*: Abdallara bakınız). Bu kadınlara Bacılar demekle sakınca görmüyorum. Keşke, daha fazla belge bulunsaydı! Maamafih, Bayram (op.cit.s.11) benim görmediğim bazı kaynaklara dayanarak şu belgeleri sunuyor: Niğdeli Kadı Ahmet (1340'lar), Taptuklular arasında Türkinen dervişlerinin karılarının dinî faaliyette bulduklarını yazmış. Kirmanî, Konya'daki bir zaviyede Fakiregan'ın barındığını söylemiş. Sonucu belgeden pek emin olamıyorum. Bu kadınlar fakire olmalarına fakire idiler ama, onların Bacıyan'dan olduklarını nereden bilebiliriz?

6) Türkinen Göçer-Evleri

Bütün Türkinen topluluklarında olduğu gibi Ertuğrul'un tıresi de göçebe-hayvancıydı (Osmanlı terminolojisinde "göçer-evler", bazen Türk-evleri). Obaları, Söğüt'ü kışlak, Domanîç Dağı'yla, Ermeni Belini yaylak edinmişlerdi. Mevsimlik göç yollarını sürdürüp dururlar, hayvancılık, avcılık ve halıçılık yaparlardı.

"Aya Nikule derler idi bir kâfir var idi. İnegöl'de. Osman... yaylaya ve kışlağa gittükleri vaktin bunların göçün üşendürür idi, Osman... Bilecük tekfuruna bundan şikâyet etti. Bilecük tekfuruna eyitti: sizden dileğimiz budur kim bizüm göçkünümüzi yaylaya gittiğimizde sizde emanet kılalım. Ol dahi kabul etti. Her vaktin kim Osman... kim yaylaya gitse kamu esbablarını öküzlere yükledirler idi. Bir nice hatun kişiyle gönderürler idi. Kalede korlar idi. Kaçan kim yayladan gelseler peynir ve halı ve kilim ve kuzılar armağan iledür idi. Emanetleri gene ahrlar idi, gidürler idi" (Aşıkpaşazade s. 94).

Bir metin daha: "Osman'a halkı izzet idüp avda kuşda Türkler'in yigidi yigili onun yanına cem olurlardı" (Neşri s.70).

¹ Bu bölümü Latince'den Türkçe'ye çevirmek nezaketinde bulunan Necmettin Hilav Bey'e teşekkür ederim.

Her iki dedik de söylediklerimi doğrular. Hayvanet idiler, avcı idiler ve hali ve kilim dokurlardı.

Birinci belge tabii ki çok önemlidir. Bize ilk Osmanlılar'ın aslen hayvancılık ve haherlikle uğraştıklarını öğretir. Ama, bunun yanında, başka şeyler de öğretir. Örneğin, göçkünü kışlakta koruyacak bir bekeci bile bırakamayacak kadar fakir olduklarını, Osman'ın üresi fakir olduğu kadar az nüfusludur da. Bey, İnegöl tekfuruna yağdı olduğunda, ona yetmiş kişiyle saldırmıştı (Neşri) (yetmiş sihirlili yedi rakkamından gelse bile, neden yedi yüz değil de yetmiş, diye sorulabilir). Bu olgular sadece, Osman Bey'in adamlarının fakir ve az olduğunu değil, aynı zamanda İnegöl tekfurunun da yoksulluğuna işaret eder. Bundan dolayıdır ki, her iki tarafta "hizmet aktı" aynı olarak ödenir: hizmete karşılık, eşdeğeri olan peynir, kuzu ve hali.

Yukarıdaki ikinci belge de önemlidir. Çünkü, Oguzlarda av, beyin asıl uğraşdır (Gordlevski 1988, s.98). Osman'ın daha bey seçilmeden önce oğuşunum ya da obasının avbaşı olduğu anlatılıyor. Bu konunun bey seçilmesinde etkin rol oynadığını sanıyorum (*ilerde*; s. 63).

İmdi, göçebeler hakkındaki genel teorik yaklaşım şudur: Uzun mesafe kateden, geri dönüşü olmayan yollarda yürüten göçebe-hayvanet-savaşçılar sürdürdükleri üretim tarzında artık-ürün yaratamadıklarından ihtiyaçları olan mamul malları değişle değil, geçtikleri yerlerdeki yerleşik halktan vuruşarak alırlar (Hopwood 1987). Doğallıkla, bu iktisadi işlemin pahası vardır: Can verilir, mal alınır. Bu alış-verişte tarafların kâr-zarar hesapları önceden belirlenemez. Ama, bir yol düşünelim; belli bir yörede, her tarafı yerleşiklerle, hem de yağdı sayılan "kâfirlerle" çevrili Osmanlı göçer-evleri bu usulü uygulanabilir miydi? Hayır! Unutmayalım ki, Osmanlı'nın yaylak ve kışlak yolağı Bilecik, Yarhisar ve İnegöl'den geçen kısacık bir mesafedir. Bir gün, iki gün ihtiyaç duyulan mallar vuruşarak, çapullanarak alınır ama, üçüncü gün bunun bedeli ağır ödenir. Belli göç izlekleri (kısm bir nokta; Söğüt, yazın bir doğru; Domaniç-Ermeni Beli) tutulur, pusu kurulur, suları kesilir, hayvanları öldürülür ve zaten azrak olan insanları kırılır. Bu yüzden, Türkmen için çıkar tek yol komşu Rum köylüyle iyi geçinmektir, onlarla barışık birlikteliktir.

Ertuğrul Bey zamanında ve Osman Bey seçildiği dönemde onların obası göçebe idi. Osman'ın göçer-evler tarafından bey seçildiğini anımsatayım.

"Göçer-evler bazı Osman'ı ve bazı Ertuğrul'un karındaşı, Osman'ın ammusu Tündar'ı Bey kılmak istediler. Ama kendi kabilesi (kesi, tire, oşuş, oba? S.D) Osman'a vech güürüp el altından haber gönderip söylediler. Tündar dahi Osman Gazi'ye biat itdi." (Neşri s. 79. *Ayrıçığı benim*).

Osman Bey, Bilecik, Yarhisar, İnegöl ve Yenişehir hisarlarını alıp, oğlu Orhan'ı Nilüfer Hatun'la evlendirdiği dönemde de, Osmanlılar göçebe idiler. Nitekim, Osman Bey oğullarından birini ya Hamid'i ya Pazarlı'yu ya da

Çoban'ı göç beyi olarak göçer evlerin başına göndermişti (Aşıkpaşazade s. 102). Dört hisarın fethinden sonradır ki, göçer-evler Rumlarla olan barışık birliklerini bozup, saldırgan bir tutum olmaya başlamışlar, tektür kalelerini yağmalamışlar, erim dışısını esir etmişler, köyleri çapullayıp hayli ulla almışlardır (1290-1309). Düze inmeye ve kısmen toprağa yerleşmeye bu tarihte başlamış olmalıdırlar; göç izleri çevresinde bir Osmanlı ili kurduktan sonra.

Osmanlı, Baphens savaşı (1301) tarihinde halâ göçebeydi. Savaş sonunda "validesi ve müteallikası Osman Gazi'yi bir iki göç¹ istikbal idüb gelüb bulmuşlardı" (Neşri s.107). İbn Haldun, *Tarih-el-ibar*'da Osmanlı Beylerinin göçebelikten kopamadıklarını şu cümleyle anlatır: "(Orhan) bu şehri (Bursa) kendi başkenti olarak benimsedi. (Fakat) sarayın içinde kurulan çadırdan vazgeçemedi." (Huart 1917 p. 163). Ayrıca, Selanik arşi-piskoposu da aynı gözlemi yapmıştır: "Orhan kırları sever, sarayda oturmaz" (zikreden: Shinder 1978). Ne tuhaf: Süleymanşah'ın oğlu Kılınç Arslan I'de İzniç'de sarayda değil, otağda oturuyordu (*beride*; s.18).

Öyle ise, Osmanlı göçer-evleri iktisadi işlevi, aslen, hayvançılık ve halıçılık yaparak sürdürüyorlardı. Fakat, ilin kuruluş süreci, *pari passu* akın ve ılgarları peşinden getirdiğinden, alınan ulla, esir ve edinilen yeni otlak, suvatlar da onların artan gelirinin kaynağı oluyordu. Bundan dolayıdır ki, Ahmedî şu dizeyi yazmış olmalıdır.

"Az zamanda orada ol bölük
Yoksul iken oldular mülük"

Yenişehir'de Rumlardan boşalan evlere yerleşen göçbelerin reel gelirleri artmaz olur mu?

7) Rum Köylüleri

Osmanlı'nın Bizans topraklarına doğru yürüyüşleri eski toprak ağalarını yerlerinden edip, onları kaçırmıştı. Öyle bir kaçış ki, bu sınıf ellerindeki toprağı değil satmak, bile isteye, manastırlara bağışlıyordu. (Rouillard 1953, ch. IV-V). Zincirleme gelişen bu olgular, bu yüzyıllarda manastır topraklarının mülkiyetini genişletmiştir. Nicephoras Gregoras'dan alıyorum:

"Barbarlar (Türkler) Bitinya köylerine pervasızca yerleştiller ve kasabalara yüksek vergiler koydular. Fakat, halkın ve kasabaların çöküntüye uğramaması için vergilerin kolay ve kısa bir zamanda tahsil edilmesini belli bir süre için geciktirdiler. Fakat, Türkler ne sıkça tekrarlanan hücumlarını-

¹ "İki göç" deyimi "iki gün" anlamına da gelebilir. Öyle olsa bile, göçün zaman birimi olarak kullanıldığı onların göçbeliği özümsemiş olduğunu gösterir.

dan, ne karada, ne de denizde aldıkları zavallı esirlerden vazgeçdiler" (Vryonis, p. 301).

Maamafih, toprak sahiplerinin tümünün Bitinya bölgesini terkettiği söylene-
mez. Nitekim Hoca Sadeddin Efendi'de şöyle bir yorum var ki ihmal edemeyiz.

"(Bu tarihlerde) İzmit ve çevresinin diğer bölgelere göre daha zengin ve daha bakımlı olmasının sebebi şudur: Osmanoğulları kendilerini göstermeye bağladıkları zaman mal ve mülk sahibi kâfirlerin bir kısmı asıl yerlerini bırakıp ...bu bölgeyi daha güvenli saymış ve buralara göç etmiştir¹. Aynı zamanda burası, dara gelindiği vakit deniz yoluyla kaçma kolaylığına da sahip bulunuyordu" (s. 62).

Manastır mülkiyetinin genişlemesine etken olan başka bir olay daha vardır. Osmanlılarca zaptedilen topraklardaki bölge metropollerini, ya devlet otoritesi boşluğundan ya da mali kaynak yokluğundan lağvedilmiş bulduklarından, kilise ve manastırlardaki papazlar arasında olagelen dinî ve idarî disiplin bozulmuş, bundan dolayı da kararsız ve şaşkın din adamları Türk beylerinden bile medet umarak malî yardım talebinde bulunmuşlardır. Örneğin, Kadıköy metropolu papazlara ait bir mülkü Türkler'in yardımıyla ele geçirmişti.

Toprak aristokrasisininin sahip olduğu, geniş toprakların parçalanmasına ko-
şut olarak, *paroikia*'lar üzerinde yaşayan orta ve küçük çiftliklerin de fakirleşme-
sine tanık oluyoruz. Bir köylü ailenin şurda bir evi, bir bağı, bir de kuzusu var-
ken, orda başka bir ailenin iki evi ve bir tarlası vardır (Rouillard *op.cit.* p. 168).
Aşıkpaşazade XIV. yüzyıldaki olayları anlatırken hiç abartmıyordu. İşte, onun
kaleminden, Baraz tekfurunun veziri Saroz'un Bitinya bölgesindeki iktisadî çö-
küntüyü açıklıyan beyanı: (özetle); 1°) Bizim devletimiz çöktü, sizinki yükseldi;
2°) Bizim köylerimiz zaptedilip, size tabi oldular; 3°) Tekfurumuz çok mal ve para
biriktirmişti. Ne yazık ki, onlarla ne alacak, ne de satacak mal bulabildik; 4°) Bu
yüzden aç kalıp kırdık.

Osman Bey'i zamanında Bitinya kırsal bölgesinde ortaya çıkan bu iktisadî
çöküşün, aynı zamanda, Bursa ve İznik gibi büyücek "şehirler" in ekonomisine
yansımayaacağı düşünülmez (İnalçık 1993). Bu durumda 1300 tarihinden sonra
Osmanlı Beyliğinde, tarım kesiminin gerilenmesine koşut olarak, şehirlerdeki za-
naat kesiminin de gerilediğini söyleyebilir miyiz? Evet!

8) Sonuç

(Çizelge-1)'in irdelenmesinden çıkan belli başlı sonuç şudur: Osmanlı
Beyliğinin kuruluş sürecinde, arka arkaya gelen dinsel, askerî ve iktisadî olgular

¹ Anonim aynı görüşü paylaşıyor. "Ve hem (Yalak Ovanın) yiri sarp olduğuyulan gazilerden
ürküp gelen dahi çoğalup ziyade oldular" (s. 13).

kümeleştirilince, savaş kümesiyle (fetih, ılgar, akın) iktisat kümesi (yeniden-bölüşüm, iskân, toprak, haraç, ulca, esir) elemanlarının birbirlerini irttikleri (*imply*) görülür. Savaş elemanları iktisat elemanlarını irterken, iktisat elemanları da savaş elemalarını irter. Bu durum, kuruluş sürecinde dinsel işlevin tek başına ya da ötekilerle beraber hiçbir rol oynamadığı anlamına gelmez. Aksine, gazilik halinde din, savaş ve iktisat elemanlarının hepsini birbirlerini irttiklerini gözlemliyoruz. Öyle ise, bu saptamaya karşı ileri sürülecek, genelleştirilmiş bir “savaşanların -hepsi- gazidir” tezi anlamını yitirir. Çünkü o durumda, dinî bir kılım olan gazanın, askerlik ve iktisat işlevleriyle aynı derecede etkin olduğu varsayılmış olur. Bu varsayım ise, gazi tezini çürütür. Zira, bundan böyle, gaziler artık Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda tek açıklayıcı etken olarak kullanılamaz; herhangi bir etkene dönüşür. Bu koşullar altında, açıklayıcı yöntemin *gereklilik koşulu* (x:y’ye nedendir); yani, “gazilik, beyliğin kuruluşuna nedendir” ifadesi geçerli olsa bile, bu yöntemin yeterlilik koşulu (eğer x, öyle ise y); yani, “eğer gazilik varsa beylik kurulur”, ifadesi geçerli olamaz. Osmanlı Beyliğinin kuruluş sürecinde, savaş (salt savaş) ve iktisat işlevleri, hiç olmazsa, din işlevi kadar önem taşımış olur. Bu durumda, gaza ve gazanın, Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda oynadığı rol yadsınmaz ama, kuruluşun tek “açıklayıcısı” olmaktan çıkar.

B- Osmanlı Toplumunda Sınıflar

Şükrullah *Behçet’üt tevarih’*ini XV. yüzyılın ortalarında yazdı. Kitabın giriş bölümünde kullandığı bir cümleden Osmanlı toplumunu dört zümreli olarak gördüğü anlaşılır. Bunlar sırasıyla: “ulu bilginler, yüce beyler ve ak kemik, kara kemiktir”. İfadede kullandığı “ve” bağlacı önemlidir; çünkü onun toplumu aslen iki zümreli olarak algılandığını telkin eder. Bir yanda, ulu bilginler, yüce beyler, öte yanda, ak kemik ve kara kemik. Şükrullah’ın zikrettiği bu dört zümre, bizim (Çizelge-1)’deki tasnifimizle nasıl örtüşür?

Ulu “ve” yüce birbirleriyle tanış sıfatlar olup, birincide, erişilmezlik ve edebilik vardır; “ulu ağaç” gibi. İkincide ise gizem ve ihtişam vardır; “yüce dağlar” gibi. Bundan dolayı, Şükrullah’ın kullandığı deyimler toplumdaki bu iki zümreyi alelade zümrelerin üstüne çıkarır. Onlar, yüce ve uludurlar. Ulu bilginlerin, heteredoks tarikat halifeleri ya da velileri oldukları anlaşılıyor. Hacı Bektaş Veli, Ede Balı ve Kadıncık Ana gibi (Şükrullah’ın zamanında bunlarla eşdeğer başka din uluları da olmalıdır). Bunlar, bizim abdallar ve bacılar kümesinin bir alt-kümesini oluştururlar. Her ne kadar, aynı kümenin elemanları iseler de, alelade abdal ve bacılardan farklıdır. Yüce beyler, hakkında da benzer bir uslamayı yürütebiliriz. Onlar, başta ulu bey olmak üzere, Osmanlı uruğunun üyeleri ve sivrilmiş savaş beyleri olmalıdırlar. Ak ve kara kemiğe gelince: Toplumun ak budun ve kara budun olarak ikiye ayrılması olgusu bütün Ortaçağ Türk toplumları için söz konusudur. Daha VIII. yüzyıldaki Şine Usu (ETY/Ork.) yazıtında bulunan,

“Örüng begig kara budunu ani olurnuş”

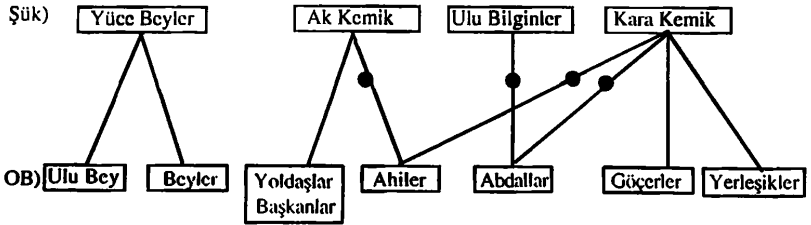
(Ak beylerin kara “budunu” Ani’de oturmuş)

ya da Keze Elig-Hern mezartaşında (Vasilyev: *Korpus*) yazılı olan

"kılınımı gadaşımı sizime oğlanıma kızına örüingitni garam siz yüz elli erime"

(Ailem, akrabalarım, oğluma, kızıma, ak budunuma, kara budunuma, yüz elli erime)

gibi ibareler, toplumu hep iki öbeğe ayırıyordu; ak ve kara. Doğu Türkçesinde bunlara ak süyek (söök) ve kara süyek (söök) deniliyordu (kemik-süyek). XV. yüzyıl Osmanlı Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmışlardır: ak ve kara kemik. Bizim (Çizelge-1) göre, Şükrullah'ın ak kemik dediği zümre, Osman (ulu) Bey'in akrabaları, nökerleri, Türkmen beyleri, din büyükleri, imamlar, kadılar, ahi şeyhleri gibi beyliğin "kılıç ve kalem" sınıfından olan kişilerdir. Kara kemik ise, Türkmen göçer-evleri, tacirler, zenaatkârlar ile Türk ve Rum köylülerdir¹.

Çizelge - 3

Not: Noktalı çizgiler, sözü edilen zümrelerin hem ak, hem de kara kemik sınıfından olabileceğini gösterir (Şük: Şükrullah, OB: Osmanlı Beyliği).

Şimdi, (Şekil-1)'i izleyerek, (Çizelge-3)'deki Osmanlı Beyliğinin (OB) kuruluş döneminde saptanan zümreleriyle, Şükrullah'da zikredilen zümreler (ŞÜK) arasındaki ulanmayı belirliyelim. (Çizelge-3)'ün daha fazla açıklamaya ihtiyacı olduğunu sanmıyorum. (Açmalık - 2'ye bakınız).

¹ Geçerken söyleyeyim: Şükrullah'ın yaptığı toplumsal zümreler ayrımı Uygurlar'ın algıladıkları toplumsal yapıya uygundur. *Türkçe-Turfan Metinlerinde* (TTM) (Bang & Gabain s. 416) Uygur toplumu da toplumu ikiye böler. "Uluğ kişig qamıg budun" (ulu ve küçük bütün halk). "Ulu budun", galiba, ulu bilginlerle yüce beylerinden oluşuyordu. "küçük kamu budun" ise sadece halktır.

III Osman ve Orhan Beyler

A-Osman Beyden Kesitler

Beride (5, 26), Osman'ın beyliğine başına, babası Ertuğrul'un *syncretic* bir aleme sanlık olup olmadığına bakmaksızın "kotarılmış" olarak geldiğini, oysa oğlu Orhan'ın başa "yazgılı" olarak geçtiğini vurgulamıştım. Bu ayrım önemlidir; çünkü Osman'ın beyliği nasıl kotardığını (derleyip kurduğunu) ortaya çıkarırsak, Osman'ın oğlu olarak Orhan'ın kotarılmış bir beyliğine başına nasıl yazgılı (verasetle) olarak geçtiğini ve böylece devlete giden yola nasıl ayak bastığını anlamış oluruz (Orhan'ın kardeşleri arasında en yetenekli oluşu, onun daha önce kotarılmış bir beyliğe yazgılı olarak "konduğu" gerçeğini cerhetmez).

Osman'ın beyliği nasıl kotardığı; yani, onu sıtırdan alıp, beylik haline nasıl getirdiği *ceteris paribus* onun bireysel kesitlerinden bağımsız değildir. Bu amaçla, saptadığım kesitleri sunuyorum.

1) Osman: Av(cı)başı

Türkler'in (ve Moğollar'ının) ava, hele sürek avına ne denli önem verdikleri bilinmektedir. Av başkanı aylarca öncesinden av yerini belirler, ava katılanların avlanma saflarını saptar, avın kaç ay süreceğini (bazen üç ay sürer) hesap eder. Bunları sultana bildirir. Ava hükümdar ailesi –çok kez hatunlarıyla birlikte– katılır. Av başlayınca avcı safları halka halinde gittikçe sıklaştırılır, ta ki hayvanlar tora ya da avlağın geçit vermez bir büküne kısıtılınsın. Hayvanlar çembere alınınca av kızıdır. Vurulduğunca hayvan vurulur, gerisinin hayatı bağışlanır, nesilleri tükenmesin diye. Aksi halde hareket edenler şiddetle cezalandırılır. Görüldüğü gibi, Türkler avı savaş gibi algılıyorlardı. "Savaş bir çeşit av, av bir çeşit savaştır", diyordu, (Cüveyni, 1988 s. 98).

İmdi, elimizdeki tek tük metinler, Osman'ın usta bir avcı olduğunu ima ediyor. "Osman'ın halkı izzet idüb avda kuşda Türkler'in yiğidi yiğili onun yanına cem olurlardı" (Neşri s. 70).

Başka bir metin:

"Osman Gazi dahi ırak yerlerden av avlamaya başladı. Gâh gece ile ve gâh gündüz varmasıyla. Kendünün yanına hayli adamlar cem olub derildiler" (Aşıkpaşazade s. 94).

Her iki metin de, Osman'ın bey olmadan önce av(cı)başı olduğu izlenimini veriyor. Vahşi hayvan ve kuş avlarında, Türklerin yiğitleri ve en iyileri onun

yanında toplanıp sürekle avlarına çıkıyorlar. Sürekle avına gidildiği şuradan bellidir ki, ya avlak gece ve gündüz yürünecek kadar uzaktır, ya da av süresi günler ve geceler boyu sürecek kadar uzundur. Eğer, böyle ise, Osman'ın usta bir av başkanı olduğu ileri sürülebilir.

2) Osman: Delikanlı

Konuya, Osman'ın, kadın, arkadaşlık, içki ve kavga gibi delikanlılık çılgınlıklarını anlatan şu öyküyle giriyorum (öykü sadece Neşri'de vardır).

"Osman gençliğinde Eski-Hisar'a giderken, İtburnu denilen bir yerde Mal Hatun adında bir kadınla tanışıp, onunla muhabbet eder. Kadına tutulmuş olmalı ki, babası Ertuğrul Bey'e haber salıp, kıza görücü göndermesini rica eder. Lâkin, Mal Hatun, Osman'a "biz kim, siz kim efendim", deyip işi savuşturur. Meğerse, ona, "Osman'ın maksadı seninle birkaç gün daha hoşça vakit geçirmektir" demişler.

Günlerden bir gün, Eski-Hisar Bey'inin içki meclisinde, Osman kadına aşık olduğunu itiraf eder. Kadını nice övmüş olmalıdır ki, Hisar'ın Bey'i içinden kadını kendisi için peylemeyi tasarlar. Bunu hisseden Osman, kadını Bey'e kaptırmamak için kaçıır ve tanıdıklarının yanına yerleştirir. Kendisi de İnönü Bey'inin hisarına gidip, içmeye devam eder.

Öte yandan, Eski-Hisar Bey'inin arkadaşı olan Sultan Öyüğü Bey'i de işe karıştır. Kadını, Eski-Hisar Bey'ine götürmek için talimat almış olmalı. Bundan dolayı, adamlarıyla İnönü Bey'inin kapısına dayanıp, ondan Osman'ı teslim etmesini ister. Onlar, "edelim, etmeyelim" derken, Osman arkadaşlarının başını derde sokmamak için, kardeşi Gündüz ile birlikte dışarı çıkar ve kuşatmayı yararak, Söğüt'e doğru at sürer. Tam Söğüt'e varmışlardır ki, Sultan Öyüğü Bey'i adamlarıyla yetişip, iki kardeşe saldırır. Ne var ki, Söğüt yakındadır. Obanın yiğitleri yardıma koşarlar ve saldırganları püskürtürler", (Neşri. s. 75-76).

Bu hikayede bulunan kadın, içki, arkadaşlık ve kavga gibi hovardalık öğeleri, Osman'ı tam bir kabadayı gibi tanıtıyor. Doğrusu bu hoş bir hikayedir. Koca Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran kişinin sünepe biri olmasını istemezdim. Üstelik, bu vesileyle Mal Hatun'un Ede Balı'nın kızı olamayacağını da öğrenmiş olduk. Nitekim; (İnalçık, 1994) Orhan Bey'in 1324 tarihli vakfına dayanarak, kadının Ömer Bey adında birinin kızı olduğunu belgelemiştir.

3) Osman: Kıyııcı (ya da *Fratricide*)

Aşağıdaki belge, bundan önceki belge gibi, Osmanlı toplumunun kuruluşuyla ilgili çalışmalar yapan tarihçiler tarafından pek kullanılmaz. Neşri'den aktarıyorum: Bir zamanlar Osman'ın dostu olan Bilecik Tekfuru,

".... beğlenüb (Osman'a) kendünün, elin öpdürdüğüne rencide (olan Osman) diledi ki hem dem karvayıb tekvuru tuta. Ammusı Tündar ile müşavere itdi. Tündar eytdi: Öte tarafta Germiyan yağı ve bu etrafun kâfirleri hep bize düşman. Bunu dahi düşman idicek bize turacak yir kalmaz, didi. Tündar'ın bu sözi Osman'a güç geldi. Kendünün hurucına men anlayub okla Tündar'ı vurub öldürdi" (Neşri s.93-95).

İbn Kemal'de bu haberi yineler.

".... bazı ravı eydür. Osman Beg ammusı Dündar'ı ki başında serdarlık sevdası var idi bu seferde helak itdi... Zarar-ı ammdan ise zarar-ı has yeğdür... diyü urdı öldürdü" (İbn Kemal, I. s.129).

Şimdi, bu hikayeye inanalım mı? Hele, *Anonim*, "ol zamanda beyler karındaşlarıyla tanışık idüp bilece olurlardı.... ve birbirlerine öldürmezlerdi" (s.16), dedikten sonra.

Kafadar'a göre (1994) birbirin ardılı olan bu iki tarihçinin (İbn Kemal ve Neşri) dedikleri doğrudur. Nedeni şöyle olmalıdır: Ertuğrul ve Tündar'ın yönettikleri barışçı göçebe düzeni, Ertuğrul'un ölümü ve Tündar'ın başkanlığı Osman'a devretmesiyle sarsılmış, Osman'ın serkeşliği sakın göçebeleri saldırgan hale getirmiştir. Amca ile yeğen arasındaki barışçılık *versus* saldırganlık politikalarındaki zıtlık¹ artmıştır. Sonuç, *fratricide* tohumlarının hanedan içine atılmasıdır. Belki de Osman, "kara" lâkabını (Andersson 1956) bu hareketinden dolayı almıştı.

4) Osman: Serkeş

Osman, İnegöl, Yarhisar ve Bilecik'i fethettikten sonra c. 1390'larda. Karaca Hisar'ı da almış ve galiba kentin adını değiştirerek ona Yenişehir demiştir. Bu kent onların orda kentidir.

İmdi, Ertuğrul ile Tündar Beylere bağlı obaların yolakları, ancak bir T çizer: Domaniç-Ermeni Beli doğrusu ve ona Söğüt'den inen bir dikme. Oysa, il için bir çokken gerekir². İnegöl, Bilecik, Yarhisar ve Yenişehir'in alınmasıyla bu çokken,

¹ Bu bağlamda Kafadar'ın görüşlerine destek veren bir belge daha var. Osman Bey akınlara giderken amcası Tündar Beyi "kethuda" olarak obada bırakmış (Neşri) (kethuda güvenilir kişi vezir: Sertoğlu 196). Yani. Tündar Bey savaşmayı pek sevmezmiş.

² Altman'dan (1975 p. 105) esinlenerek "il" kavramını şöyle tanımlıyorum: Sınırları göbellerle saptanmış, üstüne öbeklerin yerleştikleri, sahip olunan ve nihayet kutsallık, güçlülük ve üretgenlik işlevlerinin gerçekleştiği yer. Bu tanım. Latince *territorium* kavramının tam

yani il kurulmuş oluyordu. Bu demektir ki, Osman'ın bey seçilmesinden sonraki on yıl içinde il tutulmuş ve il *eponym*'ini Osman'dan almıştır: Osmanlı ili. Merkezi şimdilik, Yenişehir'dir. Cuma namazında hutbenin Osman adına okunduğu ve kente kadı atanan ilk şehir burasıdır. Hatta, Hadidi'ye göre (1991 s.43) "akçeye sikke kazımak"da bu şehirde gerçekleşmiştir. Hutbe okunması tartışmalara neden olmuş olmalı ki, imam Dursun Fakih bu karar hususunda Selçuklu Sultanından icazet alınmamasını eleştirmiş, ancak Osman Bey'den şu zilgiti yemiştir.

"Bu şehri ben hod kendi kılıcım ile aldım. Bunda sultanın ne dahli var kim andan izin alam. Ona sultanlık veren Allah bana dahi gaza ile hanlık verdi. Ve ger minneti şu sancak ise ben hod dahi sancağ getürüb kâfirler ile uğraşdum. Ve ger ol ben Al-i Selçukvan der ise ben hod Gök Alp oğlının derim. Ver ger bu vilayete ben onlardan öndin geldim der ise Süleymanşah dedem ondan evvel geldi" (Aşıkpaşazade s. 103).

Bu söylem, ancak, başına-buyruk bir beyin Selçuklu'ya karşı (aslında fiilen ortada olmayan) meydan okumasıdır.

5) Osman: Kılıç ve Maşrapa

Osman Bey bütün savaşlara, hatta bütün akınlara bizzat katılırdı. Yanında her sefer, Osmanlı tarih yazarlarının adlarını birer birer saymaktan usanmadıkları belli gaziler (Gazi Hasan, Gazi Rahman gibi: Tuhaftır, *Anonim*'de hiçbir gazinin adı yoktur), belli alpler (kardeşi Gündüz Alp, Turgut Alp, Konur Alp, Hasan Alp, Saltuk Alp), belli Türkmen Beyleri (Samsa Çavuş, Taz Ali, Akçe Koca, Akbaş, Yahşulu) ile ihtida etmiş eski *akritai* beyleri (Köse Mihal) bulunurdu. Gazilerin şeriat kuralları çerçevesinde örtgün ya da açkın "klübler" oluşturdukları bellidir. Alpler ise, beylerini bir antla bağlanmış, çoğunlukla soylu kökenli savaşçıların kurduğu bir klüptü; yoksa niye hepsi birden (Caferoğlu 1948) alp diye anılsın? Belki gaziler ve alpler iki ayrı "klüp" oluşturuyorlardı. Her biri kendi klüplerinde (obalarında, köylerinde: *beride* s. 47) birlikte yaşıyor, yiyor, içiyor, eyleniyor, ava gidiyor ve savaşıyordu: Akın ve ılgarlarda başarı gösterince, ulu beyden ülüş payı ve tımar toprakları kopardıkları tanıtlanmıştır. Türkmen beylerinin, gaziler ve alpler gibi ortak bir klüp kurduklarını sanmıyorum. Onlar, tirelerinin özel durumlarına göre, mutlaka beyden bir ödül bekleyerek, topluluklarıyla birlikte savaşlara katılıyorlardı. Köse Mihal gibi ihtida etmiş savaşçıların durumuna gelince, bunların daha çok alplere benzediği düşünülebilir.

Öyle ise, şu soruyu soralım: Gaziler, alp ve din değiştiren savaşçıların herbiri, sanki bir klüp üyesi gibi davrandıklarından, bu savaşçı klüpleri, Osman

---

karşılığı olup, bir tirc, bir boy ya da bir ulusa ait olan özgül ve özerk etnik-ekolojik bir toprak parçası demektir. Bu bakımdan, salt coğrafi bir kavram olup, bir toprak parçasının imleyen "yerden" farklıdır. Ayrıca, kavram sosyaldir, siyasal değil.

Bey'in *client*'ı¹ olarak kabul edebilir miyiz? Soruyu bu şekilde sorup -ki meşru bir sorudur- yanıtını vermeden önce, Osmanlı kuruluş toplumunda ulu bey, klüb ve *client* arasındaki ilişkilerin başka alanlarda da (örneğin dinsel alanda) var olup olmadığını araştırmalıyız. Bu öyle bir *client* tavrı olmalıdır ki, Ulu Bey'le klüp arasındaki akte göre ulu beylerin başatlığı ve koruyuculuğu kabul edilecek, fakat onunla kendisi arasındaki ahlakî eşitlik ilkesi asla örselenmeyecektir. Aşıkpaşazade'de böyle bir durumu yansıtan bir belge var.

"Adına Derviş Durdı oğlu Kumral Dede derler idi. Ol derviş eyidür: "Ay Osman! Sana padişahlık verildi. bize dahi şükrana gerek" dedi. Osman Gazi eyidür: Her ne vaktin padişah olam, sana bir şehir vereyim" dedi. Derviş eyidür: "Bize şu köycügez yeter. Şehirden vazgeldük" der. Osman Gazi kabul etdi. Derviş eyidür: "Bize bir kağıt ver imdi" dedi. Osman Gazi eyidür: "Ben kağıt mı yazarım benden kağıt istersin" dedi. Osman Gazi eyidür: "İşte bir kılıcım var. Atamdan ve dedemden kalmıştır. Onu sana vereyüm ve bir *maşrapa* dahi sana vereyüm. Bile senün elünde olsunlar. Ve bu nişanı saklasunlar. Eğer Hak ta'ala beni bu hizmete kabul ederise benüm neseb ü neslüm dahi ol kılıcı göreler, kabul edeler, köyini almayalar dedi, verdi." (*ibid* s. 95. *İtalik benim*).

"Kılıç ve Maşrapa" simgelerinin bir Rum ili olan Bitinya'da kullanıldığını hatırlatayım. Burası, Türkmen istilasına kadar, bin küsur yıllık Helen kültürünün bozulmadan korunduğu bir bölgedir. Bu kültürün "kılıç ve maşrapa" simgeleriyle ilişkisi bilinmektedir (van der Vliet 1986). Şöyle ki, Girit'de *heteireia*, Sparta'da *baogai* denilen serüvenci, savaşçı, korsan ve eşcinsel gençlerin oluşturdukları örgütler (klübler), değil sadece adı geçen bölgelerde, Helen olan her yerde (bu arada Batı Anadolu'da) benzer örgütler kurmuşlardır. Bu gençlerle başkanları arasındaki ilişkiler tıpkı ahi zaviyesindeki şeyhle çırakları ya da Mevlevi tekkesindeki dervişle müritleri arasındaki ilişkiyi andırır. Birlikte barınırlar, birlikte yemek yenilir, birlikte eğlenilir, birlikte içki içilir vs. Yunanlı genç savaşçıların kurdukları klüplerde başkanla yoldaşları arasındaki akit, başkanın genç yoldaşlara *savaş gereci*, *öküz ve kupa* armağan etme töreniyle gerçekleşir (*ibid* p. 124-25). Hint-Avrupa geleneğine göre, savaş gereçlerinin (kılıç) savaşçılık işlevinin, öküzün tarım/iktisat işlevinin, kupanın (maşrapanın) kutsallık/egemenlik işlevinin simgeleri olduğunu biliyoruz (Ek-1).

Şaşırtıcıdır ama, Aşıkpaşazade'nin anlattığı olayda da Osman Bey; yani başkan, bir akit sonucunda, Rum Abdalları klübünden bir yoldaşa (dervişe) kılıçla maşrapa armağan etmiştir. Oluş halindeki bu toplumda da kılıç savaşçılığı, maşrapa egemenliği temsil etmiştir ama, iktisat işlevi hiçbir simgeyle temsil edilme-

¹ Patron ve *client* arasındaki genel ilişkiler üzerinde bakınız: Eisenstadt & Roniger (1984).

miştir. Onun imleyeni “öküz”¹ ortalarında yoktur. Bu demektir ki, ilk Osmanlı toplumunda iktisat işlevi algılanmıyordu. Daha doğrusu, savaşçılık işlevi onu içerip eritmişti. Durum, bütün Ortaçağ Türk toplumları için geçerlidir. Niçin? Çünkü, onlarda (atalarımızda) bereketin sunduğu nimetler dışında, malların mallar ve emek aracılığıyla üretilmesi ve yeniden-üretilmesi kavramı yoktur. Çoğalan sürü üretilmez, onlar kendileri ürerler. Ayrıca, üretilen malı üretenden gaspetmek, üretmekten daha kolaydır.

Osman Bey’in, babasından dolayı, heteredoks Türkmen tarikatlarıyla nasıl bir bağlantı içinde bulunduğunu göstermiştim. Onun, Ede Balı’nın müridi olan Kumral Dede ile olan ilişkisini de bu çerçevede algılamak gerekir. Vefatıye “klübüne” üye olan dede Osman Bey’den kılıç ve maşrapa almakla onun himayesini kabul etmiş oluyor ve karşılığında ona tabiliğini arz ediyordu.

Öyle ise, Osmanlı Beyliğinin kuruluş döneminde toplumun gerek gazî, gerek abdal, gerekse (galiba) ahi klüpleri (Aşıkpaşazade bunlara “taife” demiyor muydu?) tarafından parsellenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Herbirinin mükemmel örgütlenmiş oldukları bellidir. Gazilerin *Gazilik Tarikası*, abdalların *Vilayetname*, ahilerin *Fütüvvetname* gibi “şartnamelere” uymak zorunda oldukları bilinen bir olgudur.

Öyle anlaşılıyor ki, Osman Bey kozlarını iyi kullanmış, hem onlarla ahlâken eşit, hem de yönetici olarak onların üzerlerinde kalarak bütün bu klüplerin sivrilmiş üyelerini yanında *client* olarak toplamayı başarmıştır.

6) Osman: Köylüler *versus* Tekfurlar

Osman Bey zamanında yaşamış olan üç tarihçiden Pachymeres, Kantakousenos ve Nicepheros Gregoras’dan hiçbiri Türkler’in Rum köylülerine gaddarca davrandığını yazmaz. Üstelik, Pachymeres Anadolu doğumludur, Gregoras ise Türkler’den nefret eder (Runciman 1962).

Aşıkpaşazade de bunun aksini söylemiyor. Dediklerini ardarda sıralıyorum.

- i) “(Osman) eyidür: “Sen ne dersin kim biz bu vilayetleri nice feth edevüz?” dedi. Kardaşı eyidür. “Nevahimizde (bucaklardaki) olan vilayetleri uralım bozalum” der. Osman Gazi eyidür: “Bu reyün fesâdı vardır. Onun için bu nevahirlerimizi yıkub yakıcağ bu şehrümüz kim Kara Hisar’dır kim mamur olmaz. Olası budur kim komşularımız ile müdara dostlukların edevüz” (s. 98).

¹ Bu konuda Benveniste’e (1938) danışıyorum:

“Avesta’da öküzü yaratan Arta ve Ahura Mazda, öküzün ruhunu düşmanlardan koruyacak bir sığırtmaç istediler. Oysa, ona bir rahip olah Zarathusta gönderildi. Öküz, kendi kendine dedi ki: “böyle güçsüz kuvvetsiz bir rahibi ben ne yapayım”.

Bu minik kıssayı yorumlayan Benveniste’e göre, Rahip Zarathusta, tarımı korumak için bir savaşçı göndermişti, yoksa tarımı temsil etmek için değil. Yorum doğrudur. Doğrudur ama sadece tarımcı toplumlar için mi? Ya, göçebe toplumlar? Sakın, onlarda da savaşçıların asal işlevi yilkıyı, davarı, hatta kadını kızı korumak olmasın?

- ii) "Bu Bilecik'de kafirler eyü bardak düzerler. Bazara yük ile satmaya getirmişler. Germiyanlı'nın birisi bir bardağın almış. Nesne vermemiş. Bu kafir gelmiş. Osman Gazi'ye şikayet etmiş. Osman Gazi dahi ol kişiyi götürmüş. Belki döğmiş dahi kafirin hakkını alıvermiş. Ve gayet eyü yasak etmiş kim hergiz Bilecik kafirini incitmiyeler" (s. 99).
- iii) "Sordılar kim: 'Bu Bilecük kafirlerin senün katunda hürmeti var. Nedendür' dediler. (Osman) ayıtdı kim: "komşılarumuzdur. Biz geldük bu vilayete garib. Bunlar bizi hoş dutdılar. Vacibdürdi kim bunlara hürmet edevüz" (Aşıkpaşazade s. 100).
- iv) "(Osman) bu dört para hisarları kim aldı (halk) vilayetlerde adlü dad ettiler. Ve cem'i köyleri yerli yerine gelüb mütemekkin oldular. Vakıtları kâfir zama-nından dahi eyü oldu belki. Zira, bundağı kâfirlerin rahatlığını işidüb gayri vilayetten dahi adam gelmeye başladı" (s. 102).
- v) "Marmara vilayetini vardılar. Kafirleri itaat ile geldiler. Osman Gazi dahi yerlü yerinde kodı" (s. 105).
- vi) "(Lefke hisarı alınınca Osman Bey buraları Samsa Çavuş'a vermedi). Vilayetin bazısını vermezsin. Zira, bunları vilayetten çıkarmazun, dedi" (s.107).
- vii) "Kara Tegin hisarından alınan esirleri Orhan (babasının rızasıyla) satun aldı. Gene hisara kodu" (s. 109).
- viii) "Göynük..... Darakçı Yenicesi vilayetini dahi vurdular... Geldiler Göl-Flanoza çıktılar. Yine Harman Kaya'dan Karaca Hisar'a çıktılar. Mihal önelrine kılavuz oldu. Esir almadılar. Mal ve ganimet çok aldılar. Onun için kim halkı kendülerine tabi etmek için" (s. 100).

Son cümlelerin altını çizelim. Osman Bey Bizans'ın uçları olan tekfurlara karşı, kendisine Rum olan bir müttefik aramaktadır. Bu tarihlerde Bizans büyük toprak aristokrasisinin geçirdiği sallantılarla orta ve küçük köylü işletmelerinin uğradığı tarımsal darsınma gözönüne alınırsa (*beride* s. 58-9) Rum köylülerle yeni ittifakın yapılmasının kaçınılmaz olduğu anlaşılır. Yukarıdaki alıntılar bu ittifakın yavaş yavaş oluşmakta olduğunu gösterir.

7) Osman: Üleştiren

Osman Bey, sadece etrafına topladığı askerî ve dinî yoldaşlarına karşı değil, ordusunda çarpışan göçebe savaşçılara karşı da hep üleştiren başkan olarak kalmıştır. Bu sayede, bey, bir yandan, kendi yoldaşlarına tımar topraklarıyla vakıf arazilerini *arpatlık* (*ilerde*: s. 88) olarak dağıtarak onların töregenliğini kazanmış, öte yandan, Türkmen halka yeni otlaklar ve iskân yerleri açarak, alınan ulca ve esiri üleştirecek, onların savaşma potansiyelini elde tutmayı başarmıştır. Böylece onun kişiliğinde somutlaşan beylik de temellerini gittikçe sağlamlaştırmıştır. *Osmanlı Tarihleri*'nin (TAO) sayfalarının karıştırarak örnekler vereyim.

Osman Bey, Hasan Alp'e, Turgut Alp'e, Konur Alp'e, Akça Koca'ya, Samsa Çavuş'a tımarlar vermiştir. Ede Balı'ya, Kumral Dede'ye zaviye ve vakıf kurmak üzere arazi bağışlamıştır. Bey'in, Türkmen göçer-evlerine de toprak, köy ve ev dağıttığı biliniyor. Tapan vilayetini tımar erlerine vermişti (Aşıkpaşazade s. 105). Yenişehir'de boşalan evleri başka illerden gelen göçmenlere ayırmıştır. Aşıkpaşazade onun zamanında savaşçıların refaha eriştiklerini yazar.

"Gaziler ferah oldular. Herbirisine köyler verdi. Her kişiye hallu halınca riayet etdi. Osman Gazi'nin yanındaki gaziler kuvvetlendiler. Daima gaza etmek isterlerdi" (Aşıkpaşazade s. 106).

Hemen yukardaki bölümde, Osman Bey'in Rum köylülerini kolladığı hakkında verilen belgeler, savaşçıların gönençlerindeki artışın, Rum köylünün değil, tefurların fakirleşmesi pahasına gerçekleştiğini telkin eder.

Yeri gelmişken söyleyeyim: *Osmanlı Tarihlerinde* (TAO) dökümü verilen Osman Bey'in mirasının doğruluğu hakkındaki günümüzün bazı tarihçilerinin kapıldığı kuşkuyu anlamıyorum. Ne idi bu miras?

"Osman'ın hiç hazinesi bulunmadı.... Altın ve akça yoğdu... Bir yinice sırtak tekelesi (kaftanı) dahi bir yancuğu (yan torbası) ve bir tuzluğu ve kağukluğu ve bir sokman edigü (çizme) kaldı... Ama birkaç iyi atları ve birkaç sürü hayvanları varidi... Ve Sultan Öyüğünde birkaç öğrek yundları ve bir nice eğer ve depüngisi (mahmuz) kaldı"

(Neşri s.148-49).

Menakıbnamelerden (Yahşi Fakih'in ya da başkasını: Ménage 1963) alınmış olduğu sanılan bu belge, Osman Bey'in mirasının pek fakirane olduğunu söyler. Ama gene de, Murad II., Mehmed II (Fatih) ve Beyazıd II. dönemlerinin tarihçileri bu fakir mirasın devletin itibarını zedeleyeceğini asla düşünmemişlerdir. Fakat neden, hem kuruluş dönemi, hem de yükseliş dönemi yazarları bu gariban mirası zikretmeden edememişlerdir? Yanıt, her iki dönem kültürünün aynı *artefact*larla¹, ayrı siyasal erkler arasındaki ilişkiye farklı bakışlarda bulunur (Driscoll 1988). Osman Bey döneminde yaşamış olan menakıb sahibi, mirastaki *artefact*lara (altın, gümüş, tekele, yancug, tuzlug, kaşuğlug, edik, eğer, depüngi) malı ve toprağı üleştiren ve belki yağmalatan ("Oğuz yağması" anlamına DK/Gökay) göçer-evler beyinin gözüyle bakmış ve içinde yaşadığı sosyal kuruluşu övmek maksadıyla mirası zikretmiştir. Buna karşılık, Murad-Mehmed-Beyazıd II'ler dönemi tarih yazarları ise, fetih çağının görkemliliğini yaşarken, bu değersiz mirası, tersinmez zamanın berisinde kalan bir nokta olarak sergilemekten kaçınmamışlardır.

¹ *Artefact* arkeoloji, belge ise tarih terimidir. Fakat, her ikisi de "okunduğundan", Osman Bey'in mirasındaki nesnelere *artefact* dedim.

"Tevarih" için zenginlik yoksulluğa yeğrekken, "menakıblar" için yoksulluk zenginliğe yeğrektir. Unutmamak gerekir ki, Osman Bey halkı gibi kızıl bürk giyiyordu. Osmanlıda ak bürk giymek dönemi henüz başlamamıştı.

B- "Big-Man" Paradigması

Ön-Osmanlı aksiyomatik tarihinin son noktası, kengeşin, yaşlı amcası Tündar dururken, tire beyi olarak genç Osman'ı seçmesidir. Pekiyi, neden Tündar değil de, Osman? Kıssa:

"Troyalı Hektor ile Priamas (Paris değil S.D).babalarından miras kalan tahta adaydılar. Sonunda Hektor kral oldu; daha yağlı olduğundan değil, daha yiğit olduğundan". (Herodotos/Ökmen 1973, II. s. 120).

Türkmen toplumlarının bu tür bir seçim sistemine yatkın olduklarını biliyoruz: en yaşlı olan değil, en yetenekli olan bey olurdu. Osman daha iyiydi; çünkü becerikli bir avcı ve cesur bir savaşçıydı. Üstelik, Eski-Hisar ve İnönü Beyleriyle (tekfurlarıyla) içki meclislerine katıldığından, Rumcayı biliyordu!?

Osman'ın kendi bedensel gücü ve zihinsel yetenekleriyle "bey" olarak seçildiği bellidir. Siyasal antropoloji terminolojisinde bu yoldan başa geçiş biçimine "kotarılmış", bu yolun aksine, "yazgılı" denildiğini daha önce söylemiştim. Sahlins'in alegorik ifadesine göre, kotarılmışlıkta "insanlar arasından bir prens", yazgılıda "Danlar'ın prensi" anlamı vardır. (1963 p. 289). Gene, siyasal antropolojide ilk tip yöneticiye *Big Man*, ötekine "başkan" (*chief*) denilir. İki kavram birbirinin zıddıdır, daha doğrusu, aralarında ihmal edilmeyecek bir fark vardır. Kavramın ilk kez Sahlins tarafından kullanıldığına (*ibid*) işaret edeyim. Kelime, Malenezya uyduruk İngilizcesinden ödünç alınmıştır. Sahlins'e göre, *Big Man*'in siyasal erki, onun geçmişe dayanmayan bileğinin gücünden ve zekâsının parlaklığından doğar. Maamafih, kavramın belirleyici başka karakteristikleri daha vardır. Bu karakteristikler toplu olarak ya da ayrı ayrı birçok siyaset bilimcisi ve tarihçi antropolog tarafından vurgulanmıştır. Kişisel güç ve yetenek dışında, olmazsa olmaz, diye sayılan nitelikler şunlardır: *Big Man* yanına *client* toplar (Godelier 1982), mal ve toprak üleştirir (Fried 1697; Service 1975; van Bakel & Hegesteijn & van der Velde 19865; Teunis 1986) ve hemen ekleyeyim gözüpek ve gözükaradır. Kesinlikle, *Big Man* paradigmasının Polonezya ve Malenezya yerlilerine özgü bir olgu olduğuna hükmedilmesin. Zamanı hesaba katmadan, bu olgunun Girit ve Sparta'da, İspanya'da, Fransa'da, Güney Asya'da, Türk ve Mogol toplumlarında ve başka yerlerde, belgelerle (tarih) ya da antropolojik saha araştırmalarıyla tanıklanmış olduğunu hatırlatayım. Anlaşıldığı kadarıyla, her ülkenin tarihinde, hiç olmazsa bir tane *Big-Man* vardır. Yinelileyim, kavram Webergil anlamda bir ideal-tipi belirler, ama gene de başkanlık, sultanlık, krallık, imparatorluk gibi siyasal erki temsil eden kavramlar ayarında bir esnekliğe sahiptir.

1) Ulu Bey Osman

Dönelim Osman Bey'e. Osman'ın kesitleri arasından avcıbaşı, delikanlı, kıyııcı, serkeş gibileri onun kişisel gücünü ve becerilerini yeterince tanıtır. O, siyasal erki tek başına elde eden ve elinde tutan biricik otoritedir. Kesitlerin başka bir kısmı; kılıç ve maşrapa, köylüler *versus* tekfurlar, onun çeşitli zümrelerden geniş yelpazeli *client* edindiğini gösterir. Geriye kalan üleştirilen kesiti ise, Osman Bey'in akın, ılgar ve savaşlardan sonra, gaspedilen toprağı, akçayı, malı ve esiri hemen kendi uruğı, kendi *clienti* ve kendi savaşçıları arasandia "üleştirdiğini" ortaya koyar. Bundan dolayı, Osman Bey gerçek bir *Big-Man*'dir.

İmdi, asıl teorik sorun, *Big-Man* paradigmasının hangi yoldan kesilenmiş toplum modeline aşılandığıdır (Caton 1990 p. 95). Zira, devletsiz, hatta başkan-sız bir sistem olan kesili toplumun, nasıl olup da *Big-Man*'i benimseyerek, toplumunu başkanlı ve de devletli bir hale getirdiği sorulabilir. Başka bir deyişle, Ertuğrul döneminin kesili siyasal yapısı, nasıl olup da, *Big-Man* Osman'ın beyliğini önleyememiştir; yani toplum hangi koşullar altında "beyli" bir siyasal yapıya dönüşmüştür?

Müsaade edilirse burada bir saplama yapacağım. Manz'dan (*op.cit.*) alıyorum: Timur *kıssası*: Aksak Timur'un (1336-1405) sanlık olduğu tire, Barlas boyunun beş tiresinden biridir. Bu tirelerin hepsi göçebe-hayvancıdır. Timur da böyle bir aileden gelir. Soylulukla hiçbir ilişkisi yoktur. Gençliğinde koyun hırsızlığı yaparmış. Daha sonraları, yanına nökerler toplayıp bir konat kurmuş ve çapulculuğa başlamış. Kendisinin fevkalade akıllı ve zeki olduğu söylenir. Böyle bir önderin *Big-Man* tipolojisine uygun olduğu bellidir. Nitekim, Timur, önce kendi tiresine baş olmuş, sonra da Barlas boyuna emir olmuştur. Bundan sonra, Sulduz, Jelayir ve Avlat boylarını siyasal düzeyde birleştirip, Çağatay ulusunun çekirdeğini oluşturmuştur.

Şimdi, Timur'un *Big-Man* kişiliği yanında, onu bir konattan bir tireye, bir tirden beş tireye, beş tirden bir boya, bir boydan, dört boya, dört boydan da bir ulusa atlatan nesnel toplumsal koşullar neler olabilir?

Kesili uruk ya da tire yapısına bir an için geri dönüyorum. Böyle bir toplum dinî, askerî ve iktisadî işlevlerini sürdürürken (kalımını sağlarken), bunları düzenleyecek ve yürütecek bir başkanlık sistemine ihtiyaç duymaz. Bahşı dinî işleri, erkek-çoban-savaşçıları hem askerî, hem de iktisadî işlevi (çatışma ve sürü gütmeye) kendi başlarına yürütürler. Toplulukta başkan ya da aksakallar bulunabilir. Onlar da, kişisel anlaşmazlıkları halletmek ya da yabancılara muhatap olmak için. Böyle bir toplumda mülkiyet ilişkileri de doğmaz. Yaylaklar, kışlaklar, otlaklar, suvatlar ve avlaklar tirenin "ortak" mülküdür. Yani bu tür bir toplumda, siyasal erk kimseye ait değildir. Erk "boştur". İşte, bu siyasal erk boşluğudur ki, göçebe imparatorlukların doğuşuna önayak olur. Erk, hükümdar (kağan, han, sultan, bey, emir, padişah) tarafından kendi *client*'ne dağıtılan *arpalık*larla satın alınır; yani, çevredeki erk boşluğu, merkezden üleştirilen toprak, ulca, esir ve haraçla, merkeze devrolunur.

Anlattığım şu küçük Timur kıssası, Osman'ın beşliği kuruluş sürecini aydınlatır sanıyorum. Osman'ın tiresine α . öteki Türkmen tirelerine β . δ . γ . Rum yerleşik köylülerine ϵ diyelim. α . β . δ . γ . tirelerinde siyasal erk boşluğu olduğunu biliyoruz. Aynı erk boşluğu Rum köylüler için de söz konusudur: çünkü, Bizans çok uzaklardadır. Osman Bey *Big-Man* olarak bütün bu tirelerin erk boşluğunu *via* kendi *client* ile doldurup, onları, kendi siyasal erki altında birleştirebileceği gibi, Rum köylülerini de bu birliğe katabilir. Ne yazık ki, bu birliğin adı artık ne boydur, ne de ok. Çünkü, bunların kuruluşlarındaki nesnel koşullar bir daha geri gelmemek üzere yitirilmiştir. Artık, birliği kuracak tek aygıt devlettir (*Gileride*: Bİ/TV). Osman Bey bu devleti gerçekleştirmiştir. Doğrusu, ne analogi yapmaktan hoşlanıyorum, ne de kullanacağım terimi beğeniyorum. Buna rağmen, gene de söyleyeyim ki, Asya, göçebe-çoban-savaşçı toplumlarında Osman Bey ve Timur gibi önderler, ancak *arpalık* dağıttıkları *taşaronları* sayesinde siyasal erki (ya da devleti) ele geçirebilmişlerdir.

Soyutlama düzeyinde yapılan bu özet, Osmanlı Beyliğinin kuruluş aşamasındaki 1280-1304 döneminde gelişen tarihsel olgularla tamamen çakıştır. Nitekim, dönemin başlarında Osman'ın komşusu Rum tekfurlarıyla olan kadın, kız hovardalıkları bir çırpıda Türkmen-Rum çatışmasına dönüşmüştür. Gene bir çırpıda Bilecik, Yarhisar, İnegöl ve Karacahisar zaptedilmiştir. Ve böylece Osmanlı toplumu ilk kez su üstüne çıkmıştır (Pitcher'in haritasına (1972) bir göz atınız). İl tutulmuş, ilin bir adı olmuştur: Osmanlı ili. *Tarihi Takvimler* (O. Turan 1984) bu olayların Osman Bey'in hayatında bir dönüm noktası olduğunu vurgular. Osman Bey vaadini tutmuş, gaziler doyum olmuş, boşalan evler gazilere ve gayriye dağıtılmıştır. İşte bu anda, Konya Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat III.'ün Osman'ı bey olarak tanıdığı söylenir¹. Sultan ona, Ak Temür aracılığıyla sancak, kaftan, at ve silah göndermiştir. Hoş, bu tanınmanın Osman Bey için hiçbir değeri olmadığı bellidir (*beride*: s. 53-54).

Bundan böyle *Big-Man* Osman gitmiş, yerine Ulu Bey Osman gelmiştir. O artık, Osmanlı ili üzerinde yaşayan bütün Türkmen tirelerinin ve Rum köylülerin biricik monarkıdır. Hükümdarlık makamı ulu beyin kişiliğiyle özdeştir (Fletcher 1979-8). Bu son cümle oldukça iddialıdır. Şükür ki, bu iddiayı destekleyecek bir metin Ruhi Tarihinde bulunmaktadır.

Bütün *Osmanlı Tarihleri* (TAO) dört hisar alındıktan sonra, Alaeddin'in Osman Bey'i tanıdığını yazar ve bu bağlamda ekler: "davul vurulduğunda Osman Bey hep ayağa kalkarmış" (!). Aslında bu anlamsız bir kılımdır ve bundan dolaydır ki, Osmanlı tarihçileri bunun sebebini bir türlü açıklayamamışlar ve ko-

¹ Necmettin Cuveyni nin *Felekiye* adlı kitabında (Uzunçarşılı 1978, *Ben gormedim*). Osmanlılar'ın Orhan Bey zamanında bile, bütün Anadolu Beylikleri gibi, İhanlı devletine vergi verdiğine değin düştüğü kayıt doğru olsa bile bir anlam ifade etmez. Bana göre verilen vergi bir tabiyetin değil, bir garantinin göstergesidir. Memlûklar'a, Bizanslılar'a ya da Deniz Haçlılarına karşı.

nyu gevelemişlerdir. Bana göre, sorun fevkaledede saydam olarak bize sunulmuştur. Ruhi'yi okuyorum:

“Osman beyi, uçdağı Türk beyleri dirilüb kurultay yani büyük cemiyet ve sohbet idüp Oğuz töresi üzere *han diktiler....* Pes mecmu-ı örü turub Oğuz resmince üç kerre yükünüb baş kodılar develü obalardan kamaran (kıımızlar*) getirüb Osman Beğe sağrak sundular” (s. 376-77. *italik benim*).

Kötermede hanı havaya fırlatmak, halıya sarıp kaldırmak, kollarından tutup yükseltmek çok eski bir Türk (ve Moğol) töresidir. Kılım, Türk hükümdarının (kağan, han, sultan, emir, bey, padişah) yeryüzündeki insandan ulu, gökyüzündeki Tanrıdan küçük olduğunu simgeler. Anadolu Selçuklu Sultanları da tahta çıkartılırken, onların da koltuklarına girip köterirler, sonra tahta oturturlardı (Uzunçarşılı 1984 s. 64). Aşıkpaşazade'ye göre, Osmanlı devletinde bu gelenek Osman, Orhan, Murad I ve Mehmed I dönemlerinde devam etmiş, sonra kaldırılmıştır (s. 98).

2- Osman Bey Yortuyor

XIV. yüzyılın ilk yıllarında Osman Bey ilinin çekirdeğini kurmuş, Göynük, Tarakçı Yenicesi, Lefke ve Mekece yörelerine akınlar düzenliyerek Kastamonu-İznik yolunu sağlama almıştı. Bu arada, belki, Sakarya bölgesini birbirine katan Çoban oğlu Emir (*amourioi*) Ali'nin dostluğunu da garanti altına almıştır. Arkasında kurduğu il, kuzeyinde güvenlik altında Kastamonu-Eskişehir hattı vardı. Aklında ise, İznik.

İznik şehrinin, tabii ki, önemli bir stratejik konumu vardır. İznik'e varın, sağa dönün İzmit'in ve dolayısıyla Kocaelinin açılmış kapılarını görürsünüz. Sola dönün Çanakkale'ye dek tüm Marmara kıyı şeridi sizindir. Ama iş bu ölçekte kalmaz. İznik aynı zamanda, ideolojik olarak da önemlidir. Öyle bir eski başkenttir ki, hem Selçuklu'ya hem de Bizans'a hizmet vermiştir. Bu özellikleriyle İznik, kısa bir zamanda koca bir imparatorluğa kafa tutup, nisbi başarılar kazanmış Osman Bey için, fethedildiği takdirde bu başarıları mutlak utkulara dönüştürebilecek bir hedef sayılırdı.

Bu vesileyle her vakit sorulan şu soruyu yineliyorum. İmparatorluğa giden büyük yürüyüşte Osmanlı Beyliği neden kendisine tıpatıp benzeyen komşu beyliklerini takmış ve nihaf utku ona nasip olmuştur. Saat yönünde sayalım: Karaman, Hamit, Eşrefoğlu, Menteşe, Saruhan, Aydın, Germiyan ve Karasi. Karaman ve Germiyan Beyliklerinin devlet aygıtları ve kültürleri Osmanlı'ninkinden çok daha mükemmeldi. Menteşe, Saruhan, Aydın ve Karasi Beyliklerinin deniz gücü ve dolayısıyla denizasıra ticareti Osmanlı'ninkinden fersah fersah ilerdeydi. Germiyan birliğinin kara ordusu, Osman'ninkine göre çok üstündür. Pekiyi, nasıl olup da aralarında bir tek Osmanlı “beylik döngüsünü” kırabilmişti? Çünkü, *ceteris paribus*, Osmanlı Beyliğinin aylanı içinde İznik vardı. Bu bakımdan, Osmanlı, bir yandan, Kutalmış oğlu Süleymanşah'ın Tinya

ve kısmen Bitinya üzerinde kurduğu ilk Selçuklu Sultanlığının başkentinin, öte yandan, Laskaris'in Latinler'e karşı oluşturduğu yeni imparatorluk merkezinin doğal mirascısıydı. Ayrıca, bu kentin Hristiyanlar için ne denli önemli olduğunu hatırlatayım. İznik, Genel Piskoposlar Konsülünün ilk kez MS. 323 ve 375, ikinci kez 787 yıllarında toplandığı şehirdir (Dvornik 1990). Kara halka hükmeden bey başkadır, iki devlete başkentlik etmiş olan İznik'e sahip olmak başkadır. İmparatorun Bapheus savaşındaki yenilgisi, onun bir daha asla İznik'e talip olmayacağını belli ediyordu. Ona sahip olmaya aday sadece Osmanlı idi. Bu bakımdan Osman'ın "rüyası" pek de sayrı sayılmazdı. Rüya'yı uyduran her kimse, o da İznik'in varlığından haberdardı.

Galiba herkes haberdardı. İnalçık'dan alıyorum (1993):

"Görüldüğü kadarıyla, Selçuklular ve özellikle onların sınır gazileri, İznik'i İslam için yeniden fethetmek fikrinden asla vazgeçmemişlerdi. Müslümanlar bakımından, bir zamanlar bu topraklar *dar al-Islam*'ın bir parçası olup, bir İslam ülkesi olarak kabul edilmiştir. Onun kaybının daima geçici olduğu düşünülmüştür. Herhalükârda, Süleymanşah'dan sonra, Selçuklular İznik'e hep kendi sınırlarında bir şehir olarak bakmışlardır".

Kanımcı, Osmanlı Beyliğinin kuruluş öyküsünde hep tekrarlanan, artan nüfus, savaşçı Türkmenler, alınan ulcalar, iman savaşçısı gaziler, iman tazeliyen dervişler, örgütlenmesini bilen ahiler, Selçuklu devlet aygıtının elemanları, çöken Bizans, iktisadi darsınma yaşıyan Bizans köylüleri ve benim ileri sürdüğüm Türkmen tireler ve Rum köylüler içinde/arasında doldurulacak siyasal erk boşluğu gibi etkenler *ceteris paribus* koşullarını hazırlamaktan öteye gidemezler. Bu etkenlerin tümü öteki beyliklerde de vardır, hatta bazan fazlasıyla. Bence, Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda (il tutma, ile ad verme, il açma), *Big Man* Osman Bey'i başarılı kılan etken, onun İznik ideolojisini bir *léitmotif* olarak ustalıklı kullanmış olmasıdır¹.

Heyhat! Osman Bey İznik'i fethedememiş, onu sadece kuşatmıştır. Ama bu olay bile önemlidir. Olayların gelişmesini İnalçık'ı izleyerek (1993) görelim: İznik'in kuşatıldığını haber alan Bizans İmparatoru, Mouselos komutasındaki imparatorluk ordusunu Dil İskelesi'nden gemilerle Yalak-Ovaya (~Yalova) geçirmiştir. Pachymeres'in verdiği bilgiye göre ordu iki bin kişi, paralı askerler ise Aydın yöresinden kaçıp gelen az sayıda Alan idi. Ayrıca, İzmit bölgesi milis kuvvetleri de bunlarla birleşeceklerdi. Osman'ın ordusu ise binlerce kişiydi (*sic*). Aralarında, Osmanlı'ya katılan Çobanoğlu Emir Ali'nin kuvvetleriyle Menderes taraflarından gelen bir hayli Türkmen savaşçı vardı. Pachymeres'in verdiği bu

¹ Her ne kadar, düşüncesini geliştirme fırsatını bulamamışsa da. Emecen'in de Osman Bey'in "İznik ideolojisini" benimsemiş olduğu seziliyor (1994).

son bilgiye, İnalçık, mesafenin uzaklığından dolayı itiraz ediyor. Neden doğru olmasın? Ortaçağ insanı için "mesafe" bizim ölçemeyeceğimiz bir uzaklıktır. Süleymanşah'ın İznik'den kalkıp on iki günde Antakya'ya varıp, kaleyi kurtardığını unutmayalım.

Dağlardan inen Osmanlı ordusuyla denizden gelen Bizans ordusu Yalak Ova'da, Koyun Hisar (Bapheus) mevkiinde karşılaştılar (1301). Alanlar olmasaydı, belki bütün Bizans ordusu kırılacaktı. Yenilgiye uğrayan Bizans ordusunun bir bölümü gemilerle karşı sahile geçti, bir bölümü de İzmit'e sığındı. Bu, Bizans İmparatorluk ordusunun Osmanlı karşısındaki ilk bozgunudur. Doğrudur, savaş sonucunda İznik alınamadı ama, kuşatmaya devam edildi. Kuşatmayı sağlama almak için birçok gözetleme kulesi inşa edildi. Adı halâ bu yörede dillerde dolaşan Taz Ali bu kulelerden birinin serdarıdır. Yalak Ova eskisi gibi Bizanslı toprak aristokrasisine bırakıldı. Yalnız, İznik dolayındaki topraklar tımara verildi. Kuşatma yıllarca sürdü, ta 1331'e dek. Şehrin açık tek kapısı giriş çıkış için kullanılıyordu¹.

¹ Türk-Bizans ilişkilerinde Bizans aleyhine erişilen bu ciddi nokta. Osmanlı şiddeti karşısında Bizans'ın çaresizliğinin bir sonucudur. Onların Bapheus ve Dinboz savaşlarındaki yenilgilerinin nedenlerini anlamak için. XIII. yüzyılın ikinci yarısında gelişen olaylara bir de kendi gözlükleriyle bakalım: İmparator Andronic Paleolog'un (1282-1328) aydın dünyası ne kadar parlaksa, onun dönemindeki Bizans'ın iktisadî, idarî ve askerî durumu o kadar karanlıktır. *Akritai* topraklarının devletçe müsadere edilmişinden ve onlara bağlı askerlerin imparatorluk ordusuna yazılmasından sonra. Mısya (ve Trakya) topraklarında *pronoia* ların hızlı bir biçimde geliştiğine tanık oluyoruz. XIII. yüzyılın ortaları, soylu büyük toprak ağalığıyla kilise mülkiyetinin genişlediği bir dönemdir; orta toprak mülkiyeti ve köylüler aleyhine. Bunların edindikleri güç o dereceye varmıştı ki, bir yandan, iktisadî, malî ve hatta hukukî özerkliklerini ilan ederken, öte yandan, devlete vergi vermemekte ve asker göndermemekte direniyorlardı. Bizans devlet hazinesi boşalmıştı. Köylüden asker celbedemeyince paralı asker kullanmaya başlamışlar, fakat parasızlıktan donanmayı bile çalıştıramayıp, onu Cenevizliler'e kiraya vermeye mecbur kalmışlardır. Bu arada, ülkedeki enflasyon oranının yüzde doksana yükseldiğini kaydedelim.

XIII.-XIV. yüzyıllar kavşağında gelişen bu iktisadî siyasi ortam, Türkler'in Bizans toprakları üzerindeki yayılışlarına zemin hazırlamıştır. Ortamı hazırlayan olayların başında dediğim gibi Bizans feodallerinin vergilendirmeye karşı olan direnişleri gelir. Bu konuda o denli kararlı idiler ki, soylular Türkler'le işbirliği yapmaktan çekinmiyorlardı. Anadolu askeri komutanı ve Andronic'un akrabası olan Cassinos bile feodallere önerilen malî iyileştirmelere karşı çıkıp, imparatora karşı ayaklanmıştı. Ayrıca, onun Türklerle anlaşma olduğu da söylenir (Frances 1962). Bölgede esen isyan rüzgarlarını bastırmaya gelen Tarchaniotes (belki bir Peçenek ya da Kuman, belki de Hıristiyan olmuş bir Türk) canını ancak kaçarak kurtarmıştır. Vandalis adlı bir büyük malî müfettiş sopayla dövülmüştür. Bu dönemde taşra soyluları ve devlet Türkmen'den paralı askerler kullanmaya başlamışlardı.

Maamafih, bu herbat durum karşısında Bizans İmparatorlarının ellerini kollarını başlayıp, beledikleri düşünülmesin. Michael (1259-1282) Türk saldırganlığını durdurmak üzere Sakarya bölgesine sefer düzenledi. Karşısında hiçbir Türk bulamadığı gibi açlıktan askerleri kırılıyordu. İmparator, Sakarya'dan vazgeçip Ulubat'a geçti. Oranın surlarını sağlamlaştırdı. Etrafta gene Türkmen görmedi. Andronic, 1290-92 yılları arasında Bursa, İznik ve Ulubat yörelerinde dolanıp durdu. Şehirlerin sur ve hisarları onarıldı. Ne var ki, bölgede kıtlık hüküm sürüyor, peşpeşe, üçe köylü isyanları patlıyordu. İmparator bu felaketler karşısında aciz kalıyor ya isyancıları birbirine düşürüyor ya da onları hileyle yakalatıp ne yapıyorsa yapıyordu. Alanların bir kısmı onun zamanında İzmit'e yerleştirdi (bu bilgiler Lindner'den alınmıştır: 1983 p. 16-18). Bu Alanlar belki, 1301 Bapheus savaşında İznik'in düşmesini önlemişlerdi.

Bizans İmparatorluk ordusunun bu yenilgisinden sonra, Bursa, Adrenos, Batonos, Kastel ve Kita tekfurlarının kendi askeri birliklerinden oluşan bir orduyla Osmanlıya saldırımları hiçbir sonuç vermedi. Darıma dağılık oldular. Savaş yeri Dinboz, tarih 1303'dür. Bursa Ovası artık Osmanlı'nındır. Ulu Bey, şehrin önüne iki gözetleme kulesi diktirdi. Birine yeğeni Ak Timur'u, ötekine kendi kulu Balabancuk'u yerleştirdi. Bunda böyle, Bursa şehri hayatını uzun yıllar gözetleme altında geçirecektir.

C- Orhan Bey (de) Yortuyor:

Orhan Bey (1324-62) "yazgılı" olarak bey oldu. En büyük oğlan olduğundan savaş beyi olarak yetiştirilmişti. Küçük kardeşi Alaeddin Paşa ise hep babasının yanındaydı. Osman Bey ölünce, Orhan kardeşini ihmal etmedi. Yanına çağırıp ona "paşalık"(!) teklif etti. Öbürü, derviş olmuştu bile... Ağasından küçük bir köy istedi, oraya yerleşti.

Orhan Bey'in de, babası gibi İznik ideolojisini benimsediği anlaşılıyor. Onun sağlığında fethedilen Kara Cebüş hisarının tekfuruna şöyle demişti: "Benüm garazım (sen değil) İznük'dür" (Aşıkpaşazade, Neşri *et. al.*) Bu amaçla yıllardan beri sürdürülen Bursa kuşatmasını kaldırıp, şehri ele geçirdi (1326). Yedi yıl sonra aynı yoldan İznik'e girildi (1331). Her iki şehir düşünce, İzmit ken-diliğinden teslim oldu (1337).

Burada sorulması ve irdelenmesi gereken bir nokta var. Bapheus (1301) ve Dinboz (1303) savaşlarının üstünden, aşağı yukarı, yirmi yıl geçmesine rağmen, *Big-Man* Osman Bey ne gibi askeri faaliyetlerde bulunmuştur? Neden, Bursa ve İznik kuşatmaları bu kadar uzun sürmüştür? Neden, Osman Bey bu arada sadece Geyve ve Lüblüce'nin fetihleriyle yetinmiştir? Ve neden, geçilmesi yasak olan Ulubat köprüsünden bir daha geçmeyi denememiştir?

Soruların bir kısmı Orhan Bey'le ilgili. Çünkü, babasının kendi yerine onu, yakın arkadaşlarının himayesinde akın ve ılgarlara gönderdiği biliniyor. Ama beyin kendisi bu süre içinde Bizans topraklarına hiç sefer yapmamıştır, Geyve seferi (1313) hariç. Bunun dışında bir kez kılıç kuşandığına tanık oluyoruz: Yenişehir'in güney-batısında bulunan Lüblüce Hisar'ına sefere giderken. Bu hisar Germiyan iline yakındır. Seferin amacı, Germiyan'dan sızan Çavdar Tatarı'nın Karacahisar'ı (Yenişehir) yağmalaması üzerine, bölgeye gönderilen Orhan Bey, Köse Mihal ve Saltuk Alp emrindeki orduya destek vermektir. Cezalandırma seferinin başarıyla sonuçlandığını biliyoruz. Çavdar Tatarı, Oynaş Hisarı önünde kısıtılıyor ve çapulcuların başkanının oğlu esir alınıyor.

Çavdar Tatarı'nın sürgit sınır ihlallerine girişip, Osmanlı ilini çapulmasının bir nedeni Germiyanlı Yakup Bey'in onlara göz yumması, hatta göz kırpması olabilir mi? Gerçekten 1310-1330 yılları arasında Germiyan Beyliği Osmanlı için ciddi bir tehlikedir. al-Umari (*op.cit.*) Yakup Bey için Türk padişahlarının en büyüğüdür, diyor. Menteşe, Saruhan, Aydınoğlu ve Sahipoğlu beylikleri üze-

rinde metbuluk hakları vardır. Beylik zengin şehirlere sahiptir. Kütahya, methede ede bitirilemez. Beş beylik, hepsi birden iki yüz bin asker çıkarır. Ortak donanmaları da cabası. Düzgün bir devlet aygıtı kurmuşlardır. Ve Yakup Bey sıkı bir Mevlevîdir. Asıl önemlisi, “Germiyan hakiminin İstanbul sahibinden her yıl muayyen surette yüz bin İstanbul altını haraç” aldığına değin Balabancık’ın verdiği haberdir. Başka hiçbir yerde zikredilmeyen bu haberin (tabii) doğruluk derecesini bilmiyorsak da, ihmal edilmeyecek derecede önemli olduğundan üzerinde yorum (spekülasyon değil) yapmaya değer.¹

Bu belge şaşırtıcıdır. XIV. yüzyılın ortasına doğru Germiyan Beyi’nin Bizans’dan haraç alması için ne gibi rasyonel bir sebep olabilir? Tek sebep olarak şunu görüyorum: Germiyanlar’ın Osmanlı ilinin güney sınırını hep tehdit altında tutarak, onların Bizans topraklarına yapacakları akınlardaki serbestlik derecesini azrağa (minimum) indirmek. Yakup Bey sınırları içine sığınmış olan Çavdar Tatarını bu amaçla kullanmış olabilir. Nitekim, Osman Bey Çapulcu Tatarı pek kızmışa benzemez (oysa orda kentini yağma etmişlerdi). Tatar Bey’inin oğlunu tutsak alan Orhan Bey’e der ki: “Oğul! Komşudur bu zalim. Ve hem Müslümandır. Kendüye and verelüm. Ve hem beğine dahi bile. Koyuverelüm. Varsun, vilayetine gitsün” (Aşıkpaşazade s. 108).

Yakup Bey’in Bizans altını karşılığında güney sınırında Osmanlı’yı tehdit ederek, baskı altında tuttuğu fikri doğru olabilir. Yakup Bey’in ölüm tarihi kesinlikle belki değildir. Melikoff-Sayar’a (1954 p. 46) göre 1321 yılıdır. Uzunçarşılı’ya (1984 s. 43) göre 1327’den sonradır. Sevim & Yücel’de (1989 s. 289) aynı kanıdadır. Sadece, Varlık (1974) onun ölüm tarihini 1340 olarak saptar. Eğer, Varlık’ın vermiş olduğu tarih hatalıysa, Yakup Bey hakkında ileri sürdüğüm iddiaları anlamlı olabilir. Zira, onun ölümüyle birlikte Orhan Bey, Bursa ve İznik kuşatmalarını kaldırıp, her iki şehri arka arkaya, fe’hetmiştir.² Gerisi, çorap sökücü gibi gelir.

Bu üç büyük Bizans kentinin düşüşüyle birlikte Tinya ve Misya kapıları gibi Marmara denizi de ardına kadar Osmanlı’ya açılmış oldu. Nitekim, Orhan Bey’in büyük oğlu Süleyman Paşa yoldaşlarını yanına alıp, önce Geyve’den Samandra’ya dek uzanan bütün Tinya bölgesini zaptetti. Kandıra, Hereke ve Aydos peşpeşe düştü. İmparator, bizzat İzmit’e kadar gelerek Orhan Bey’le barış

¹ Osmanlı tarihçilerinin tümü “Germiyan’ın Osmanlı’ya karşı düşmanlığını” yazarken, çapraz belgelerle tanıklanmamış tek bir metin bile bu düşmanlığın nedenine ışık tutabilecekse, bu açıklama spekülasyon olmaz, olsa olsa, bir yorum olur.

² Tam bu yıllarda İznik’den geçen İbn-i Battuta, yıkık şehirde Orhan Bey’in askerlerinin barındığını yazar. Komutanları, Orhan Bey’in hatunlarından biri olan Bayalun’dur. Battuta onun dindarlığından ve türlü erdemlerinden sitayişle bahseder.

Yıkılmış şehir ve bekâr askerler teması Aşıkpaşazade’de de vardır. Ona göre, şehirdeki Rum erkekler ya savaşa ya da açlıktan kırıldıklarından, geride kalan kadınlar Orhan Bey’in askerleriyle evlendirilmişlerdir ve ev sahibi olmuşlardır. Aşıkpaşazade ekliyor: “Hazır avrat ve hem evler ola, kim kabul etmeye” (s. 119). Hızırca bir yorum!

antlaşmasını imzaladı. İzmit'ten Kadıköy'e uzanan kıyı şeridi, bundan sonra, Osmanlı'ya vergi verecekti (Zachariadou 1983; Imber 1990).

O vakte kadar, Misya bölgesi Osman Bey için sanki yasak bölgeydi. Hikayesini dinleyelim (Aşıkpaşazade s. 105): Dinboz Savaşı sonunda, Kite tekfurunu kovalıyan Osman Bey "vardı Ulubat köprüsünün başına kondı". Ulubat tekfurundan haracını istediler, o da verdi. Yalnız tekfur şart koştu: "zebununu al, fakat bir daha asla senin neslinden kimse bu köprüden geçmesin". Osman Bey kabul etti. Bir daha Osmanlı bu köprüden geçmedi, gerekirse gölü kayığa binerek aştı. Doğallıkla bu bir hikaye, ama mutlaka gerçek bir yanı olmalı. Birileri, Osmanlı topraklarını Ulubat'la sınırlamış gibidir. Kimdi bunlar? Karasiler mi, Bizanslılar mı, yoksa Germiyanlılar mı? Ya da her üçünün ittifakıyla gerçekleşen bir antlaşma mı? Bilemeyiz? Neyse, nasip Orhan Bey'inmiş. Misya kapıları onun sayesinde açıldı. Antlaşmalar bir kenara itildi. Ulubat fethedildi (tekfuru boğazlandı), arka arkaya, Yelyüzü, Ablayundu, Kirmastı ve Mihaliç alındı (sıralamada taktim-tehir olabilir). Böylece, üç büyük kentin fethinden sonra, Orhan Bey'in öngördüğü gibi, Tinya ve Misya bölgeleri istila edildi. Bütün bu hareket esnasında hiçbir adım gelesiliğe göre atılmamıştır. Yalnız, bundan sonra Osmanlı'nın karşısına çıkacak olan Karasi olayı tamamen gelesidir.

Osmanlı'nın Karasi Bey'i Aclan Bey'le alıp veremediği hiçbir şey yoktu. Aralarında sürekli bir barışın hüküm sürdüğü söylenebilir. Yalnız, dönemin hükümdarlık geleneğine uygun olarak küçük oğlu Dursun Osmanlı sarayında (otağında) konuk ediliyordu. Aclan Bey'in oğullarından Balıkesir hakimi büyük kardeş Demirhan idi. Battuta, onun işe yaramaz biri olduğunu söyler. Ortanca kardeş Yahşi Han ise hem Bergama Bey'i, hem de Karasi donanmasının reisi idi. Ne ki, bu sonuncusu için talihsiz bir olay oldu. Reisliğini yaptığı Saruhan-Aydın-Karasi donanması. Haçlı donanması tarafında Edremit körfezinde yakıldı (1334). Kantakousenos onun 1341 ve 1342'de iki kez Rumeli'ye çıkma teşebbüsünde bulunduğu yazar (Uzunçarşılı 1984 p. 99)

Aclan Bey ölünce beylik doğal olarak Demirhan'a geçti. Ama, halk ondan nefret ediyordu, karşı çıktılar. O vakit, vezir Hacı İlbeyi Osmanlı'nın yanında rehine olarak alıkonan Dursun'u beyliğe aday gösterdi. Ancak iki kardeş arasında anlaşma umuduyla yapılan toplantıda Demirhan, Dursun'u öldürdü. Bu olaylardan sabrı tükenen Orhan Bey de, önce Balıkesir'i, sonra bütün Karasi ilini iltihak etti.

Böylece, Batı Karadeniz sahilleri, Boğaziçi ve Marmara'nın bütün güney kıyıları (Kara Biga hariç) ve Ege'nin Bademli'ye dek uzanan kıyı şeridi. Osmanlı'ya geçmiş oldu. Bu uzunlukta bir deniz kıyısıyla Gemlik gibi bir tersaneye sahip olan bir ülkenin şehzadesi Süleyman Paşa'nın esre yakaya (karşı yaka: Trakya) geçmek için derme çatma sallara ne ihtiyacı olabilir? Kantakousenos'a göre (Zachariadou 1983 p. 64) daha 1330'larda Orhan'ın otuz altı parça teknesi vardır. Atları taşıyacak ve çapullara yarayacak *nies*'ler de cabası.

Orhan Bey Kadıköy'den baktığında İstanbul'u, Çanakkale'den baktığında Gelibolu yarımadasını görüyordu. Anadolu'yla Trakya'yı ayıran su aslında ipinceydi. Anadolu'da Türkçe konuşan Türkler de, Trakya'da Türkçe konuşan Türkofonlar (Peçenek, Kuman, Uz) da birbirlerinin varlığından haberdardılar. Belki, ticaret yapmak üzere küçük kayıklarla denizi geçmişlerdi bile. Franklar'a, Slavlar'a ve Bulgarlar'a karşı Bizans'ı korumak üzere Türkmenler karşıya geçirildikleri gibi İznik İmparatorun Vatateses iskân maksadıyla Kumanlar'ı Anadolu'ya göndermişti (Ostrogorsky 1983 p.466). Anadolu Türkmenler'inden bir kısmının Karasi Beyliği'nce Gelibolu yarımadasına yerleştirildikleri de biliniyor (Beldiceanu 1989 p.24). XIV. yüzyılın ilk yarısında Trakya Türkofon nüfusunun bir hayli kalabalık olduğu anlaşılıyor. Örneğin, Katalanlar, Alaşehir (Philadelphia) seferinden döndükten sonra, onların bir kısmıyla birleşip, tüm Trakya şehir ve kasabalarını yağmalayıp, yakmışlardır. Selçuklu sultan ailesinden olduğu sanılan İshak Melek ve kardeşi Tarkan, aileleriyle birlikte sekiz yüz atlı, bölgeyi dolanıp etrafı çapulluyorlardı (Schulumberg 1902).

Ayrıca, Aydınoğlu Umur Paşa, Bizans'da önce imparator naibi, sonra düzme imparator olan Kantakousenos'un yakın dostuydu. Dimetoka ve Selanik seferlerinde ona üç yüz parça gemi ve on beş bin askerle yardım etmiştir (Melikoff-Sayar 1956; Lemerle 1957). Orhan Bey'de bu düzmececinin dostuydu. 1346'da Kantakousenos kızı Theodora'yı onunla evlendirerek, aralarında sıhriyet bağı kurmuştur. Her iki hükümdar arasındaki dostluk öylesine güçlüydü ki, oğlu Süleyman Paşa ile oğullarının emrine on bin asker vererek Bizans'ın düşmanı Duşan'a karşı yollamıştır (Imber 1990). Başka bir sefer, gene yardım olsun diye, Süleyman Paşa'yı yirmi bin atlıyla Kantakousenos'un emrine göndermiştir (hepsi birliklerinden kaçmıştır). Ve galiba bu sıralarda düzmece imparatorun Osmanlı'yı Trakya'ya davet ettiği rivayetleri yayılmaya başlamıştır.

Böylece, Süleyman Paşa Trakya'yı tanımak fırsatını bulmuştur. Oradaki Türkmenler'le tanıştı. Türkofonlar'ı gördü ve 1352 yılında bir gün, yanında savaşa beyleri Hacı İlbey'i, Ece Bey, Gazi Fazıl ve Yakub Ece olmak üzere Gelibolu yarımadasına çıktı ve hemen Bolayır yakınında olan Cinbi kalesine yerleşti (Oikonomides 1994). Burası ufak bir kaledir ama, etrafında hep Karasili Türkmenler'in yerleşme yerleri vardır ve Gelibolu şehri iki saatlik bir mesafededir. Talih yaver oldu, 1354 depremiyle Gelibolu surları yıkıldı. Türkler o ünlü kaleyi hemen zaptettiler. Gelibolu yarımadası artık onların ve gerisi kolaydı. Nitekim, Silivri Bey'i olan Hacı İlbey'i ve İvaz Paşa Burgaz'ı kuşattılar, gani ulca aldılar. Kara Cafer ve gazileri, tek bir çarpışmada beş yüz baş kesip, iki yüz esir aldılar. Kesilen başlar Bursa'ya gönderildi. Süleyman Paşa tam Çekmece'yi alacaktı ki, babasının Çavuş Sevindik'le yolladığı bir emre uyarak, kuşatmayı kaldırdı (Beldiceanu-Steiner 1967). Bir süre sonra, Süleyman Paşa avlanırken atından düşüp öldü (1357). Beyler, mezarı bulunmasın diye üstünü taşla örttüler (Beldiceanu 1989). Hatırlayınız: Dinboz savaşında Gündüz Alp'in oğlu Aydoğdu şehit olduğunda, onun da mezarı taşla çevrilmişti.

Orhan Bey, Süleyman Paşa'nın ölümünden birkaç ay önce, on bir yaşındaki oğlu Halil'in Foça korsanları tarafından kaçırıldığı haberini almıştı. Ardışık felaket haberlerinin onu çılgına çevirdiği anlaşılıyor. Oğlunu kurtarmak için yeni Bizans İmparatoru Yuannis Palaeologos'a istediği bütün ödünü vermiş, fakat hep daha fazlasını koparmak isteyen imparator kurtarma işlerini yıllarca kaytarmıştır. En sonunda, Saruhan Beylerinin olaya elkoymasıyla Orhan Bey korsanlara fidye olarak yüz bin altın ödemiş ve oğlu Halil'i esaretten kurtarmıştır. Şehzadenin dört beş yıl esarete kaldığı söylenir. Kurtulur kurtulmaz, imparatorun on yaşındaki kızıyla nişanlanmıştır. Böylece, Halil veliaht olacak ve sonuçta Osmanlı-Bizans barışı kurulacaktır. Oysa, Rumeli uç beyleri Murad'ın tahta geçmesini diliyorlardı. Murad yanına lalası Şahin Paşa ile Hacı İlbey'i ve Evrenos Bey'i alarak Rumeli'ye çıktı (sanırım, Ankara ahilerine karşı yaptığı seferden sonra). Sırasıyla, Lüleburgaz'ı, Baba Eski'yi ve Edirne'yi fethetti (1361). Orhan Bey bir yıl sonra ölecektir. Orhan Bey'in başarılı bir "yazgılı" beylik sürdüğü bellidir. Hayatında hiçbir hareketini gelesiliğe yer vermeyecek bir şekilde planlamıştır. Planı gerçekleşmiş, Edirne'nin fethiyle birlikte, Bizans İmparatorluğunun eli kolu bağlanmıştır.

Menteşe, Saruhan ve Aydın Beyliklerinin durumuna göre, iktisadi gelişme sürecinde Osmanlı Beyliğinin geciktiği gerçektir. Bu beylikler daha XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek Rodos ve Girit adalarıyla gerekse Venedik ve Ceneviz devletleriyle ticari ilişkiler kurmuşlardı (Zachariadou 1983). Anlaşmalar, genellikle, Hıristiyan tacirlerle beyler arasında yapılıyordu. Türkler, pamuk, hububat, pirinç, ipek, balmumu, kenevir, meşe palamutu, şap, afyon, kökboya, kuruyemiş ile at, sığır ve esir ihraç ediyorlar, karşılığında İtalyanlar'dan şarap, sa bun, kumaş ithal ediyorlardı. İbn Battuta bu üç beyliği ziyaret ettiği vakit, ülkelelerinde gördüğü iktisadî gönenci ve beylerin gösterdikleri konukseverliği anlata anlata bitiremez.

Oysa, XIV. yüzyılın başlarında Osmanlı Beyliğinin iktisadi durumu pek ahım şahım değildir. *Osmanlı Tarihleri* (TAO) Osman Bey'in Eskişehir'de bir pazar kurdurduğunu ve ilk kez pazarlardan bac aldığını yazar. Bilecik'de imal edilen ak börk de ünlüymüş! Ayrıca, Osman Bey zamanından beri yıllarca kuşatma altında kalan Bursa ve İznik gibi kentlerin iktisadi bakımdan zengin ticaret ve sanayi kentleri olduklarını söylemek mümkün değildir (İnalçık 1993). Nitekim, Bursa fethedildikte, şehrin ancak kaleiçi mahallesinin ayakta kalmış olduğu söylenir. İznik şehri, Battuta'ya göre bir ören yerini andırır. Zaten bellidir, al-Umari, Orhan Bey'in askerlerinin pek hırpani olduklarını yazar. Maamafih, onun zamanında iktisadi hayatın yavaş yavaş canlanmaya başladığına tanık oluyoruz. Bey, 1351-52 yıllarında Cenevizliler'le bir ticaret anlaşması imzalamıştır (Zachariadou 1983). Aynı dönemde, Orhan Bey kendi adına para darbetmiş ve Bursa'da bedesten inşa ettirmişti. Yazarlar, şehrin Katalan, Floransalı ve Venedikli tacirlerle açılmış olduğunu yazarlar.

Bütün bu kötümser belgelere kanarak, Osman ve Orhan Beylerin ülkesinin iktisadi durumunun hayvancılık, halıcılık, küçük esnaf ve biraz da ticaretten ibaret, duraksamış bir ekonomi olduğunu sanmalıyım. Ulca, esir, haraç ve dış vergi gibi karşılığı ödenmeyen dış gelir kaynaklarına (savaş kesimi) sahip bir beylik ekonomisidir bu. Çok da fakir sayılmaz. Orhan Bey'in, kaçırılan oğlu Halil için yüz bin Bizans altını ödediğini unutmayalım.

IV Osmanlı (Beylik) Devleti

Devleti, ili ve merkezi olan, sınıflı ve cebir kullanan bir toplumun ürünü olarak kabul ediyorum. Başka bir deyişle, ili olan, ilinin bir merkezi olan, sınıflı ve cebir kullanan bir toplum devlet-lidir (devlet sahibidir). Sınıflı toplumda devletin cebir kullanması için otoriter bir aygıtı ihtiyacı vardır. Bu aygıt, devlet başkanı dahil olmak üzere, yüksek rütbeli askerlerden, idarî-adlî yüksek memurlardan ve ulu din adamlarından oluşur. Osmanlı tarih deyimi olarak birinci öbek için *seyfiye*, ikinci ve üçüncü öbekler için *ilmiye* deyimi kullanılır. Genelde deyim, “kılıç ve kalem”dir. Fakat, en hoşu, İ. Togan’ın (1992 p. 194) bize tanıttığı *conqueros and confuciens* (fatihler ve konfüçyüsçüler) deyimidir. Ben, kılıç kullanan, fakat kalem de oynatan bir kökenden geldiğimden “kılıç ve kalem”i yeğliyorum. Söylemeye gerek yoktur ki, bu bileşik bürokratik öbek devlet aygıtının beşinci ögesini oluşturur.

Osmanlı (beylik) devletinin, toplumun ortaya çıkmasına koşut olarak, hemen ve eşanlı türediğine tanık olacağız. Devletleşme sürecini birazdan betimleyeceğim. Yalnız, bu devletin, siyasal antropoloji yazınında, teorik planda çok tartışılan, boy evriminin doğal bir vargısı mı olduğu (Sahlins 1968; Service 1975), yoksa boyların çözülüp tireler haline gelişinin sonucunda gerekli bir derlenme işlemi mi olduğu (Crone 1987) sorununa hiç değinmeyeceğim (*heride*: s.42, dipnot). Bunun elzem olduğunu da sanmıyorum. İlk Osmanlı kuruluş toplumunun kendi boy adını çoktandır unutmuş olduğu o kadar bellidir ki onun adı ne kuruluştan önce, ne de sonra zikredilmiştir. Adı değil, adları ancak efsanelerde kalmıştır. Üstelik, kuruluşla birlikte Osmanlı, akrabalık bağları üzerine kurulmuş olan boy düzenini hiç hesaba katmadan yeni toplumu siyasal ilişkiler üzerine oturtmaya kararlı olduğunu göstermiştir.¹ İlk günlerde, bir savaşçı olan Osman Bey’in gene kendisi gibi savaşçı olan kardeşi Gündüz’ü Subaşı ataması doğaldır. Fakat, aynı Bey idarî bürokrasi söz konusu olduğu vakit, Nallıhan’ın Çender köyünden gelme Çandarlı Kara Halil’i Bilecik’e kadı atamakta ikircelik göstermemiştir (Uzunçarşılı 1974).²

¹ Lapidus (1990 p. 29) su gözlemi bütün Orta-Doğu için yapıyor:

“İbn Haldun’un otoritesine rağmen, Orta-Doğu fetih hareketlerine ampirik olarak bakarsak. akrabalığın ikincil bir fenomen olduğunu görürüz... Fetihler uruk esasları üzerine kurulmuş olmayıp. bunlar bireyler, *clientler*, dinî bütün müminler. tireler ve oşuşlar gibi değişik birimlerinin yığılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır”.

² Ahmedi şöyle söylüyor:

“Binavalkıdan koyuban Çender’i katına geldi Halil-i Çenderi” (Ahmedi/Aks s. 14)

Şurası kesindir ki, Ulu Bey Osman'ın otoritesi altında toplanan göçebe-hayvancı-savaşçı tireler ve konatlar derlenip Osmanlı toplumunu ve onunla eşanlı olarak devleti kurmuşlardır; yoksa aksi değil. Bu devlet bir "erken devlet" (*early state*) (Claessen & Skalnik 1978) olmadığı gibi "ilkın devlet" (*pristine state*) de değildir.¹ İsteyen bu devlete "ikincil devlet" (*secondary state*) diyebilir. Ne ki, bu ifade de pek uygun sayılmaz. Sanki bundan, Osmanlı'nın devlet aygıtını birlikte yaşadığı, sınırdaşı, çağdaşı ve soydaşı olan Anadolu Selçuklular'ından ya da Beyliklerden aparttığı gibi bir anlam çıkabilir. Oysa, hiç sanmam, Osmanlı'nın o devlet yapısına öykünmek gibi bir kaygısı olamaz. Bu göçerler, eğer bir zamanlar Oğuz ilinden gelmişlerse Harzemşahlar devletiyle, Horasan'dan gelmişlerse İran Selçuklu devletiyle zaten tanışıklılar. Kendi akrabalık sistemlerini, kendi toplumsal örgütlenmelerini nasıl biliyorlarsa, iyi ve kötü yanlarıyla, bu devletlerin yapılarını da biliyorlardı. Ayrıca, belki iki yüzyıldır Anadolu Selçuklu devletiyle birlikte yaşamışlardı. Bu devletin son döneminde ise Beyliklerin devletleştiklerine tanık olmuşlardır. Bütün bunlardan dolayı, Osmanlı'nın devletini kurmak için örneğe ihtiyacı yoktu; onlar zaten bu devleti soluyorlardı.

A- Devlet: *Statu nascenti*

Şimdi, belgelerin eşliğinde Osman ve Orhan Beyler döneminde devletin nasıl adım adım oluştuğunu izleyip, kuruluş sürecini *statu nascenti* yakalayalım.

Bilecik, İnegöl, Yarhisar ve Karacahisar alınıp, il dört bucaktaki göbellerle belirlendikten sonra, Osman Bey Karacahisar'ın adını Yenişehir koymuş ve onu orda kenti ilan etmiştir. *Osmanlı Tarihleri* (TAO)'ne göre yaptığı ilk iş² Dursın Fakih'ı Yenişehir'e imam ve kadı atamak, adına Cuma hutbesi okutmak ve "akçe üzerine sikke kazımak" olmuştur. İkinci işi kardeşi Gündüz Alp'e subaşılık görevi vermesidir. Üçüncü işi ise Eskişehir'de pazar kurdurmaktır (ve para bastırmak). Her üç kırım, Osman Bey'in üçlü işlev sağduyusuna göre hareket ettiğine kanıttır. Kutsallık, savaşçılık ve iktisat işlevlerini gözetmiş, bu işlevlere ilgisini belirterek, iyeliklerinin kendisinde bulunduğuna değin sezgilerini bilinçsiz olarak dile getirmiştir. Bu işlevlere koşut olarak iki önemli kanun koyduğunu biliyoruz. Birincisi, askerlik/iktisat işlevleriyle ilgili "tımar kanunu", ikincisi iktisat işlevleriyle ilgili "bac kanunu". Aşıkpaşazade'dan aktarıyorum. Önce birincisi:

"Her kimse kim tımar verem onun elinden sebepsiz almaya-
lar. Ve hem ol öldüğü vaktin oğluna vereler. Ve ger küçücük
dahi olur ise vereler. Hizmetkârları sefer vakti olıcak se-

¹ Fried'a (1967 p. 110) göre "ilkın devletin" tanımı şöyledir: toplumun kendi içsel koşullarının yarattığı devlet.

² Osman Bey amcası Tündar'ı öldürmeden önce onu kethuda (danışman) atamıştı. Kethuda deyimi vezirlikle özdeş olduğundan, Beyliğin ilk veziri Tündar Bey'dir diyebiliriz. Ancak belge pek parlak değildir.

fere varalar tâ ol sefere yarayınca... Ve eğer neslüme bu kanundan gayri bir kanun dahi konduracak olurlar ise edene ve ettüreni Allah razı olmasın" (s.104).

İkincisi:

"Her kişi kim (pazara) bir yük getüre sata iki akça (bac) versün. Her kimse kim satmasa hiç nesne vermesün... Ve her kişi kim bu kanunu boza Allah onun dinin ve dünyasını bozsun" (s. 104).

İlk bakışta, her iki konuda cebir ögesi bulunmadığından, Osman Bey'in kurmak üzere olduğu devletin henüz devlet niteliğine erişmediği iddia edilebilir. Öyle ya, Allah'a havale edilmiş bir suç neden kanunun öngördüğü cezayla ikame edilsin? Ama, galiba böyle değildir. Madem ki, toplum kadı kullanabilecek bir kıvama gelmiştir, kadının verdiği şerri ya da örfi yargı bir "havale" olmaktan çıkıp, kanun hükmünde olacaktır.

Osman'ın "beylik devletinden" bildiklerimiz bu kadar. Onun döneminde devletin ancak yordamlarla kurulmaya başladığı anlaşılıyor. Maamafih, kurulan devletin temellerini sağlamlaştırmak amacıyla onun kendi derviş *client*'ine vakıflar kurdurduğu, savaşı *client*'ine tımarlar verdiği biliniyor. Osman Bey'in fethettiği bütün toprakları devlet malı (mirî topraklar) saydığını da bu bağlamda anımsatalım. Bey için bu kural öyle doğaldır ki, fethediler yerlerden tımar isteyen Samsa Çavuş'a "vilayetin bazısını veremem" der. Mirî toprak kavramının ona ataları Selçuklular'dan kaldığı apaçıktır (O. Turan 1948).

Orhan Bey'le birlikte devletin yapılaşmasının hızlandığına tanık oluyoruz. Önce, il idarî sancaklara ayrılmış, büyük oğlu Süleyman Paşa Kandıra'ya, küçük oğlu Murad İnönü'ne sancakbeyi olarak atanmıştır. Vezirlik resmen onun döneminde kurulur. İlk, Çandarlı Kara Halil vezir olmuştur, sonra Sinan Paşa (Şükrullah s. 53), yoksa, her ikisi birden mi? Çünkü, Orhan Bey'in divan kurdurduğu anlaşılıyor. Aşıkpaşazade'ye göre divana katılan beyler başlarına "ak burma tülbind" sararlanmış. Ayrıca, devletin bir parçası olacak ümeranın Çandarlı Halil döneminde Osmanlı ilinde dolaşmaya başladığı söylentiler arasındadır (Ibn. al-Askar'dan öl. 1449: Lindner *op.cit.* p. 6).

Orhan Bey zamanında iki yenilik yapılır. İkisi de fevkaledede önemlidir. Birincisi şu: Paşalığı reddedip bir zaviyeye çekilen Orhan Bey'in kardeşi Alaeddin Paşa bir gün ona şöyle der, "Etraftaki beylerin börkleri kızıldır. Seninki ak olsun". Bey bu önermeyi hemen benimser. Bilecik'e ak börk ismarlanır ve gelince Bey dahil bütün *client*'i (cemm-i tevaibi) ak börk giyer (Aşıkpaşazade s. 117).

O güne dek, İran Selçuklu Sultanlara kızıl otağ kurarken. Anadolu Selçuklu Sultanları kızıl edik giyerken, Türkmen beyleri başlarına kızıl börk geçirirken, ak

börk giymek de nereden çıkıyor? Yanıtı zor. Çünkü, Osmanlı toplumunda karşımıza çıkan yeni renk/sınıf sorununu, herhangi bir buyuran sınıfın ortaya çıkışıyla açıklayamayız. Her iki Selçuklu devletinde de, on küsur beylik devletinde de buyuran sınıf hep varolmuştur ve hep kızıl rengi yeğlemiştir. Yani, demek istiyorum ki, çağdaş Türk devletlerinde buyuran sınıfın türemesi yeni bir gelişme değildir. Öyle ise neden? Aşağıdaki her üç açıklama da meşru gibi gözüküyor.

1°) Hitit uygarlığının Roma (Doğu Roma~Bizans) üzerinde bazı izler bıraktığı yadsınamaz. Bunlardan biri renklerle sınıflar arasındaki ilişkidir. Öyle ki, ak rahipler sınıfını, kızıl savaşçıları, koyu mavi, yeşil. bazen de kara hayvancılarını temsil eder (Dumézil 1982 p. 215). Bundan dolayı, belki de, dindar ve bilge Alaeddin Paşa, Bizans için geçerli olan bu adeti yeni kurulan beyliğe uyarlamaya kalkışmıştır.

2°) Ya da bu gelişme basit bir moda değişikliği yüzündendir. Orhan Bey zamanında Osmanlı, nasıl ki Frank usulüne göre traş olmaya başlamışsa (Aşıkpaşazade), buyuran sınıf da börkünün rengini değiştirmiştir: Osmanlı, bu sefer, Bizanslıya öykünmüştür.

3°) Dolambaçlı yoldan kişisel yorumum şu: Aynı dönemde gene Alaeddin Paşa ya da Çandarlı Kara Halil, Orhan Bey'e orduya yaya askeri kaydedilmesini önerir. Galiba, olay İznik'in alınışından hemen önce geçer (Uzunçarşılı 1961 s. 128). Önerinin sebepleri bellidir: fetihlerin gerektirdiği asker sayısını arttırmak; Türkmen savaşçıların başıbozukluğundan kurtulmak, hisar kuşatmalarında pek başarılı olamayan atlı savaşçıya destek vermek üzere yaya askeri kullanmak, sürekli bir ordu kurmak. vs. *Osmanlı Tarihleri* (TAO)'nde yayaların¹ "ilden" ya da "reaya"dan toplandığı kaydedilir. Sefer başına "şerrî dirhem tutarında bir Osmanlı akçesi gündelik alacaklardı" (Hoca Sadeddin Efendi s. 68-69; Müneccimbaşı Ahmed, s. 101). Asıl önemlisi bu yayaların "ak börk" giymeleridir. Böylece onlar, sadece Bey ve etrafının oluşturduğu buyuran sınıfın emri altına girmekle kalmıyor, ayrıca onlarla ögür oluyorlardı.

İdris-i Bitlisi, Hoca Sadeddin Efendi ve Müneccimbaşı Ahmed geleneğine göre, daha Orhan Bey zamanında bu yayalar "bir müddet sonra sefer ve hazarda fesat çıkarmaya başlamışlar ve Sultan da bu teşkilatı kaldırıp yerine "devşirme" usulünü koymuştu" (Müneccimbaşı Ahmed s. 93). Yani bu yazarlara göre, devşirme örgütünün kurucusu Orhan Bey'dir. Oysa, Oruç Beğ, Aşıkpaşazade ve Neşri geleneğine göre, devşirme usulünün uygulanmasına Murad I döneminde başlanır (Edirne'nin fethinden sonra). Yeni Bey'e öneriyi Karamanlı danışman Kara Rüstem ile kazasker (artık kadı-asker olmuştur). Çandarlı Halil yapar. Devşirme ilkesi kısaca şudur: savaşçıların akınlardan aldıkları her beş esirden biri devlete aittir -hiç esir almıyan devlete, esir yerine yirmi beş akçe öder. Bunlar aslen, Rumeliden toplanan Hıristiyan çocuklarıdır. Kara Rüstem Gelibolu'ya

¹ Yayalarla birlikte atlı asker (müsellem) de alınıp alınmadığı belirsizdir. Uzunçarşılı (1961 s. 128) atlıların varlığından emindir.

yerleşir; devşirmelerin sayımını ve kaydını yapmak için. Evrenos Bey savaşçıları ve esirleri kollar; esir kaçırılmasını diye. Devşirmeler denetimden geçtikten sonra Anadolu yakasına gönderilir ve Osmanlı topraklarındaki oturan Türk ailelerinin yanına yerleştirilir. Orada, din değiştirirler, Türk adetlerini öğrenirler ve sonra askeri eğitimden geçerler. Bundan böyle, onlar Bey'in ve Osmanlının emrindeki, başlarına ak börk giymiş, kul¹ savaşçılar olacaklardır. Adları konulmuştur bile: Yeniçeri. Görevleri, bir yandan, Osmanlı fetih ordusunun özünü oluşturmak, öte yandan, gazi, alp ve uç beyi gibi başına buyruk, Türkmen tire ve konat beyleri gibi bağımsız², tımarlı sipahi gibi güç sahibi ve şehzadeler gibi kırgın ve kızgın tekil güçlerin, devletin ve beyin biricikliğine karşı oluşturacakları tehdidi etkisiz bırakmaktır. Askerî başarı gösteremeyip, yeniçeri örgütüne alınmayan devşirmeler ise devletin yüksek bürokrasisine katılmak üzere eğitim göreceklerdir.³

Devşirme ve yeniçeri kurumlarının kökenlerine gelince: Özgül olarak bu konuya değinenlerin hepsi bunların Anadolu Selçuklu devletinden örnek olarak alınmış olduğundan emindir. Ne var ki, O. Turan (1959) onları igdiş örgütüne bağlarken, Uzunçarşılı (1984: 1941, 1A) ve Vryonis (1965) onların gulâm kökenli olduğu üzerinde durularlar. İgdişliği, Anadolu Selçuklularında bulunan bir çeşit muhtarlık ya da kolculuk olarak görürsek (Akdağ 1959), bu tezi bir yana bırakmak gerekir. Osmanlı devşirmelerinin Selçuklu gulâmlarının ardılı oldukları bellidir, bir tek ihtiyati kayıtlarla Anadolu Selçuklularında gulâmlarının devletin temel direklerinden birini oluşturduğunu gösteren şekli belgelerden yoksunuz (Ménage 1966 b). Ama, bana kalırsa, gerek Gazneli devletinin, gerek Selçuklu devletlerinin (Divitçioğlu 1994) (ve gerek Mısır Memlûk devletinin) hep gulâmlarla birlikte kurulmuş ve onlarla birlikte yaşamış oldukları gerçeği gözönüne getirilir ve hele Vryonis'in (*ibid*) Anadolu Selçuklu toplumunda gulâmların oynadığı rol hakkında yaptığı dikkatli çalışma tanık olarak kullanılırsa, Osmanlı devşirme ve yeniçeri örgütlerinin de "genel gulâm devleti" sisteminin bir parçası, bir çeşitlemesi olduğu ortaya çıkar. Doğaldır ki; Osmanlı devşirmelerini, hem Gazne gulâmlarından, hem de Mısır Memlûklarından ayırt etmek gerekir. Osmanlı devşirmeleri ve yeniçerileri sultanın (beyin) ve dolayısıyla devletin kullarıydı. Gazneli gulâmlarla Mısır Memlûkları ise, devletin sahibiydiler ve hatta sultan bile

¹ Kul deyimini "köle" anlamında algılamamaya özen gösterelim. Osmanlıcada kul demek sadece beyin ya da sultanın bendesi olmak demektir. O sultan ki. kişinin üzerinde. Tanrının altında bir yerde bulunur. Ancak bulunduğu mevki (orun) onu kutsal yapmaz. dinî bir niteliği yoktur. Buna karşı, onun egemenlik hakkı tartışılmaz; kadir-i mutlakur.

² Yeniçerilerin, Osmanlı ordusundan gitmiş dışlanan göçebe-savaşçıların yerine kullandıkları doğrudur. Bu nedenle Fletcher (*op. cit.*) onlara *surrogate nomads* diyor. Yanlış değildir ama, bu deyim bize ne kazandırır?

³ Osmanlı beylik toplumunda bürokrasinin biçimlenmesini eğitimsel devşirme kurumuna bağlanması, sanıldığından daha önemli vargıları peşinden getirir. Hatta, bize toplumsal bir dönemeçte olduğumuzu telkin eder. Lapierre (1977) dünya toplumlarının devlete giden bireysel yollarda "*client*"li devletten bürokratik devlete" geçişlerini bir aşama olarak görür. Her ikisi arasındaki fark, ilkinde devlet aygıtında siyasal erkinin *client*ler, ikincisinde bürokratlar tarafından kullanılışdır. Osmanlı beyliği bağlamında bu yorum makul gözüküyor.

gulâm~mamluk'du. Ayrıca, Osmanlı devşirmeleriyle Selçuklu gulâmları arasında da asal bir fark vardı. Devşirmeler, Hıristiyan ahalî arasında yapılan sistematik taramalar sonucunda derlenen küçük yaşta Hıristiyan gençlerden oluşurken, Selçuklu (ve Gaznelî) gulâmları savaşta alınan herhangi bir esirin eğitilmesiyle sisteme katılıyordu.

Orhan Bey'in kurmuş olduğu vakıflardan (medrese, imarethane, çarşı, za-
viye, tekke) ve dağıttığı tımarlardan yukarıda bahsetmişim. Burada yinelemekte yarar görmüyorum. Sadece herbirinin devletin buyuran sınıfını yapılamak için girişilen bilinçli ya da bilinçsiz kılımlar olduğunu vurgulayayım.

B- Osmanlı (Beylik) Devletinin Formalleştirilmesi

Beylik devletinin kuruluşuyla ilgili belgeler, bu sürece katılan etkin öğelerin belirlenmesine yardımcı oluyor. Belirlenen öğeler şunlar: Ulu Bey, devşirme-yeniçeri, kılıç ve kalem zümreleri, tımar(lı) sipahi, vakıflar (dinî), mirî toprak rejimi, reaya (göçer-yerleşik). Şimdi, bu öğeleri bir sistematik çerçevesinde birbirine eklemliyelim.

Devletin hükümdarlık makamı ulu beyin kişiliğiyle özdeştir. Böyle olunca, ulu bey Osmanlı toprağının sahibidir (mirî topraklar). Mülkün sahibi ulu bey kendi kulları olan devşirme-yeniçeri örgütüyle, kendi *client*'i olan tımar ve vakıf yöneticileri (sahiplerince) tarafından desteklenir, korunur. Hepsinin ulu beye karşı gösterdiği töregenlik (*loyalty*: neoloji benim) ve sadakat (*fidelity*) onun dağıttığı "aralıklarla" (*appanage*)¹ ödüllendirilir. Aralıklar, tımar ve vakıf topraklarıdır. Ak börk giyen bu sınıf, Osmanlı Beyliğinin buyuran sınıfını oluşturur. Şükrullah bunların tümüne "ak kemik" diyordu. (*beride*: IIb)

Göçebe-hayvancılar, yerleşik-tarımcılar (köylüler), zanaatkarlar, tacirler, küçük rütbeli memurlar ve din adamları halktır. Kırsal kesimde yaşayan hayvancılarla köylülere reaya denilir. Şükrullah'ın adını ettiği "kara kemik" sınıfını bunlar oluşturur. Vergiyi veren aslen bu sınıftır.

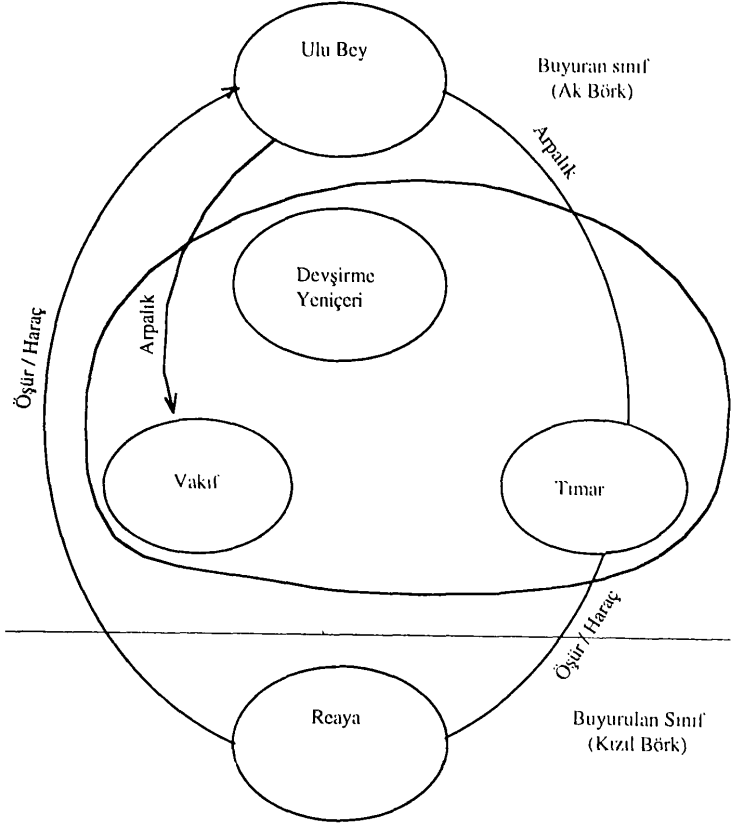
¹ Sertoğlu'na (OTI.) göre, "aralık" hem seyfiye, hem de ilmiye zümrelerine ödenen maaştır. *Kamus-i Türkî* onu sadece ilmiye sınıfına özgü sayar. *Redhouse*'da bir çeşit tımarıdır. *Türkçe Sözlük*'de kelime "başmaktık"la anlamdaştır. Püsküllü'de (PTS) "bir kurumdan hakkı olmadan gelir elde etmek, yararlanmak" anlamına gelir. Ben, kelimenin zaman içindeki anlam kaymasını gözönüne alarak, onu "Birini kayırarak (ona kıyak yapıp), ondan karşılığını beklemek" olarak tanımlıyorum. Bu tanımın ayıtılan (*adressé*) tarafından değil, ayıtan (*sujet parlant*) tarafından yapıldığı açıktır. Osmanlı toplumunda vergi/ranla örtüşen haraç devletin, yani, ayıtanın önceden yaptığı bir kılımin köylü üzerinde bir yansımasıdır. Bu kılımla devlet kendi *client*ine aralık dağıtmaktadır. Öyle ise, aralık daima haraca öngelir. Bu sebeple Osmanlı beylik "üretim tarzını" Haldon (1993) gibi, "haraç"la değil, "aralık"la nitelendirmek istedim.

Osmanlı beyliğinde vergiler şerri (dini) ve örfî (din-dışı) olmak üzere ikiye ayrılır¹. Şerri vergiler de öyle: tarımsal ürünün dörtte ya da beşte biri olan öşür ve Hıristiyan reayaya konulan haraç. Örfî vergiler ise, zanaatkarlar ve tacirler üzerine konulan vergilerle beyin iradesiyle salınan başka vergilerdir. Bunlar, doğrudan doğruya, devlet hazinesine gider. Şerri vergilerin dağılımı ise değişik yöntemlerle yapılır (mukaata, mültezim...) Benim konumu ilgilendirmediğinden bunları bir kenara bırakıyorum. Ancak, öşür ve haraç vergilerinin toplamının bir kısmı devlet hazinesine giderken, bir kısmı da tımarlı sipahiye ayrılır. Bu son vergi tımarlı sipahinin savaş anında devlete sağlamakla yükümlü olduğu atlı asker hizmetinin bir karşılığıdır.

Dinî vakıflara gelince: bunlar çeşitli kamu hizmetlerini görmek amacıyla (cami, zaviye, tekke, medrese, imarathane ve ayrıca köprü, çeşme) devletin bağışladığı topraklar üzerinde kurulur. Vakıf gelirleri, genellikle, bağışlanan toprakların tarıma açılmasıyla sağlanır ve gelirlerinin yüzde onu vergiye tabidir. Doğallıkla, vakıf kurucuları ve yöneticileri sağlanan gelirin arda kalanını kişisel gelir olarak alıkoyabilirler. Ne var ki, onlar vakıf topraklarını zamanla malikhane (özel mülkiyet) haline getirmek olanağına da sahiptirler. Doğrudur, vakıf bir kamu hizmeti görmektedir, fakat onun bu işi *fisebilillah* yaptığına değin inandırıcı belgeler yoktur.

¹ Osman ve Orhan Beyler zamanında ne şerri, ne de örfî vergilerin tarh edildiklerine değin bir belge vardır. Fakat, şerri vergilerin (özellikle haracın) uygulandığını kabul etmek zorundayız. Örfî vergiler arasında pazar vergisinin (bac) zaten kullanılmış olduğunu biliyoruz.

Şekil-3

(Şekil-3)'de çizilen Osmanlı devleti şeması bu devletin tutarlı ve topak bir yapıya sahip olduğunu gösteriyor. Osmanlı hanedanından olan Ulu Bey, arpalık aracılığıyla kılıç ve kalem bürokrasisini kendisine bağlayarak buyuran sınıfı oluşturur. Kılıç zümresine tımar, kalem zümresine vakıf! Tahtla özdeş olan ulu bey, ayrıca, devşirme-yeniçeri kulları yaratarak devleti ve kendisini koruma altına almıştır. Osmanlı buyuran sınıfına dahil olan bütün zümreler başlarına ak börk giyerler.

Köylüler ve göçebe Türkmenler ki bunlara Osmanlı'da reaya denilir, buyurulan sınıftır. Bu sınıf, çeşitli adlar altında devlete ve tımarlı sipahiye vergi /rant öder. Kuruluş esnasında beyler gibi geleneksel kızıl börkü giyen Türkmen, keskinleşmeye başlayan sınıf ayrımı uyarınca, hâlâ kızıl börk giymeye mecburdur. Aka karşı kızıl! Bu olgu, Osmanlı toplumundaki dizekliliğin (*hierarchie*) handiyse kast düzeyinde olduğuna işaret eder. Yalnız, yanlış anlaşılmaya yer vermemek için, bu toplumun özel yapısını belirtiyim. Osmanlı toplumunda, her ne kadar kast-benzeri bir dizeklilik söz konusuysa da, "kastlar" doğuşla olmaz, mevki ve ünvanla edinilir. Kara kemikten bir köylü çocuğu olan Çandarlı Kara Halil, Osmanlı Beyliğinin kuruluşunun daha ilk aşamasında, devlete kaplanmış, yüksele yüksele, Murad I. döneminde kazasker olmuştur. Öyle ise, Osmanlı toplumunda sınıflar arasında gözüken kast-vari olgu, sınıflararası bireysel akışkanlığa uygun toplumsal zeminin varlığıyla yumuşatılmış olur.

Bu tutarlı ve toprak devlet modelinin kökenlerini aramadan önce, hemen akla takılan bir soruyu yanıtlamak gerekiyor. Soru şu: Osmanlı toplumunda sınıflaşmanın baş ölçütü "vergi" midir? Vergi alan sınıf buyuran, vergi veren sınıf buyurulan mıdır? İlk izlenime göre "evet", fakat biraz kurcalayınca "hayır". Kurcalıyalım.

Osmanlı buyuran sınıfının bağrına yerleşen din uluları ve tımarlı sipahiler toplumdaki dinî ve askerî işlevleri üzerlerine almış olduklarından, her iki işlev devletin tasarrufuna girmiş olur. Üstelik, bu zümreler ellerindeki tımarlar ve vakıflar sayesinde iktisadi işlev üzerinde karar verme yetkisine de sahiptirler. Böylece, üçüncü işlev de devletin tasarruflarına dahil olur. Sonuçta, devlet üç işlevi birlikte kapsayan, bir çeşit *derneşik devlet işlevini* üstlenir; tabii ki, Osmanlı Bey'inin iradesi çerçevesinde. Böylece, Bey -Devlet bu derneşik devlet işlevi üzerinde biricik karar birimi olur. Bu, işlevleri yerine getirmekle sorumlu zümrelerden kopmuş, adeta onların içini boşaltmış bir devlettir. Aşkın bir üst-varlıktır ve vargısal olarak kendine özgü bir özerkliği vardır. Devletin "derneşik devlet işlevi" içinde bütün işlevleri üzerine alması toplumu, zümreleri, sınıfları ve devleti karmakarışık (*promiscuous*) bir analize tabi tutmak demektir (Mann 1986, 1994). Bu yol bizi, ister istemez, devletin dinî, askerî (siyasi) ve iktisadî alanları kapsayan bir şebekeyi, belli bir ideolojiyle örgütlemesine götürür. Örneğin, Osmanlı toplumunda, tımar sahiplerine geçen vergi/rantların nasıl tarhedildiğine bakalım. Önce, başkent sancağa bir eminle bir katip yollar. Bunlar önemi ne olursa olsun, bütün çiftlik gelirlerini kayıt ederler. Süistimali önlemek için emin bütün sipahi-

leri, bütün sancak memurlarını, zaviye ve dergah temsilcilerini, özel mülk sahiplerini çağırır. Kadı da toplantıda bulunur. Emin, reyayı da davet eder. Sonra, o yılın ürünü sayılır. Hepsi bittikten sonra, bunları fiatlandırarak olan gene başkenttir. Onun, herbir ürünün değerini belirlemesinden sonra, sonuç tahrir defterine yazılır (özetle: N. Beldiceanu 1980 p. 63). Nasıl bir sosyal örgütlenme içindeyiz dersiniz?

Buyurulan sınıf reeyaya gelince: Taşradaki oba, köy, kasaba ve kent gibi yerleşim birimlerinde, üçlü işlevin kendisine ulanan üç zümreyle temsil edilmesine ve yürütülmesine müdahale edilince bu zümrelerin inanç, güç ve üretim arasındaki birlikte olan dengeleri altüst olur. Üretim/din arasındaki emek ile inanç, savaş/din arasındaki siyaset ile inanç ve üretim/savaş arasındaki ürün ile siyaset arabağıntısındaki uyum sarsılır.; iletişim, eşanlılık ve tekeşleme mekanizmaları bozulur. Serbest heteredoksluk yerine sert ortodoksluk, bey ya da aksakallar yerine kadılar, köylü yerine tımarlı sipahiler kaim olur. İşlevlerde karar-birimi olan zümrelerin ortadan silinmesiyle, bu sınıf içinde ne işbirliği, ne koalisyon, ne de örgütlenme olasılığı kalır. Türk-Türkmen "komünü" asla gün göremez (ne bir *hundred*, ne bir *shire*, ne bir *borough*, ne bir *parliament*). Ve böylece taşra örgüt-süzlük halinde yaşamayı sürdürüp durur.¹

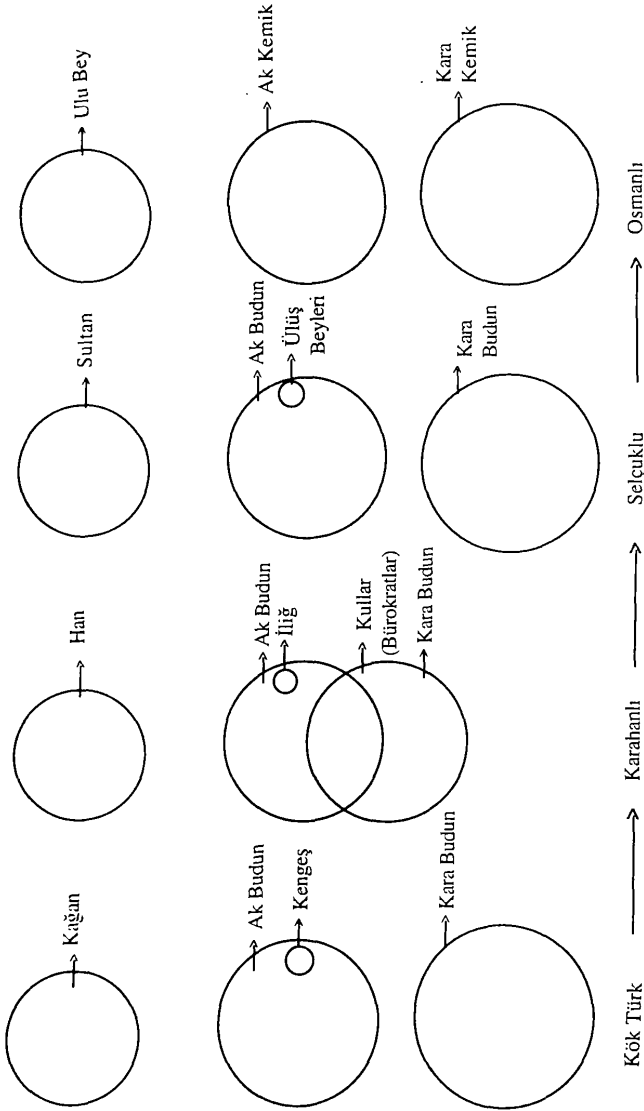
Bu bakımdan, Osmanlı toplumundaki ikili sınıf yapısının, sömürü düzeyinde bir vergi/rant çekip alma olgusundan kaynaklandığına inanmıyorum; bu olgu olsa olsa bir sonuçtur. Devleti temsil eden sınıflar arasındaki buyuran/buyurulan nedensellik ilişkisi sadece devletin vergi tarhetme yetkisine dayandırılmaz. İki sınıf arasındaki ilişkinin kökleri daha derin ve daha güçlüdür. Ulu Bey'in özdeşleştiği Osmanlı Devleti BİR iken, birbirinden kopuk halk N kişidir. Bu olgu, devletin ya da beyin (sultanın) halkın bütün düşünce, maksat, kılım ve eylemlerine el koyduğunun, koyabileceğinin göstergesidir. Osmanlı Devleti bütüncül (*holist*) bir devlettir (*ilerde: Açmalık: 2*).

C- Tarihten-Gelen-Devlet

Osmanlı (beylik) devlet şemasının çizilişinde gereken bütün önerme ya da hipotezler bellibaşlı tek bir hipoteze indirgenir. Osmanlı toprakları mirî olup, ulu beyin (hükümdarın) mülküdür. Nitekim, bunun dışında kalan öteki önermelerin hepsi (Osmanlı ulu beyinin biricikliği, buyuran sınıfın oluşması, bağışlanan tımar ve vakıf toprakları vs.) ondan türetilmiştir. Örneğin, ilin topraklarının mülkiyeti ulu beyde olmasaydı, bey tımar dağıtamazdı gibi... Doğrusu, Osmanlı toplumu bu indirgenmez hipotez dahil, tüm öteki önermeleri Anadolu Selçukluları ile Anadolu beyliklerinden almışlardır. Anadolu Selçukluları da bunu İran

¹ Ben Je biliyorum ki, Osmanlı devleti ve toplumsal yapısı hakkında yaptığım bu analiz, şimdiye dek izlediğim yöntemin aksine, ne Osmanlı ne de Bizans kaynaklarıyla desteklenmiştir. Ne var ki, tek avuntum, üçlü işlev hipotezinden kalkıp vardığım bu öngörülerin, antisüremli olsa bile, Osmanlı toplumunda gerçekleşmiş olmasıdır. Bu konuda, Barkey'in (1994) kitabına mutlaka danışılmalıdır.

Selçuklularından, İnan Selçukluları ise bunu, bir yandan, Samaniler'den, öte yandan, Karahanlılar'dan almışlardır. Samaniler de, bunu İslâm'dan, Karahanlılar ise bunu Kök Türkler'den ve Uygurlar'dan almışlardır. Dedğim gibi, Osmanlı devletine "ikincil devlet" kuruluşu adını vermek doğru değildir. Komiktir ama, doğrusu belki de "beşincil devlet" kuruluşu (!) olmalıdır. Öyle ise, bu devletin *içsel* bir kuruluş olduğunu kabul etmeliyiz. İçsellikle kastettiğim böyle bir devlet ideolojisinin Türk toplum(lar)ı tarafından yüzyıllar boyunca özümseyerek taşınmış olmasıdır. Fakat, öte yandan, aynı toplum(lar)ın belirgin göçebe-hayvancı hayat tarzı, maddî yeniden-üretim süreçlerini sağlama yolunda onu savaşıma mecbur etmişse (mamul mallara olan ihtiyaç, yeni otlaklar açmak, vs.), bu devlet, aynı zamanda, *via* savaş, *dış-ekonomilere* bağlı (yağma, çapul, haraç vs.) bir devlet olarak nitelendirilir. Bu son husus, Osmanlı (Beylik) Devletinin kuruluşu hakkındaki tezleri, ister istemez, Marxist "üretim tarzı" kavramından türetilen devlet teorilerine yaklaştırır. Tilly'de (1995 p.5-7) aynı kanıdadır. Asya (Osmanlı) Üretim Tarzı hakkındaki düşüncelerimi *Açmalık* 1'de sergileyeceğim.

Şimdi, Kök Türkler'den kalkıp, Osmanlı'ya ulaşan bir devlet serüveni içine dalıp, bu devletin "katı özünü" yakalamaya çalışacağım. Bu amaçla, daha önce kullanmış olduğum Kök Türk, Karahanlı ve Selçuklu devlet şemalarından yararlanacağım (Divitçioğlu 1986, 1992, 1994). Formalleştirilmiş ardışık Kök Türk, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı (beylik) devlet yapıları (Şekil-4)'de sergilenmiştir. Bu sürecin beş yüz elli yıl içinde gerçekleşmiş olduğunu kaydedeyim.

Beride (II, B), Ortaçağ Türk toplumlarında buyuran sınıfa ak budun (ya da ak kemik), buyurulan sınıfa kara budun (ya da kara kemik) denildiğini söylemişim. Çalışmada, dört Türk devletinin sınıflı yapılarının, dolayısıyla devletlerinin şemalarını çıkarırken tahlilin türdeşliğini bozmamak için hep bu terimler kullanılacaktır. Ayrıca, bütün Ortaçağ toplumlarında olduğu gibi, Türklerde'de köle kurumunun, bir sınıf düzeyinde olmasa bile, varolduğu biliniyor. Kök Türkler köle kavramını belirtmek için erkek kölelere kul, kadın kölelere küng diyorlardı. Karahanlılar'la Selçuklular ise, kul deyimini hem köle, hem gulam, hem de bürokratlar (tapugcu) için kullanmışlardır. Osmanlılar'da Farsî köle kelimesi yerleşmiş, kul bazen köle, fakat aslen "bende, bendeniz" gibi hükümdara bağlılığın bir simgesi olmuştur (*Şeyhi Divanı* 1942). (oysa gene de, onun köle yerine kullanıldığı görülür. Balabancuk, Osman Bey'in "kendi kuluydu"). Tanımdaki bu kargaşayı kaldırmak üzere köle~kul özdeşliğini kullanmayacağım. Bu metnin bağlamında kul, ak budundan ve kara budundan olan bireyin hükümdar karşısındaki ubudiyetini (kulluğunu) imleyen bir deyimdir.

(Şekil-4)'de sırasıyla Kök Türk, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlı sınıflı toplumları, dolayısıyla devletleri şematik olarak gösterilmiştir.

1) **Kök Türk Devleti** (Divitçioğlu 1986, 1992): Kök Türk Kağanı Tengri tarafından seçilmiş, Tengride bolmuş (Tanrıdan olmuş) (T. Tekin K.T.) bir ölümlüdür. Tanrı buyurduğu, ona egemenlik tözü olan kut'u verdiği için kutsaldır. Bundan dolayı, kağanın ataları olan Bumin ve İstemi Kağanlar "kişi oğlunda üze" (insan oğlunun üstünde) varlıklardır. Böyle olunca, gücü de ona Tanrı vermiştir, ülüğü (nasip: bereket, doğurganlık) de ona Tanrı vermiştir; yani, siyasal erk ve bereket getiren ülüg, yalnızca onların iyeliğindedir. Onlar, ak ve kara budunlar üzerinde tartışılmaz bir otoriteyle hüküm sürerler.

Bu kağanların hepsinin Aşena uruğundan indiğini biliyoruz. Uruğun bütün üyeleri ak buduna dahildir. Ayrıca, Sogutça yazılmış Bugut yazıtında, (Kljaštornyj & Livšic 1972), şadapıt, kurgapın, tarkan gibi alp savaşçılarla şengün, tudun gibi yüksek memurların kengeşi kurduklarına değin ibareler vardır (örneğin, bunlar Taspar Kağanın atanmasını uygun bulmamışlardı). Öyle ise, Türk ak budunu içinde kengeş üyesi savaşçılarla yüksek bürokratlar da bulunmaktaydı. Kara budun ise, hangi ırktan, hangi dilden olursa olsun göçebe-hayvancı-savaşçı boyların halkıdır.

Şimdi, göçebe Kök Türk devletinde ('erken devlet' mi?) toprakların; yani otlakların, suvatların, avlakların, kışlakların, yaylakların ve göç yollarının

“mülkiyetinin” kime ait olduğu sorununu irdelemeye çalışacağım. Lattimore’a (1962 p. 66) göre, göçebe toplumlarda toprağın mülkiyeti özel olamaz.

“Eğer bir otlaklı kullanan bu otlaktan başkasına geçemezse otlakların değeri kalmaz. Zira, hiçbir otlak sürekli olarak hayvan besleyemez. Bundan dolayı, mülkiyet (hakkı) göç çevresine bağlıdır; toprakta özel mülkiyet olamaz”.

Aslında, belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, topraklarda kağanlık “mülkiyeti” (mirf) olabilir. Örneğin, Uygur Kağanı Moyun Çor’un kendi il toprakları üzerinde mutlak “mülkiyet” hakkı vardır. Yaylağını her yıl değiştirir, üstelik tam orta yerine örgini (otağını) kurup, etrafına fırdolayı çit çektirmiş (T. Tekin 1982). Çektirilen çitin toprağın göbelleri, otağın da *axis mundi* olduğu düşünülürse, Uygur Kağanının bu toprakların gerçek mülk sahibi olduğu anlaşılır.

Belgelere göre, Kök Türk Kağanlarının da il toprakları üzerinde mülkiyet hakları olduğu bellidir.

“İlgerü gadırgan yışığ aşa budunug anca gondurtumuz... gurıgaru kengü tarmanga teği türk budunug ança gondurdumuz” (T. Tekin KT).

(Doğuda Kadırgan ormanının ötesindeki boyları oraya kondurduk. Batıda Kengü Tarman’a dek Türk boylarını oraya kondurduk.)

Alıntı, Türk Kağanlarının göçebe boyları, kağanlık toprakları üzerinde yerleştirdiklerini, iskân ettiklerini söylüyor. Ayrıca, Ongın yazıtında (T. Tekin GOT) kağanların devletin yüksek memurlarına aymaklık dağıttığını gösteren bir belge vardır. Bilge İşbara Tamgan Tarkan ünvanlı birisi, babasının aymaklık il sahibi olduğunu söyler. Tarkan ünvanıyla aymaklık arasındaki ilişkiyi bulursak, Türk (ve Mogol) kağanlarının önemli kişilere aymaklık toprak üleştirdiklerini kanıtlamış oluruz. Nitekim, Cengiz Han ve Aksak Timur dönemlerinde tarkanlık “kendine dağıtılan topraklarda vergiden muaf tutulan bir zümreye verilen adıdır” (Cuvaini I., s.38). Aymak (ya da oymak) ise, Nacogdorç’un (1974) verdiği bilgilere göre *Yuan Yıllıkları*’nda, Cengiz Han’ın dirliklerinin adıdır. Öyle ise, Ongın belgesine göre, Kök Türk Kağanları, tarkanlara ya da daha genel bir ifadeyle yüksek bürokrasiye, belki ülüş payı, belki yurtluk, belki de tımar şeklinde toprak dağıtmaktaydılar.

2) **Karahanlı Devleti** (Divitçioğlu 1992): Karahanlı toplumu Kök Türk toplumu gibi soyluluk temeli üzerine kurulmuştur. Galiba, hükümdar çıkaran iki soylu uruk vardı. Arslan ve Buğra. *Divan*’a (DLT: Ata/Dan.) göre soyluluk hem ana, hem de baba yanından gelmelidir.

“atası beg ertı özi beg turır”
(Babası bey idi, kendi de beydir) (KB)

"anasından togsa toğar beglikin"
(Anasından doğunca doğar beyliği) (KB)

Bütün, Karahanlı soyluları ak buduna dahildir. Kaşgari başkanlarına "Han" denildiğini yazar. Oysa, Yusuf Has Hacıp bu ünvanı hiç kullanmaz. Ona göre sadece "ilig" vardır. Belgeler de aynı şeyi söylüyor. Kadır Han Kaşgar hükümdarıyken, İlik Han, Buhara'da hüküm sürüyordu (Nazım 1973). Yoksa, sorun hükümdar çıkararak soylu uruklar arasında bir metbuluk-tabilik konumu muydu? Barthold (1977 p. 268) bu görüşe yatkındır. Pritsak (1981) buna yakın bir fikir ileri sürer. Büyük Han'a han, ortak kağana ilig, derler diyor. O. Turan da aynı kanıdadır (1940-1942).

Ak buduna dahil olan bürokratlara (tapugcular) gelince: kökenleri düpedüz halktır. *Divan*'a göre, vezir (yuğruş) de, yavgu (vezirden bir derece aşağıda) da, tuğsın (vezirden iki derece aşağıda) da halktan gelen ak budun üyeleridir. Bu sınıfa giren öbür beyleri sayalım (KB; DLT): Teğın, han oğullarına denir; İnal, anası hatun, babası halktan olana... Bunlardan başka, bey (emir), tarkan, terken gibi ünvanlar vardır. Ak budundan sayılmasına imkan olmayan, fakat onlar için *sine que non* olan bir zümreyi zikretmeden geçemeyeceğiz. Bunlar, çeşitli zaman ve mekanda farklı adlarla anılan (memlük, devşirme) gulamlardı. Subaşlarının gulamlardan olup olmadıklarını bilmemekle beraber, KB onların önemini üstüne basarak vurgular.

İmdi, vezir dahil, bütün bürokratlar ve askerler Hanın katında onun kullarıdır.

"nece kul bedüise kul atı kul ok
bedütümüğ beginke tapugcu ol ok" (KB).

(Kul nice büyüse kulun adı kuldur
onu büyüten beğinin memurudur) (KB).

Bu beyit, Karahanlı toplumunda sınıflaşmanın katı olduğunu belgeler. Fakat, buna rağmen sınıflar arasındaki akışkanlık fevkalâde yumuşaktır. Nitekim, bir ayağı kara budunda olan kişi, bir gün sonra öteki ayağını ak buduna atabilir. Ama, öte yandan, bu toplumda dizeklilik keskindir.

"kara karnı todsa tili başsırar
basa tutmassa bek özi erk sürer" (KB)

(Halkın karnı doysa dili başkaldırır
baskı altında tutmassa bey, erke özenir) (KB)

Şimdi, belgeler elverdiği (çok az) sürece, Karahanlı hanlarıyla toprak mülkiyeti arasındaki ilişkiyi inceleyelim. Barthold'a (*op.cit*) geri dönüyorum. Diyor ki:

“Bütün göçebe imparatorluklarda olduğu gibi (hanın) mülkü, özel hukuklan çıkarılıp, devlet hukuku içine sokulmuştur. Ülke, han ailesinin mülkü sayılır (ve bu mülk) aralarında üleşilirdi”.

Karahanlı devletini, daha doğrusu hanlık devletlerini kuran Karluk, Çigil, Yağma vs. göçebe halkları yanında, binlerce çadır Türk ve Türkmen (Oğuz) ülke içinde göçüp konuyordu. Hanedan üyelerinden bazılarının da göçerliği yeğlediği anlaşılıyor. Örneğin, Tabgaç Han İbrahim’in oğlu Şems al-Mülk çadırdaki yaşayışını anlatıyor. Karahanlı toplumunda hanların ve iliglerin bu göçebelere “yurtluk” verdiklerini biliyoruz. Öyle ise, bu toprakların mülkiyetinin hanlarda olduğunu söyleyebilir miyiz? Sanırım evet.

3- Selçuklu Devleti (Divitçioğlu 1994): Başlarken söyleyeyim ki, Kök Türk ve Karahanlılar’ın aksine, Selçuklu devletinin kurucuları soylu bir uruktan gelmez. Babaları Selçuk Subaşı, nihayet, Oğuz yabgusunun bir komutanıydı. Üstelik Selçuklu oğuşu, Kınık boyuna sanlık olmakla beraber, onun bir tiresinden bile değildir. Anlaşıldığı kadarıyla, başlangıçta beş yüz kişilik bir konat halinde göçüp ve savaşır duruyorlardı.

Şimdi, Harzemşah Tekiş bir mektubunda Harzemşahlar (ya da Selçuklu) toplumunu dört zümreye ayırıyor:

- i) askerî rical;
- ii) imam ve kadılar;
- iii) yerleşik reaya;
- iv) göçebeler.

Bu tasnif, yukarıda incelediğim, gerek Uygur, gerekse Osmanlı tarihçisi Şükrüllah’ın tasnifleriyle uyuşur. Askerî rical içinden Türk beyleriyle (emirleriyle), din adamları içinden İranlı bürokrasi ve ulema ak budunu, yerleşik reayayla göçebeler kara budunu oluştururlar. Ak budunun başında, fakat onlardan ayrı olarak sultan bulunur. Sultan (Tuğrul Bey), “yasaklar, buyurur, vergi salar, yönetir, lağveder, düzenler ve görevlendirir” (Imad at-Din’den: Bosworth 1962 p. 23). Yani, kadir-i mutlak’dır. Ne var ki, Bağdat Halifesiyle olan çatışmaları, onun hilafetten (kutsallıktan) çok, saltanatı (egemenliği) seçmiş olduğunu anlatır.

Selçuklu uruğundan beylerle atabeyleri ak budunun doğal üyeleridir. Kendilerine üleştirilen topraklar üzerinde bir alt-sultan olarak hüküm sürerlerdi. Ancak, sultanın merkezi ordusu savaşa gittiğinde, kendilerine tabi Türkmen birlikleriyle sefere katılmaya mecburdular. Sultana karşı başkaldırmaları halinde ya boğularak öldürülürler, ya da zindana tıkılırlardı (saltanatı ele geçirirlerse o vakit aksi olurdu). Ayrıca, Selçuklu’nun *clienti* olan bazı Türkmen Beylerinin de ak buduna dahil olması gerekir. Örneğin, Kızıl Bey hem ünlü bir Türkmen Bey’i, hem de Çağrı Bey’in güveyiydi. Bazı gulamları da bu kategoriye dahil edebiliriz.

Yüksek bürokratlarla ulemaya gelince: Hepsisi İran kökenli olan soylu ailelerden gelmedir. Başlarındaki vezir de İranlıdır (iki üç Arap, bir de Türk istisnadır).

Ülkenin iktisadi faaliyetlerinin hemen hemen hepsinden o sorumludur. Fakat, ne olursa olsun, vezir devletin değil, sultanın hizmetindedir. Vezirin malı mülkü elinden alınabilir, tımarları kaldırılabilir ve hatta kellesi gidebilir. Vezir dahil bütün ak budun üyeleri Selçuklu Sultanının kuludur. Nizamülmülk'ün dediği gibi, sultan "ikta sahiplerinin, mülkün ve reayanın sahibidir" (Niz/Çav. s.44). Selçuklu topraklarını ülüş payı olarak akrabalarına, ikta (tımar) adı altında ak budun üyelerine, "yurtluk" adı altında Türkmen beylerini dağıtır -dağıttığı gibi geri de alır.

Selçuklu toplumunda üçlü işlevin yönetim, denetim ve uygulama işlevi sultanında (~devlette) toplanmıştır. Bu bakımdan sultanın (~devletin) görevi *derneşik devlet işlevini* yerine getirmektir.

D-Bitiriş

Formalleştirilen üç Türk toplumu da toprak mülkiyeti şekli, sınıflaşma ve devlet yapısı bakımından benzeşiktir. Kök Türk, Karahanlı ve Selçuklu ardışık benzer toplumsal yapıları, bu devletin kökenini Kök Türk tarihinden devraldıktan sonra yüzlerce yıllık bir yol katetmişler ve onu Osmanlı Beyliğine dek taşımışlardır. Doğaldır ki, bu arada, Samani ve Gazneli devletleri aracılığıyla İslâm da onların bu serüvenine katılmıştır. Ancak, getirdiği İbn Haldungil Şeriat tabanlı *asabiya devleti* de, öngördüğü mirî topraklar ve ikta (tımar) sistemi de, Türkvari bir toplum-devlet yapısına çok aykırı olmadığından dışlanmamış, fakat kendi yapıları içinde özümlemişler.¹

¹ Bu konunun beni fazla heyecanlandırmadığını söylemem mümkün değil. Ne yazık ki, konuyu irdelemek benim takadımı aşar. Bu bakımdan yardıma Fleischer'i (1983) çağırıyorum. Ona göre, İbn Haldun'un *Mukaddeme*'sinin etkilediği Osmanlı yazarlar arasında şu kişiler var: Veysi (XV. yüzyıl), Mustafa Ali (XVI. yüzyıl), Katip Çelebi (XVII. yüzyıl) ve Naima (XVIII. yüzyıl). Fleischer, İbn Haldun'un bu çığır açan kitabının Osmanlı yazarlarının düşünceleri üzerinde şaşırtıcı bir etki yapmadığını söyler. Çünkü diyor, gerek *Mukaddeme*'de, gerek Osmanlı yazarlarında, egemenlik kavramı, göçebelerle yerleşikler arasındaki ilişkiler, hanedan devletlerinin yükseliş ve yıkılış süreçleri, egemenliğin temellerini oluşturan *Daire-i Adliye*'nin işleyişi (Yusuf Has Hacib'in, İbn Haldun'dan iki yüzyıl önce *Daire*'yi kullandığını hatırlatayım: S.D.) gibi konularda büyük bir benzerlik vardır. Ancak, diye ekliyor: Şeriat konusundaki İbn Haldun'un katı tutumu, Osmanlı yazarlarında, Şeriatın yanında kanunun (örfî) varlığının tanınmasıyla gevşetilmiştir.

EK

Dumézil'in Üçlü İşlev Varsayımı

Tarihteki tikel antropolojik olguları sınavarak, bunlardan genel varsayımlar türetmek her tarihçi antropologa nasip olmuyor. Olağanüstü bir dilci ve Erken Ortaçağ Hint-Avrupa mitolojisi uzmanı olan Dumézil bu durumun bir istisnasıdır. O kadar ki, bu toplumlar hakkında ileri sürdüğü üçlü işlev önermesi tikel sınımaların ötesinde önerme niteliğini aşarak, varsayım niteliğini berkitmiştir.

Ona göre, ilk ve ortaçağlarda, doğuda İran ve Hindistan'dan, batıda İrlanda'ya, kuzeyde İskandinavya, Slav ülkeleri ve İskit bozkırlarından, güneyde Hitit, Yunanistan ve Roma'ya dek uzanan koca bir kıtada yaşamış olan Hint-Avrupa toplumlarının tümü kalımlarını sağlamak amacıyla şu üç işlevi yerine getirmek zorundaydı (Dumézil 1958, 1977, 1992 *et. al.*);

- i) kutsallık/egemenlik (ya da din);
- ii) savaşçılık/siyaset (ya da fiziksel güç);
- iii) üretgenlik/nüfus (ya da bereket/doğurganlık: iktisat).

Hemen ekleyeyim ki üçlü işlev(ler) olgusu bu çağlarda yaşamış olan her toplum için geçerlidir; yani, üçlü işlev Hint-Avrupa toplumlarına özgü değildir. Nitekim, Orhon Yazıtları (Orkun 1987) da bunu tanıtlar. 720'lerde Kök Türk Kağanı, Bilge Kağan, kardeşi Kül Tiğın için diktirdiği bengü taşta, "kutum olduğu için kağan olarak hüküm sürdüm (kutsallık), Tanrı güç verdiği için savaşları kazandım (savaşçılık), ülüğüm (bahtım) olduğu için "fakir budunu zengin kıldım, az (nüfuslu) halkı, çok (nüfuslu) kıldım (bereket/doğurganlık)" diyordu (Divitçioğlu 1986).

Ancak, bu konuda Hint-Avrupa toplumları belki bir ayrıcalığa sahip. Belgelerin gösterdiğine göre, bu toplumların hemen hemen hepsinde, üçlü işlevlerin herbiri bir Tanrıyla (bir Tanrı öbeğiyle), bir sınıfla, bir simgeyle ya da bir efsane kahramanı ile eşleşir. Ve böylece üçlü işlev, *üçbölümlü ideolojiye* dönüşür. Değişik toplumlardan örnekler veriyorum. İskandinavya'da tanrılar üçtür: kutsallık Wodin'le, savaşçılık Thor'la, üretkenlik Freyn'le temsil edilir. İrlanda toplumunda üç sınıf vardı: kutsal olan *druiter*, savaşçı olan *flaith*'ler, üretgen olan *bo airig*'ler. İskitler'de üçlü işlevlerden kutsallık kupa, savaşçılık balta, bereket saba ve boyundurukla simgelenir. İran'da *Avesta* kahramanlarından Feridun'un üç oğlu babalarından şunları istemişlerdi: Eriç egemenlik, Töz savaşçılık ve Selm zenginlik.

Fakat, Avrupa kıtasında uzun yüzyıllar unutulmuş benzeyen bu kavramın birdenbire IX. yüzyılda İngiltere'de yazılı olarak tekrar karşımıza çıktığını görüyoruz. Wessex kralı Alfred Latince'den çevrilen bir kitabı okurken sayfalardan birine şu satırları derkenar etmiş (Loyn 1985). "Hıristiyan toplumu üç direk üzerine oturur *oratori* (din adamları), *bellatori* (savaşçıları) ve *laboroti* (köylüler). Hem ekleyelim ki, bu üç sınıfa birden İngilizler *three estates*, Fransızlar *trois ordres* diyorlar.

Üçlü sınıfın zikredilişi XI. yüzyılda daha da yaygınlaşıyor. İngiltere'de iki kral, Aelfric ile Wulfstan, Fransa'da iki rahip; Adelbaron de Leon ve Gerard de Cambrai (Duby 1978) aynı konuyu işliyorlar. Hıristiyan toplumunda doğal düzenin gerçekleşmesi için her üç sınıf birlikte olmalıdır. "Bazıları dua eder, bazıları çarpışır ve bazıları çalışır... İşlev olarak biri öbür ikisinin işine dayanır. Böylece birbirlerine yardım ederler".

İşte, Hint-Avrupa toplumlarıyla Altay toplumları (Türk ve Moğol) arasındaki fark belirgin olarak bu ideolojide ortaya çıkar. Dediğim gibi, Altaylılar da üçlü işlevi kendi bünyelerinde yürütmesine yürütürler (zaten başka türlü kalımlarını gerçekleştirmezler) ama, onlarda işlevler, tanrılar, sınıflar, simgeler ve kahramanlarla eşleştirilirken karşımıza hep ikili temsilciler çıkar. Açayım: Kök Türk toplumunda kutsallık işlevi bir tek Kök Tengri ile temsil edilirken, savaşçılık işlevini temsil eden hiçbir tanrı yoktur. Buna karşılık, bereket ıduk (mübarek) yer ve sularla temsil edilir. Sınıflar ise, her işleve ulanan bir sınıfla değil, birbiri içine geçmiş işlevlerden dolayı, iki sınıfa indirgenmiştir, ak budun (kemik) ve kara budun (kemik). Ak budun, başta hükümdar ve ailesi olmak üzere ulu din adamları ve alp savaşçılardan, kara budun ise, göçebe-hayvancılardan oluşur. Simgelere gelince onlar da ikilidir: Ok ve yay, altın ve gümüş gibi. Kahramanlar ise ya tektir ya da çoktur. *Oğuz Kağan Destanı* ve *Dedem Korkut Masalları*'nda olduğu gibi.

Üçlü işlev bir önerme olmayıp, bir varsayım olarak kabul etmemin nedeni açıktır. Eğer tarihsel belgeler, ilk ve ortaçağ toplumlarının kendi kalımları için kutsallık, savaşçılık ve iktisat işlevlerini yerine getirmeye mecbur olduklarını söylüyorlarsa, sürgit sınıanmış bu önermenin bir varsayım olarak benimsenmesi doğaldır. Ne var ki, Türk toplulukları için bu varsayımdaki eşlenenlerin; yani Tanrılar, sınıflar simgeler ve kahramanların, tadil edilmeleri gerekir. Bundan dolayı metinde, Dumézil'in üç işlev varsayımını, tadil edilmiş şekliyle alıp kullandım.

Açmalık - 1

Asya (Osmanlı) Üretim Tarzına Değın

Marx, 2 Haziran 1853 yılında Engels'e Londra'dan yazdığı mektubu şöyle bitiriyor:

“Berniér, doğudaki (Türkiye, İnan ve Hindistan'ı kastediyor) bütün fenomenlerin temelini toprakta özel mülkiyetin yokluğuna bağlar” diyor. Engels, dört gün sonra, 6 Haziran 1853'te yazdığı cevabi mektuba şöyle bağlar: “Toprakta özel mülkiyet yokluğu bütün Dođunun anahtarındır” (*Correspondance* 1853 ? p. 99).

Sözü edilen Berniér, 1659-1669 yılları arasında Hindistan Mugal~Mogol Devletinin Sultanı Aurangzeb'in (~Orun + Cebe ? *Trone d'un ornement* demekmiş!) yanında kalmış bir Fransız gezgin-hekimidir. Oralarda geçirdiği on yıllık ikameti esnasında yazmış olduğu *Histoire de la derniere revolution des Etats du Grand Mongol* kitabıyla ünlüdür (Berniér 1881). Tahmin edileceği gibi kitabından daha ünlü olan onun Ulu Moğol'un devleti hakkında yaptığı řu gözlemdir:

“Ülkenin bütün toprakları hükümdara aittir. Bundan dolayı ricalin (*Grands*) hiçbirini marķi(z), kont(es) ve dük(şes) gibi sıfatlar taşımaz. Hükümdar onlara, dilediği gibi, sadece toprak ve nakit arpalıklar (pension) verir ya bunları kısar ya da kaldırır” (*ibid* p. 32).

Doğu toplumlarında toprakların hükümdar mülkiyetinde olduğu olgusal bir saptamadır. Düşüncü süreci ise bu olgunun ortaya çıkış nedenlerini bulur. Engels'e göre, gene aynı mektupta, asıl neden belirlenmiştir:

“Sahra'dan Arabistan, İnan ve Hindistan'a, Tataristan'dan ta yüksek Asya yaylalarına kadar uzanan çölün iklimi ve bununla uyuşan toprağın cinsine göre tarımın ilk koşulu yapay sulamadır. (Bu iş) ya komünün, ya eyaletin ya da Hükümetin görevidir” (*op. cit*).

Marx, Engels'le, hemen hemen, aynı kanıdadır. O kadar ki, bu metin neredeyse aynen kopya edilmiş ve *New York Herald Tribune*'ne makale olarak gönderilmiştir. Tarih, 10 Haziran 1853'tür.

" ... suyu iktisadi ve ortaklaşa kullanma ihtiyacı ... uygarlığın geri ve arazinin çok geniş olduğu Doğu'da hayat boyu sürecek iradi çalışmalardan çok, merkezi hükümetin ("devletin" olarak alın) müdahalesini gerektirmektedir. Böylece, Asya devletleri iktisadi bir işlev yüklenmiş olurlar. Bu kamu hizmetleridir (*public works*)". (*First Indian War* p. 16)

Görüldüğü gibi Marx bu metinde Engels'i izleyerek Doğu ülkelerinde suyu (kuraklığa ve taşkınlara karşı) evcilleştirmenin (ark, gölet vs.) tarım için elzem olduğu üzerinde durmuş, fakat onun aksine, bu faaliyetleri yürütmek bakımından komün ve eyalet gibi yönetim birimlerinde ortaklaşa çıkarlar uğruna hayat boyu sürecek yapılması gerekli emek işbirliğinin, (imece, angarya) imkansızlığına değinerek, bu işin ancak devletin "merkezi siyasal erkiyle" kotarılacağını vurgulamıştır. Sanırım, bu bağlamda onun "kamu hizmetleri" deyiimiyle kastettiği sadece sulama tesisleridir. İşte bu iktisaden gerekli olgu, Doğu ülkelerinin, toprak üzerinde devlet mülkiyeti ideolojisini benimsemelerine neden olmuştur. Doğu toplumlarında devletin toprağın mülksahibi olmasının vargıları neler olabilir? Marx'ı izleyerek yanıtı onun iki ayrı kitabından veriyorum:

i) "Bütünü kucaklayan birim (devlet) (küçük üretici topluluklar) üzerinde yüce ve tek mülksahibi olarak durur. Gerçek topluluklar, sadece kalıtsal olarak (toprağı) tasarruf edenlerdir" (Marx: *Pre-capitalist* p. 69).

ii) "Böyle olunca, doğrudan üreticiler bağlarında bulunan devlete tabi olurlar. Yani, devlet onlar için hem toprak ağasıdır, hem de egemen-olandır. İmdi, böylece, rant ve vergi birbiriyle çıkarılır. Bu halin sebebi ne siyasal bir güç, ne de iktisadi bir baskıdır. Tek baskı, onların devlete olan tabiyetleridir" (Marx: *Capital* Vol.III p. 773).

Birinci alıntı, Doğu toplumlarında her ne kadar devlet mülk sahibiye de çiftçinin toprak üzerinde tasarruf hakkı olduğunu gösterir. Çiftçi, ne serf, ne de köle statüsündedir; özgür insandır. İkinci alıntı, fevkalade önemlidir. Çünkü, bu gibi ülkelerde özgür olmasına özgür olan çiftçi, ürettiği artık-ürünün "yazı" tarafını rant olarak toprak ağası devlete, "tura" tarafını vergi olarak egemen devlete verir. Artığı çekme mekanizması ise, ne iktisadi, ne de siyasidir. Devlet, artığı, düpedüz fizik güce dayanarak çekip alır. Çekip alışının meşruluğu ise, yapılan sulama

tesislerinin, nihai olarak kişide somutlaşan (hükümdar; despot) yüce topluluktan; yani devletten kaynaklandığını göstermek ve hatırlatmak içindir (*Pre-capitalist* p. 70-71). Böylece, "Despot, sayısız ufak toplulukların üzerinde hepsinin ortak birliğini sağlayacak, onların babası gibi ortaya çıkar" (*ibid.* p. 69).

Peki, toprak üzerinde mülksüzleşen çiftçinin devlete (~hükümdara) karşı olan mutlak tabiyeti, onun iktisadî, siyasî ve dinî günlük yaşamlarını nasıl etkiler? Onların kalım biçimini nasıl belirler?

"... bu ufak topluluklar kendi içlerinde, üretim ve artık üretimin koşullarını barındıran, tarımla zenaatların birliğindeki kendilerini-destekleyen ortamı yaratırlar" (*Pre-Capitalist* p. 70).

Ufak toplulukların teker teker ve birlikte olarak kendini-destekler bir iktisadi ortam yaratması,

"onların daha uzun ve daha inatçı direnişle hayatta kalmalarını sağlar (*Pre-Capitalist* p. 83) ..." ya da, "Kendilerini sürekli olarak aynı biçimde yeniden-üreten bu kendini-destekler toplulukların üretim örgütlerinin basitliği, onların tesadüfen yıkıldıkları vakit bile ayakta kalmalarını sağlar" (*Capital* Vol I, p. 358).

Şimdi, Andersonvari bir yol izleyip (1974 p. 472), Marx'a sadık kalarak çıkardığım AÜT "modelinin" (Divitçioğlu 1967'de aynen vardır) elemanlarını elinizdeki kitapta örgün olarak belirlediğim Asya (Osmanlı) Üretim Tarzı (AOÜT) modeliyle karşılaştırmaya çalışayım. Önce, AÜT'nin elemanlarını seçeceğim, sonra onları AOÜT'ninkilerle karşılaştıracam.

Toprakta Devlet Mülkiyeti	AÜT	AOÜT
Hükümdarın Biricikliği	AÜT	AOÜT
Kalıtılabilir Soyluluk Yokluğu	AÜT	AOÜT
Sulama Kamu Hizmeti	AÜT	—
Tarım Ekonomisi	AÜT	AOÜT
Köylünün Toprak Üzerinde Tasarruf Hakkı	AÜT	AOÜT
Kendini-Destekler Köy Ekonomisi	AÜT	*AOÜT
Vergi/rant	AÜT	*AOÜT
Tarihsel Durgunluk	AÜT	*AOÜT

Yıldızla işaretlemiş olduğum üç elemanın AÜT ve AOÜT’de benzer olduklarını sanmıyorum. Birinci eleman için şunu söyleyebilirim. Eğer AOÜT’de kendini destekleyen kırsal kesim (göçer-evler ve yerleşik Türkmenler) devlete vermeye mecbur olduğu vergi/rantı (iç-haracı) ödeyebilecek iktisadî güçte olsaydı, (ikinci eleman) genç Osmanlı Beyliği asla bu hız ve şiddetle dış-haraç yolunu açan fetihlere girişmezdi. Üçüncü eleman karşı itirazım, ilk ikinci itirazı izler; eğer, Osmanlı ekonomisi kendini yeniden-üretmek için dış-haraca ihtiyacı varsa, fetihlerin sona ermesiyle kesilen bu içe akımlar, Osmanlı ekonomisini değil “durgunluk” haline götürmek, onu ancak çöküntüye görürdü. Zaten bu da gerçekleşmiştir.

Aslında, AÜT ile AOÜT arasındaki en önemli fark, her ikisinde de mirî toprak rejimi geçerli iken, birincisinde bulunan açıklayıcı sebebin, yani sulama kamu hizmetinin, ikincisindeki yokluğudur. Öyle ise, daha doğar doğmaz Osmanlı Beyliğinde toprakların mülkiyetinin devlete ait olması, hangi nesnel koşulların ürünüdür? Bana göre, ortada ne o anın nesnel koşulları vardır, ne de onlarla uyuşan devlet mülkiyeti hakkı. Çünkü, mirî toprak rejimini biz keşfetmedik, o bize tarihten- gelen-devletin bir vediası olarak sunuldu. Biz de onu hava gibi, su gibi kabul ettik.

Açmalık - 2

Osmanlı Bütüncül Devleti *versus* Batı Feodal Çoğulcu Devleti

Yapısal fonksiyonist bir çalışma Osmanlı bütüncül devletinin karakterini şekli olarak belirlerken, bir de yanı sıra, bu çalışmanın karşılaştırmalı olarak yapılmasını gerektirir. Zira, soru sormasını bilen biri, sunulan bütüncül Osmanlı Devleti modelinin; örneğin, Batı (İngiliz, Fransız) feodal devlet modelini neden temsil etmediğini sorar. İşte kendimi böyle bir soruya yanıt vermekle yükümlü saydığımдан aşağıdaki geometrik denemeye giriştim. Dilerim yararlı olur.

A. Osmanlı beylik devletinin bütüncül yapısını belirlemek için toplumda üçlü işlevi yürüten üç zümreyle (din adamları, savaşılar ve üreticiler) toplumun kendine özgü ikili sınıf yapısını (ak ve kara kemik) üst üste bindirmek, onları birbirleriyle çiftlemek gerekir (*beride*: Bl. IV-b). Bu bakaçtan (Şekil-5a)'yı çiziyorum.

ABO üçkeni, toplumda "kutsallık-egemenlik" işlevini yürüten zümredir (α).

BCO üçkeni, toplumda "savaşılar-siyaset" işlevini yürüten zümredir (β).

CAO üçkeni, toplumda "üretim (iktisat, nüfus)" işlevini yürüten zümredir (δ).

ABED yamuğu, α 'nın kara kemik¹ (halk, reaya) sınıfıdır.

EDO üçgeni sultan (~ devlet) adına α 'yı yöneten ak kemik (askeri ve dinî bürokrasi, rical) sınıfıdır.

BCFE yamuğu, β 'nin kara kemik (halk, reaya) sınıfıdır.

EFO üçgeni, sultan (~ devlet) adına β 'yi yöneten ak kemik (askeri ve dinî bürokrasi, rical) sınıfıdır.

CADF yamuğu, δ 'nin kara kemik (halk, reaya) sınıfıdır.

FDO üçgeni, sultan (~ devlet) adına δ 'yi yöneten ak kemik (askeri ve dinî bürokrasi, rical) sınıfıdır.

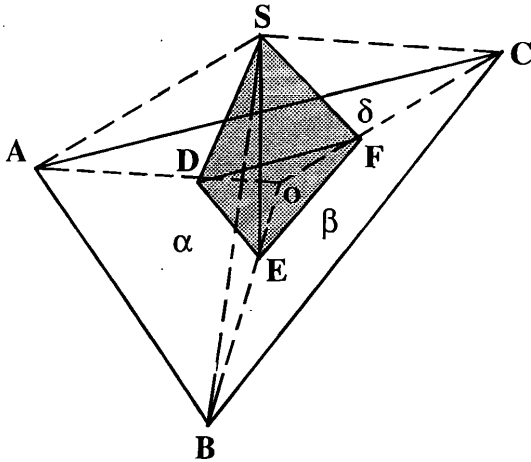
¹ Kemik'in sınıf olarak kullanıldığı bellidir.

Böylece, her işlev, tek bir zümrenin iki sınıfla bölüştüğü bir kesim olur: derneşik devlet fonksiyonunu yerine getiren ak kemik ve buyurulan kara kemik (reaya).

EFDS piramiti¹, başta sultan (S) olmak üzere, ak kemiğin buyuran sınıfı oluşturduğu devlet aygıtının, dizekli olarak örgütlenişini resmeder.

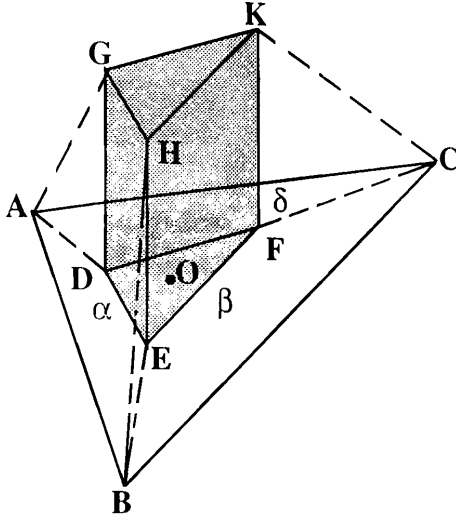
SABC piramiti (noktalı çizgili), sultanın (~ devletin) hem ak, hem de kara kemikler üzerindeki ideolojik (dinî vs.), askerî ve iktisadî otoritesinin bütüncül olduğunu; yani, sultanın (~ devletin) egemenlik hakkının bütün toplumu bürüdüğünü gösterir.

İfade ettiğim gibi bu durum "derneşik devlet fonksiyonu"nun bir sonucudur. Toplumsal işlevler, sahipleri olan zümrelerden alınıp, *client*ler aracılığıyla yada doğrudan sultana (~ devlete) mâl edilince, halk kendi içindeki iletişimi, tekeşliği ve örgütlenmeyi yitirdiği gibi devlele olan karşılıklı bağlarını da koparır. Bundan böyle, sosyal erk kendisinden sıyrılmış, devlete devrolmuştur. Zaten, bütüncül devletin tanımı da budur: o tek-başlı bir devlettir.

Şekil - 5a

¹ Şekil - '5a'da ak kemiğin üç-boyutlu, kara-kemiğin iki-boyutlu çizimlerinin homolog olmadıkları ileri sürülebilir. Oysa, üçkenlerin izdüşümleri alınınca onların da üç-boyuta çevrileceği açıktır.

Şekil - 5b

B. İngiliz ve Fransız feodal devlet yapısını belirlemek için aralık zümre ve sınıf ayırımına ihtiyacımız kalmayacak. Çünkü, XIV. yüzyıl Avrupa'sında iki değıl, üç sınıf (*oratori, bellatori, laborati*) vardır.

Analizi geliştirirken, bu dönemi aydınlatabilecek, konuya yepyeni katkılar getiren Mann'ın (1994), 1155-1477 tarihlerini kapsayan görüşlerinden yararlanacağım. Hemen, işaret edeyim ki Mann, Avrupa feodalitesindeki sosyal erkin kaynaklarını ideolojik, askeri/siyasî ve iktisadî sınıflar arasında etkinleşen eylem ağında ararken, bilse de, bilmese de, Dumézil'in üçlü işlev varsayımını kullanmıştır. Nitekim, ona göre:

"Bu dönemde (1155-1477) hiçbir tekil sınıf erki tekeline alamamıştır. Aksine, sınıfsal erkini iyeliğinde bulunduran her aktör (öyle diyor). özerk olarak kalmıştır. Siyasal alanda, lordlar, vassallar, kentler, kilise ve hatta köylüler kendi kaynaklarıyla güç dengesini elde tutmaya çalışıyorlardı. Hıristiyanlığın geleneksel çelişkileri hem iktisadî, hem de siyasî alanlara saçılmışsa da, aynen sürüp gidiyordu. Ekonomide, lordlar, köylüler (özgün ya da değıl) ve şehirli özerk aktörler olarak, gelenekler çerçevesinde, iktisadî amaçlarını gerçekleştirmeye çalışıyorlardı (*ibid* I, p. 398).

Mann üç sınıfla oluşan bu devlete "çok-başlı federasyon" diyor. Öyle ki, içlerinden hiçbir sınıf kendi erkinden ödün vermeden aralarında sürekli bir tekeşlik ("~birbirine uygun"~ *coordination*) şebekesi kurarak devletle uyum halinde bir-

likte yaşıyorlardı. Neydi bu tekeşliği sağlayan kurallar ve kurumlar? Bunlar, yerel düzeyde, İngiltere'de *tilthing, hundreds, shires, borughs*'lar; Fransa'da *centainier, commission, commune*, gibi adli, malf ve beledî hizmetleri yerine getiren kurumlarla merkezi genel düzeyde, İngiltere'de (daha sonraları) *parliment, two chamber system*; Fransa'da *états généraux, parlement* gibi krallık ve hükümeti oluşturan kurumlardı (Duby 1958; Anderson 1974; Loyn 1989; Divitçioğlu 1994, 1995). İmdi, çok başlı denilen bu devletin, "bütüncül" deyimini karşısında, çoklu bir devlet yapısını göstereceği bellidir. Bu devleti yorumlamaya çalışalım (Şekil-5b).

ABO, BCO, CAO üçkenleri, sırayla α , β , δ sınıflardır.

DEF üçgeni, α , β , δ sınıfları arasında kurulan yerel yönetimlerdir.

GHK üçgeni, DEF'nin bir izdüşümü olup kral, hükümet, ordu ve maliye gibi merkezi kurumları imler.

GDEFKH prizması, yerel ve merkezi kurumlarla örgütlenmiş devlet aygıtıdır.

GABCKH prizması ise, üç sınıfın belirlediği toplumsal kural ve kurumların topluma yansıdığı imler.

C. Dikkat edilmişse, Osmanlı bütüncül devletinde yukardan aşağıya inen bir tek-başlılık, İngiliz ve Fransız feodal çoğulcu devletinde ise, aşağıdan yukarıya çıkan bir çok-başlılık vardı. Her ikisi de ideal hal olarak kabul edilir. Bunlardan sapmalar normal karşılanmalıdır.

Sözlükçe

Sözlük	Köken	Karşılık
Aytmak	Trç.	Söylemek, demek
Açmalık	Neo	<i>Appendix</i>
Aylan	Az., Trm., Kur	<i>Contour</i>
Azrak	Uyg.OT.	Asgari, <i>minimum</i>
Bahşı	Trç.	Şaman, Kam
Darsınma	Trm.	<i>Depression</i>
Derneşik	Trç./DS.	<i>Aggregate</i>
Dizekli	Neo.	<i>Hierarchy</i>
Durmukluk	Trm.	İstikrar, <i>Stability</i>
Ek	Trç.	<i>Addendum</i>
Gelesilik	Neo.	<i>Contingency</i>
Göbel	Trç.	<i>Repair</i>
İrtmek	Neo./Trç., DS.	<i>Imply</i>
Kesi	OT.	<i>Segment</i>
Kılım	Trm.	<i>Act</i>
Konat	Neo./OT.	<i>Band</i>
Köterme	OT.	cülüs
Kur	OT.	<i>Rank</i>
Sekemeç	Neo.	<i>Sequence</i>
Tekeşleme	Trç./DS., Trm., Öz..	<i>Coordination</i>
Tire	Az, Trm.	Aynı kesiden çıkan oğuşların birliği
Töregenlik	Neo.	<i>Loyalty</i>
Ulanma	Trç.	<i>Correspond</i>

Not: Az, Azerice; DS, Derleme Sözlüğü; Kur, Kırgızca; Neo, Neoloji (benim); OT, Orta Türkçe; Trç., Türkiye Türkçesi, Trm, Türkmence, Öz., Özbekçe. Hoşgörüytle karşılanacağını umarım.

Kaynakça - I

Osmanlı Tarihleri (Kaynaklar)

- Ahmedi (1949) *Destan ve Tevarih-i Al-i Osman*, içinde: (Çev: N. Atsız) *Osmanlı Tarihleri*, Türkiye Yayınevi: İstanbul.
- Anonim (1992) *Tevarih-i Al-i Osman*, (Çev: F. Giese / N. Azamat). Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Aşıkpaşazade (1949) *Tevarih-i Al-i Osman*, içinde: (Çev: N. Atsız) *Osmanlı Tarihleri*, Türkiye Yayınevi: İstanbul.
- Bayatlı Mahmutoğlu Hasan (1949) *Cam-ı Cem-i Ayin*, içinde: (Çev: N. Atsız) *Osmanlı Tarihleri*. Türkiye Yayınevi: İstanbul.
- Hadidi (1991) *Tevarih-i Al-i Osman (1299-1523)*. (Haz. N. Öztürk), Edebiyat Fakültesi Basımevi: İstanbul.
- Hoca Sadeddin Efendi (1992) *Tacü't Tevarih*. Kültür Bakanlığı. Cilt. I.
- Ibn Kemal (1970) *Tevarih-i Al-i Osman* (Haz. Ş. Turan). T.T.K.: Ankara. Cilt: I, II.
- Müneccimbaşı Ahmed (1995) *Camiü'd-Düvel*, İnsan Yayınları.
- Neşri (1949) *Kitab-ı Cihan-Nüma* (Haz: R. Unat & M. Köymen). T.T.K.: Ankara.
- Nişancı Mehmed Paşa (1949) *Osmanlı Sultanları Tarihi*, içinde: (Çev. N. Atsız) *Osmanlı Tarihleri*. Türkiye Yayınları: İstanbul.
- Oruç Beğ (19) *Oruç Beğ Tarihi* (Çev. N. Atsız) Tercüman.
- Ruhi (1989-1992) *Ruhi Tarihi* (Haz: E. Merçil & Y. Yücel) Belgeler T.T.K.: Ankara.
- Şükrüllah (1949) *Behçet'üt tevarih*, içinde (Çev: N. Atsız) *Osmanlı Tarihleri*, Türkiye Yayınevi: İstanbul.

Kaynakça-II

A. Osmanlı Tarihi

- Akdağ, M. (1949) "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişaf Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti." *Bolleten*, No. 51.
- Akdağ, M. (1959) *Türkiye'nin İktisadi ve İktimai Tarihi: (1243-1453)*. TTK: Ankara, Cilt I.
- Akın, H. (1968) *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Aksaraylı Kerimeddin Mahmud (1944) *Selçukî Devletleri Tarihi*, (Haz: N. Gençosman & F.N. Uzluk) Ankara. [Aks/Genç: Uz].
- Albek, S. (1991) *Dorylaidon'dan Eskişehir'e*, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı.
- Alderson, A.D. (1956) *The Structure of The Ottoman Dynasty*, Greenwood Press: Westpoint.
- Anna Comnena (1987) *The Alexiad of Anna Comnena* (Trans: Sowler, E.A.A), Penguin Books.
- Arık, F. (1947) "Oğuz Boyları ve Osmanlı Oğulları Şeceresi", içinde: Wittek, P. (1947) *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu* (Çev: Arık, F.) Şirketi Mürettebiye Basımevi: İstanbul.
- Artuk, İ. (1980) "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Bir Sikke" içinde: (Yay. Okyar, O. & İnalçık, H.) (1980) *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: (1071-1920)*, Meteksan: Ankara
- Ata Malik Cüveynî (1988) *Tarih-i Cihan-güşa*, (Çev: Öztürk, M.) Kaynak Eserler, Cilt, I, II, III
- Bang, W.& Arat, R. (1936), *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul [Oğuz/ Bang; Arat].
- Bang, W.& von Gabain&Racmeti, G.R. (1929-1936) "Turkische Turfan Texte I VII", in. *Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der Deutschen Turfan-Forschung*. Leipzig 1972.
- Bar Hebraeus (Abu'l-Firac) (1987) *Abu'l-Farac Tarihi*, (Çev. Ö.R. Doğrul), TTK: Ankara. Cilt I, II.
- Barkan, Ö.L. (1942) "Kolonizatör Türk Dervişleri" *Vakıflar Dergisi*, II.
- Barkan, Ö.L. (1944) "Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, Cilt I, Sayı 2.
- Barkey, K. (1994) *Bandits and Bureaucrats, The Ottoman Route to State Centralization*, Cornell University Press: Ithaca & London.
- Barthold, V. (1977) *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, E.J.W. Gibb Memorial Thrust.
- Baştav, Ş. (1965) "Türk Tarihi Bakımından Dukas'ın Eserinin Değeri", *Türk Kültürü Araştırmaları* Yıl 2, Sayı 1-2.
- Bayram, M. (1987) *Bacıyan-ı Rum*. Sivas Üniversitesi: Sivas.
- Bayram, M. (1991a) *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya.
- Bayram, M. (1991b) "Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) Hakkında Bazı Yeni Kaynaklar", *X Türk Tarih Kongresi* . Cilt III.
- Bazin, L. (1994) "Antiquité méconnue du titre d'Ataman" dans. *Les Turcs, des mots et des hommes*, Academii Kiado: Budapest.
- Beldiceanu-Steinherr, I (1965) "La conquête d'Andrinople par les Turcs. La penetation turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes", *Travaux et Memoires*. I p 439-461.

- Beldiceanu-Steinherr, I. (1967) *Recherches sur les actes des regnes des Sultans Osman, Orhan et Murat I*. Monachii.
- Beldiceanu, N. & Beldiceanu-Steinherr, I. (1968) *Recherches sur la province de Qaraman au XVIe siècle*. Leiden: Brill.
- Beldiceanu, N. (1980) *Le timar dans l'Etat Ottoman*, Otto Harrerowitz: Wiesbaden.
- Beldiceanu, I. (1989) "Le débuts: Osman et Orhan" dans (ed: R. Mantran) *Histoire de l'Empire Ottomane*, Fayard.
- Bertrand de la Broquière (1972) *Le voyage d'Outremer*, (Ch. Schefer). Ernest Leroux: Paris.
- Bosworth, C.E. (1968) "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D. 1000-1217)", in (ed.) J.A. Boyle (1968), *The Cambridge History of Iran*. Cambridge V.5.
- Bréhier, L. (1924) *Histoire anonyme de la première croisade*. Librairie Ancienne Honoré Champion: Paris
- Bryer, A. (1981) "Greek Historians and the Turks: The Case of the First Byzantine-Ottoman Marriage". in Davis, R.H.C. & Wallace- Hadrill (eds) *The Writing of History in the Middle Ages: Presented to R. William Southern*. Oxford.
- Byzantium, Europa and the Early Ottoman Sultans: An Anonymous Greek Chronicle* (1990) (Trans: M. Philippos). Aristide O. Corataas: New Rochelle- New York.
- Caferoğlu, A. (1948) "Türk Tarihinde Nöker ve Nöker-Zadeler Müessesesi", *IV Türk Tarih Kongresi* T.T.K.: Ankara.
- Cahen, Cl. (1948) "La première pénétration turque en Asie-Mineure". *Byzantion*, Tome XVIII.
- Cahen, Cl. (1951) "Notes pour l'histoire des Turcomans d'Asie-Mineure au XIII. Siècle", *Journal Asiatique*. No.1929.
- Cahen, Cl (1953) "Sur les traces des premiers Akhis" dans: *Fuat Köprülü Armağanı*. Osman Yalçın Matbaası: İstanbul.
- Cahen, Cl (1964) "Qutlumush et ses fils avant l'Asie", *Der Islam*, No.906.
- Cahen, Cl (1968) "Ibn Sait sur l'Asie-Mineure seldjoukide", *Tarih Araştırmaları Dergisi* VI,
- Cahen, Cl (1971) "Question d'histoire de la province de Kastamonu en XIII. siècle", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. Cilt III.
- Cahen, Cl (1978) "Quelques mots sur Şikari", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*. Band 70.
- Cahen, Cl (1988) *La Turquie pre-Ottoman*. Divit Matbaacılık ve Yayıncılık: İstanbul.
- Clavijo (1994) *Clavijo: Embassy to Tamerlane. The Islamic World in Foreign Traveler Accouts*, Vol I. George Routledge & Sons: London.
- Çağatay, N. (1974) *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi: Ankara.
- Decei, A. (1968) "Le probleme de la colonisation des Turcs seljoukides dans la Dobrogéa au XIIIe siècle", *Tarih Araştırmaları Dergisi*. Cilt VI.
- Demirtaş (Sümer), F (1948) "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayılar". *Belleten*. Cilt XII, sayı 47.
- Divitçioğlu, S. (1968) *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Sermet Matbaası: İstanbul.
- Divitçioğlu, S. (1969) "Modèle économique de la société Ottomane". *La Pensée* P.41-6.
- Divitçioğlu, S. (1986) *Kök Türkler: Kut, Küç ve Ülüğ*, Ada Yayınları: İstanbul.
- Divitçioğlu, S. (1992) *Nasıl Bir Tarih? Kök Türkler ve Karahanlılar*. Bağlam: İstanbul.
- Divitçioğlu, S. (1994) *Oğuz'dan Selçuklu'ya (Boy, Konat ve Devlet)*, Eren: İstanbul.

- Dukas (1956) *Bizans Tarihi* (Çev: V. Mirmiroğlu), İstanbul Enstitüsü Yayınları: İstanbul.
- Dvornik, F. (1990) *Konsiller Tarihi: İznik'den Vatikan'a*, T.T.K.: Ankara.
- Ebu'l Gazi Bahadır Han (?) *Türklerin Soykütüğü (Şecere-i Terakime)*, (Haz. M. Ergin), Tercüman.
- Ebu'l Hay-ı Rumi (1987) *Saltuk-name* (Haz. S.H. Akalın), Kültür ve Turizm Bakanlığı: Ankara [Rumi/Akalın].
- Edib Ahmed bin Yükeki (1951) *Atabetü'l-Hakayık* (Yay:R.A.Arat), Ateş Basımevi: İstanbul.
- Eflaki, A. (1986) *Ariflerin Menkibeleri*, (Çev: T.Yazıcı), Remzi Kitabevi., Cilt I, II [Efl/Yaz].
- Elvan Çelebi (1984) *Menakihü'l-Kutsiyye fı Menasibi'l-Unsiyye*, (Haz. Erünsal, İ.E. & Ocak. A.) Edebiyat Fakültesi Matbaası: İstanbul [Elvan/Erün: Ocak].
- Emecen, F. (1994) "Kuruluşun Küçük Kaynarca'ya", içinde: (ed. E. İhsanoğlu) *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi: İstanbul.
- Emecen, F. (1995) "Gazaya Dair", içinde: *Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Marmara Üniversitesi: İstanbul.
- Enveri (1954) *Le Destan d'Umur Pacha (Düsturname-i Enveri)*, (trad. İ.Melikoff -Sayar) Presses Universitaires de France: Paris [Env./M.S.].
- Ergin, M. (19?) *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları.
- Erzi, A. (1940-42) "Osmanlı Devletinin Kurucusunun İsmi Meselesi", *Türkiyat Mecmuası*, Sayı 7-8.
- Fleischer, C. (1983) "Royal Authority, Dynastic Cyclism and Ibn Khaldunism in Sixteenth Century Ottoman Letters", *Journal of Asian and African Studies*, 18, Nos.3-4.
- Fletcher, J. (1979-1980) "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire", *Harvard Ukrainian Studies*, Vol III/IV.
- Fodor, P. (1984) "Ahmedi's Dasitan as a source of Early Ottoman History", *Acta Orientalia Hungaricae*, 38.
- Frances, E. (1962) "Le féodalité byzantine et la conquete turque", *Studie et Acta Orientalia*, vol. IV.
- Gibbons, H.A. (1968:1916) *The Foundation of the Ottoman Empire*, Frank Cass & Co.
- Giese, F. (1924) "Das Problem des Entsheung des Ottomanischen Reiches", *Zeitschrift für Semitistik und verwandte Gebiete*, Band 2.
- Gordelevski, V. (1988) *Anadolu Selçuklu Devleti*, Onur Yayınları: Ankara.
- Gökçen, İ. (1946) *Saruhan Zaviye ve Yatırları*, Maarif Basımevi: İstanbul.
- Gökyay, O.Ş. (1973) *Dedem Korkut'un Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul [DKK/Gök.].
- Gölpınarlı, A. (1949-1950) "İslâm ve Türk İllerinde Futûvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, No.1-4.
- Grenard, M.F. (1900) "Le légende de Satok Bughra Khan et l'histoire", *Journal Asiatique*, Tome XV.
- Güngör, H. (1985) "Ahi Evren Zamanında Anadolu'nun Dini Durumu", içinde: *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, Yayıncılık Matbaası: İstanbul.
- Hacı Bektaş Veli (1995) *Vilayetname*, (Haz. E. Korkmaz), Ant Yayınları.
- Hallam, E. (ed) (1989) *Cronicles of the Crusades*, Weidonfeld & Nicolson: London.
- Hatib-i Farisî (1972) *Menakıb-ı Cemal al-Dinî Savî*, (Yay. T.Yazıcı), TTK: Ankara [Hatib/Yaz.].

- Heywood, C. (1988 a) "Witteck and Austrian Tradition", *Journal of the Royal Asiatic Society*, No. 1.
- Heywood, C. (1988 b) "Between Historical Mith and Mithohistory: the Limits of Ottoman History", *Byzantine and Modern Greek Studies*. 12
- Heywood, C. (1989) "Boundless Dreams of the Levant: Paul Wittek, The George Kreis and the Writing of Ottoman History", *Journal of the Royal Asiatic Society*, No.1.
- Hopwood, K. (1987) "Türkmen, Bandits and Nomads: Problems and Perception", in Bacque-Grammont, J.L. & Danzel, E. (eds). *Comités internationaux d'études préottomanes et Ottomanes. Vith Symposium*. Cambridge. The Divit Press: İstanbul.
- Houtsma, M.Th. (1891-1902) *Recueil de textes relatives á l'histoire des Seldjoucides*. Vol. III. Leiden.
- Huart, Cl. (1917) "Les origines de l'Empire Ottomane", *Journal des Savants*.
- Ibn Battuta (1982) *Voyages* (Trad. G. Defremery & B.R. Sanguinetti), François Maspero. Vol. I, II, III, IV.
- Imber, C. (1986) "Paul Wittek's de la défaite d'Ankara à la prise de Constantinoble", *Osmanlı Araştırmaları*, V.
- Imber, C. (1990) *The Ottoman Empire: 1300-1481*. The Isis Press: İstanbul.
- İnalçık, H. "Türkler". (İA)
- İnalçık, H. (1954) *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, TTK: Ankara
- İnalçık, H. (1965) "Edirne'nin Fethi: 1361", içinde: *Edirne 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*. TTK. Ankara.
- İnalçık, H. (1973) *The Ottoman Empire*, Phoenix: London.
- İnalçık, H. (1978) "Ottoman Methods of Conquest" in, *The Ottoman Empire: Conquest, Organisation and Economy*, Variorum Reprints: London
- İnalçık, H. (1985 a) "The Question of the Emergence of the Ottoman State" in: *Studies in Ottoman Social and Economic History*. Variorum Reprints: London.
- İnalçık, H. (1985 b) "L'empire Ottomane" *ibid*.
- İnalçık, H. (1985 c) "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anadolia, Byzantium and Crusaders", *Byzantinische Forschungen*. C. IX.
- İnalçık, H. (1993 a) "Notes on a Study of the Turkish Economy during the Establishment and Rise of the Ottoman Empire" in *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire*. Indiana University: Bloomington.
- İnalçık, H. (1993 b) "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus" in (ed) E. Zachariadou, *The Ottoman Emirate (1300-1389), A Symposium Held in Rethymnon*. 1991. Rethymnon.
- İnalçık, H. (1994 a) "The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600" in İnalçık, H. & Quartaert, D. (eds). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press.
- İnalçık, H. (1994 b) "How to Read Ashik Pasha-Zade's History" in C. Heywood, & C. Imber, (eds) *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V.L. Menage*. The Isis Press: İstanbul.
- İnalçık, H. (1994 c) *Eyüp: Dün/Bugün*, Tarih Vakfı, Yurt Yayınları.
- İnalçık, H. (1995) *From Empire to Republic (Essay on Ottoman and Turkish Social History)*. The Isis Press: İstanbul.

- İnan, A. (1987) "Türk Etimolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine", içinde: *Makaleler ve İncelemeler*, TTK. Ankara.
- Jennings, R.C. (1986) "Some Thoughts on the Gazi Thesis" *Wiener Zeitschrift für die Kunde Morgenlands*. 76.
- Kafadar, C. (1995) *At the Edge of the World of Islam: The Construction of the Ottoman State*. Berkeley.
- Kaldy-Nagy, G. (1979-80) "The Holy war (Jihad) in the First Centuries of the Ottoman Empire", *Harvard Ukrainian Studies*. 3/4.
- Kara, M. (1985) "Fütüvvet-Melamet Münesebet", içinde: *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI Ahilik Bayramı Sempozyumu: Bilecik*. Yayıncılık Matbaası: İstanbul.
- Kaşgarlı Mahmut (Mahmud al-Kaşgari) (1939-1943) *Divan-ü Lügât-it Türk*. (Çev. B. Atalay). TDK: Ankara.
- Kaşgarlı Manmut (Mahmud al-Kaşgari) (1982-1985) *Compendium of the Turkic Dialects (Divan-ü Lügât it-Türk)* (Trans. R. Dankoff & J. Kelly). Harvard University Press. Parts: I, II, III.
- Kljaštornyj, S.G. & Livsic, A. (1972) "The Sogdian Inscription of Bugut Revised", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. Tomus XXVI.
- Köprülü, M.F. (1929) *Influence du chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mystiques musulmans*. Zelliçh Freres: İstanbul.
- Köprülü, M.F. (1931) "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri" *Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası*, Cilt I.
- Köprülü, M.F. (1981) *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara.
- Köprülü, M.F. (1984) *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, TTK: Ankara.
- Kurat, A.H. (1987) *Çaka Bey*. Ankara.
- Lambton, A.K.S. (1988) *Continuity and Change in Medieval Persia*, Bibliotheca Persica.
- Langer, W.L. & Blake, R.P. (1932) "The Rise of the Ottoman Turks and its Historical Background", *The American Historical Review*. Vol. XXXVII.
- Lattimore, D. (1962) *Inner Asian Frontiers of China*, Beacon Press: Boston.
- Lemerle, P. (1957) *L'Emirat d'Aydın, Byzance et L'occident*. Presses Universitaires de France.
- Lindner, R.P. (1982 a) "Stimulus and Justification in Early Ottoman History", *Greek Orthodox Theological Review*, No.27.
- Lindner, R.P. (1982 b) "What was a Nomadic Tribe?" *Comperative Studies in Society and History*. Vol. 24
- Lindner, R.P. (1983) *Nomads and Ottomans in Medieval Anadolia*. Indiana University: Bloomington
- Luther, U.M. (1989) *Historical Route Network of Anatolia (İstanbul-İzmir Konya)*. Turkish Historical Society: Ankara.
- Manz, B.F. (1989) *The Rise and Rule of Temarland*. Cambridge University Press.
- Martinez, A.P. (1982) "Gardizi's Two Chapters on the Turks", *Archivum Eurasiae Medii Aevi*. Vol. II.
- Melikoff, İ. (1960) *La geste de Melik Danişmend*, Librairie Adrien Maisonneuve: Paris.
- Melikoff, İ. (1992) *Sur les Traces du Soufisme Turc*, Edition Isis: İstanbul.
- Melikoff-Sayar, İ. (1954) *Le destan d'Umur Pacha*, Presses Universitaires de France: Paris.

- Ménage, V.L. (1963) "The Menaqib of Yakhshi Faqih". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. Vol. XXVI.
- Ménage, V.L. (1966 a) "Some Notes on the Devshirme", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. Vol. XXIX.
- Ménage, V.L. (1966 b) "Notes and Communication Sidelight on the Devshirme from Idris and Sa'duddin", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*. Vol. XVIII.
- Mesalikhü'l-Ehsar* (1989). içinde: Yücel, Y. (1989) *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*. TTK: Cilt I.
- Michel le Syrien (1963) *Cronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d'Antioche (1166-1199)* (Trad. J.B.Chabot). Bruxelles: Culture et Civilisation. Vol. I, II, III, IV. [Mich. le Syr/1963].
- Minorsky, V. (1953) "The Clan of the Qara Qoyunlu Rulers", içinde: *Köprülü Armağanı*, İstanbul.
- Mostras, C. (1995) *Dictionneire géographique de l'Empire Ottomane*. [Tıpkı basım]. Pera Turizm ve Ticaret Şirketi: İstanbul.
- Nacogdorz, S. (1974) "L'organisation sociale et son developpement chez les peuples nomades d'Asie centrale". *Etudes Mongoles*. Cahiers 5.
- Nazım, M. (1973) *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Khalil & Co. Lahore.
- Nizamülmülk (1954) *Siyasetname*, (Çev. M.S. Cavdaroglu) Sermet Matbaası: İstanbul.
- Ocak, A.Y. (1981) "Bazı Menakıbnamelere Göre XIII. ve XV. Yüzyıllardaki İktidarlarda Heteredoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Journal of Ottoman Studies*. p. 31-42.
- Ocak, A.Y. (1983) *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Kitapevi.
- Ocak, A.Y. (1986) "Anadolu'da XIII.-XV. Yüzyıllarda Müslim-Gayrimüslim Dini Etkileşimler ve Saint Georges (Aya Yorgi-Hagios Georgios) Kültü". *X. Türk Tarih Kongresi*. TTK: Ankara.
- Ocak, A.Y. (1989) *Le revolte de Baba Resul ou la formation l'heterodaxie musulmane en Anatolie au XIII.e siècle*. Imprimerie de la Société Turque d'Histoire.
- Ocak, A.Y. (1992) *Kalenderiler*. TTK: Ankara.
- Oikonomides, N. (1994) "The Tzympe Affaire", in: Heywood, C. & Imber, G.(eds) op. cit.
- Orkun, H.N. (1987) *Eski Türk Yazıtları*. TTK Ankara [ETY/ork.].
- Ostrogorsky, G. (1983) *Histoire de l'Etat Byzantine*, Payot.
- Philippides-Braat, A. (1979) "La captivite de Palamas chez les Turcs", *Travaux et Memories*.
- Pitcher, D.E. (1972) *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, E.J. Brill: Leiden.
- Pritsak, O. (1981) *Studies in Medieval Eurasian History*. Variorum Reprints: London.
- Rouilland, G. (1953) *La vie rurale dans l'Empire Byzantine*. Librairie d'Amérique & D'Orient
- Rudolph, S.H. (1987) "Presidential Adress: State Formation in Asia - Prolagemenon to Comparative Study", *Journal of Asians Studies*, 46. p. 731-46.
- Runciman, Sir S. (1962) "Byzantine Historians and the Ottoman Turks", in Lewis, B. & Holt, P.M. (eds) *Historians of the Middle East*. Oxford University Press.
- Sadrüddin Ebu'l-Hasan Ali (1943) *Ahbar üd-Devlet is Selçukiye* (Çev. N. Lugal), TTK: Ankara.
- Schlumberger, G. (1902) *Expedition des "Almugaveres" de l'an 1302 à l'an 1311*, Plan.
- Sevim, A. (1988) *Anadolu'nun Fethi: Selçuklular Dönemi*, TTK: Ankara.
- Sevim, A. (1990) *Ünlü Selçuklu Komutanları (Aşşin, Atsız, Artuk ve Aksungur)*. TTK: Ankara.

- Sevim, A. & Yücel, Y. (1989) *Türkiye Tarihi: Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*. TTK: Ankara.
- Shinder, J. (1978) "Early Ottoman Administration in Wilderness: Some Limits on Comparasion", *International Journal of Middle East Studies*. p. 497-517.
- Simon de Saint-Quentin (1965) *Histoire des Tartares*, (Pub.J.Richard). Librairie Orientaliste: Paris.
- Spuler, B. (1957) *İran Mogolları*. TTK: Ankara.
- Sümer, F. (1948) "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Kayıtlar", *Belleten*. Cilt XII, sayı 47.
- Sümer, F. (1953) "Avşarlar'a Dair" içinde: *Fuat Köprülü Armağanı*. Osman Yalçın Matbaası: İstanbul.
- Sümer, F. (1967) *Karakoyunlular I*. TTK: Ankara.
- Sümer, F. (1980) *Oğuzlar (Türkmenler)*. Ana Yayınları.
- Sümer, F. & Sevim, A. (Yay) (1971) *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*. TTK: Ankara.
- Şahin, İ. (1983-1987) "Osmanlı Devrinde Konar-Göçer Aşiretlerin İsim Almalarına Dair Bazı Mülâhazalar", *İÜEF Türk Tarih Enstitüsü Dergisi*. Sayı 13.
- Şeyhi (1942) *Şeyhi Divanı: Tarama Sözlüğü ve Nüsha Farkları*. Maarif Matbaası: İstanbul.
- Tekin, Ş. (1986) "XIV. Yüzyıla ait bir İlm-i Hal: Risaletü'l-İslâm". *Wiener Zeitschrift für die Kunde Morgenlands* Vol. 76.
- Tekin Ş. (1989) "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası, Gaziliğin Yolları Adlı Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Gaza/Cihat Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies*. Vol. 13.
- Tekin, Ş. (1993 a) "Türk Dünyasında Gaza ve Cihat Kavramları Üzerinde Düşünceler (Başlangıçtan Osmanlılar'ın Fetret Devrine Kadar)", *Tarih ve Toplum*, XIX/109.
- Tekin, Ş. (1993 b) "Türk Dünyasında Gaza ve Cihat Kavramları Üzerine Düşünceler (Gaza Teriminin Anadolu ve Akdeniz Bölgesinde İtibarını Yeniden Kazanması)", *Tarih ve Toplum* XIX/110.
- Tekin, T. (1968) *A Grammar of Orkhon Turkic*, Indiana University, Bloomington [Tekin: GOT].
- Tekin, T. (1982) "Kuzey Mogolistan'da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat (Terhin) Kitabesi", *Belleten*, Cilt XLVI. Sayı 183.
- Textes Byzantines* (1990) *Les Turcs au Moyen-Age* (Trad. X. Jacob) TTK: Ankara [Tex/Jac].
- Togan, İ. (1992) "Ottoman History by Inner Asian Norms", in: Berktaş, H. & Faroqi, S. (eds) (1992) *New Approche to State and Peasant in Ottoman History*. Frank Cass.
- Togan, Z.V. (1931) "Mogollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti". *Türk İktisat ve İktisat Tarihi Mecmuası*.
- Togan, Z.V. (1946) *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İsmail Akgün Matbaası: İstanbul.
- Turan, O. (19 ?) *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi*. Nakışlar Yayınevi: Cilt I. II.
- Turan, O. (1940-42) "İliğ Ünvanı Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*. Cilt VII-VIII.
- Turan, O. (1948) "Türkiye Selçuklular'ında Toprak Hukuku", *Belleten* Cilt XII.
- Turan, O. (1958) *Türkiye Selçuklular'ı Hakkında Resmi Vesikalar*. TTK: Ankara.
- Turan, O. (1959) "İslâmisation dans la Turquie du Moyen-Age". *Studia Islamica*. Vol. X.
- Turan, O. (1971) *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul Matbaası: İstanbul
- Turan, O. (1984) *Tarihi Takvimler*. TTK: Ankara.

- Türkay, C. (1979) *Başbakanlık Arşiv Vesikalarına göre Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1941) "Gazi Orhan Bey Vakfıyesi", *Belleten*. Cilt V. Sayı II.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1945 a) "Gazi Orhan Beyin Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi", *Belleten*. Cilt IX. s. 34.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1961) *Osmanlı Tarihi*, TTK: Ankara Cilt. I.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1963) "Orhan Gazi'nin Vefat Eden Oğlu Süleyman Paşa İçin Tertip Ettirdiği Vakfiyenin Ashı", *Belleten* Cilt XXVI.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1974) "Çandarlı vezir Ailesi" TTK: Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1978) "Osmanlı Devlet Maliyesinin Kuruluşu ve Osman Devletinin İç Hazinesi", *Belleten*. Cilt XLII.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1984 a) *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Devletleri*, TTK: Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1984 b) *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK: Ankara.
- Ünsî (1942) *Selçuk Şehnamesi*, (Haz.M.Koman). Ülkü Basımevi: Konya.
- Ünver, S. (1953) "Eski Mısır'da. İslâm Dünyasında ve Bizde Tahnit Maddeleri Hakkında", içinde: *Köprülü Armağanı*. Osman Yalçın Matbaası: İstanbul.
- Vambéry, A. (1973) *Voyages d'un faux dervishe*, Libraire-Editeur: Yon-Fengi.
- Varlık, M.Ç. (1974) *Germiyan-oğulları Tarihi*, Sevinç Matbaası: Ankara.
- Vasilyev, D.D. (1983) *Korpus Turkskih Runiceskikh Pamnikov Baseyne Yenisey*, Nevko: Leningrad.
- Vryonis Jr. S. (1956) "Isodore Glabes and the Turkish Devshirme", *Speculum: A Journal of Medieval Studies*. Vol. XXXI. No.3.
- Vryonis Jr. S. (1965) "Seljuk Gulams and Ottoman Devshirme", *Der Islam*. Vol. 141.
- Vryonis Jr. S. (1975) "Nomadisation and Islamisation in Asia Minor", *Dumbarton Oaks Papers*. No.29.
- Vryonis Jr. S. (1986) *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Prose of Islamisation from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press: Berkeley.
- Werner, E. (1988) *Büyük Bir Devletin Doğuşu: Osmanlılar*. Alan Yayıncılık. Cilt I.
- Witteck, P. (1924) "Der Stammbaum des Osmanen", *Der Islam*. Band. XIV.
- Witteck, P. (1938 a) "Le Sultan de Rum", *Extrait de l'annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves: Tome VI Melanges Emile Buisacq*.
- Witteck, P. (1938 b) "De la défaite d'Ankara à la prise de constantinople", *Revue des Etudes Islamiques* 12.
- Witteck, P. (1944) *Menteşe Beyliği*, TTK: Ankara.
- Witteck, P. (1952) "Yazıcıoğlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja", *School of Oriental and Asiatic Studies*. XIV.
- Witteck, P. (1963) "Osmanlı İmparatorluğunda Türk Aşiretlerinin Rolü", *Tarih Dergisi*, Cilt XIII.
- Witteck, P. (1965) "The Taking of Aydos Castle. A Ghazi Legend and its Transformation", in: Makdızı (ed) *Arabic and Islamic Studies in Honour of Hamilton A.R. Gibb*, Cambridge. Mass.
- Witteck, P. (1967:1938) *The Rise of the Ottoman Empire*, The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland. Luzac & Co: London.

- Woods, J.E. (1976) *The Aqqoyunlu Clan, Confederation, Empire*. Bibliotheca Islamica: Minneapolis & Chicago.
- Yalçın, R. (1943) *Anadolu'da Türk Damgaları, Yeni Basımevi*: Bursa.
- Yinanç, M. (1944) *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. Burhaneddin Matbaası: İstanbul.
- Yusuf Has Hacib (1947-1974-1979) *Kutadgu Bilig*, (Çev.R.R. Arat) TDK: Ankara [KB].
- Yücel, Y. (1991) *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, TTK: Ankara. Cilt I, II.
- Zachariadou, E.A. (1977) "Pachymeres on the Amourioi of Kastamonu", in *Romania and the Turks: c. 1300-c. 1500* Variorum Reprints: London.
- Zachariadou, E.A. (1978) "Observation on Some Turcica of Pachymeres" *ibid*.
- Zachariadou, E.A. (1980) "The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Sea", *ibid*.
- Zachariadou, E.A. (1983) *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteşe and Aydın: 1300-1415*. Venice.
- Zachariadou, E.A. (1985) "Romania and the Turks" c.1300-c.1500", *ibid*.
- Zachariadou, E.A. (1987) "Notes sur la population de l'Asie Mineure jusqu'au XIVe siècle", *Byzantinische Forschungen* 12.

B. Antropoloji vs.

- Altman, İ. (1975) *The Environment and Social Behavior*, Brooks-Cole Publication, Monterey: California.
- Anderson, P. (1974) *Lineages of the Absolutist State*, London: NLB.
- Benveniste, E. (1938) "Tradition Indo-Iranienne sur les classes sociales", *Journal Asiatique*, Tome CCXXX.
- Berniér, F. (1981) *Voyage dans l'Etat du Grand Mongol*. Fayard.
- Bonte, P. (1979) "Segmantarité et pouvoir chez les éleveurs nomades sahariens. Elements d'un problème", in: *Pastoral Production and Society*, Cambridge University Press.
- Carneiro, R.L. (1970) "A Theory of the Origin of the State", *Science*, 169.
- Carneiro, R.L. (1981) "The Chieftdom: Precursor, of the State", in: Jones, G.D. & Kautz, R. (eds) (1981) *The Transition to Statehood in the New World*. Cambridge University Press.
- Caton, S.C. (1990) "Anthropological Theories of Tribe and State Formation in the Middle East: Ideology and the Semiotics Power", in Khoury, P.S. & Kostiner, J. (eds) (1990) *Tribes and State Formation in the Middle East*. University of California Press: Berkeley.
- Claessen, M.J. & Skalnik, P. (eds) (1978) *The Early State*. Mouton: La Haye.
- Claster, P. (1974) *La société contre l'Etat*, Les Editions de Minuit.
- Cohen, R. (1978) "State Origins: A Reappraisal", in: Claessen, M.J. & Skalnik, P. *ibid*.
- Crone, P. (1986) "The Tribe and the State", in: Hall, J.A. (ed) (1986) *State in History*. Basil Blackwell
- Divitçioğlu, S. (1995) "Karşılaştırmalı Devlet Modelleri: X. Yüzyıl İngiliz- Fransız Feodal ve Türk Selçuklu Devletleri" *Kebikeç*, Sayı I. Ankara.
- Driscoll, S.T. (1988) "The Relationship Between History and Archology: Artefacts, Documents and Power", in Driscoll, S.T. & Nieke, M.R. (eds) (1988) *Power & Politics in Early Medieval Britain and Ireland*. Edinburg University Press.
- Duby, G. (1958) *Economie rurale et la vie des campagnes dans l'occident médiéval*. Flammarion.

- Dumézil, G. (1958) *L'idéologie tripartite des Indo-Européens*. Latomos: Bruxelles.
- Dumézil, G. (1977) *Le dieux souverains des Indo-Européens*. Gallimard.
- Dumézil, G. (1982) *Apollon sonore et autres essais*. Gallimard.
- Dumézil, G. (1992) *Mythes et dieux des Indo-Européens*. Flammarion.
- Dumont, L. (1971) *Introduction à deux théories d'anthropologie sociale*. Mouton: La Haye.
- Eisenstadt, S.N. & Roniger, L. (1984) *Patrons, Clients and Friends*. Cambridge University Press.
- Evans-Pritchard, E. (1968) *Les Nuer*, Gallimard.
- Fried, M.H. (1967) *The Evolution of Political Society*. Random House: New York.
- Gellner, E. (1981) *Muslim Society*. Cambridge.
- Gellner, E. (1990) "Tribalism and the State in the Middle East" in (see: Khoury & Kostiner).
- Godelier, M. (1982) *Le production des grands hommes*. Fayard.
- Gökalp, A. (1980) *Têtes rouges et bouches noires*. Société d'Ethnographie: Paris.
- Hegensteign, R. (1986) "Trading places: Political Leadership in Southwest Asian Early States" in von Bakel, M.A. & Hagensteign R. & van de Velde, P. (eds/1986) *Private Politics*. London: E.J. Brill.
- Haldon, J. (1993) *The State & the Tributary Mode of Production*. Verso: London.
- Herodotos (1973) *Herodot Tarihi* (Çev: M. Ökmen), Remzi Kitabevi
- Irons, W. (1975) *The Yomut Türkmén: A Study of Social Organisation Among Central Asian Turkic Speaking Population*. Museum of Anthropology. University of Michigan: Ann Harbor.
- Irons, W. (1979) "Political Stratification Among Pastoral Nomads" in *Pastoral Nomads and Society*. Cambridge University Press.
- Jacq, Ch. & de la Perriere, P. (1981) *Les origines sacrées de la royauté française, Leopard d'Or*. Paris.
- Khazanov, A.M. (1983) *Nomads and the Outside World*. Cambridge University Press.
- Khoury, P.S. & Kostiner, J. (eds) (1990) *Tribes and State Formation in the Middle East*. Berkeley.
- Lapierre, J.W. (1977) *Vivre sans Etat?*, Sevil.
- Lapidus, I.M. (1990) "Tribes and State Formation in Islamic History" in. Khoury&Kostiner *op.cit.*
- Loyn, H.R. (1984) *The Geovernance of Anglo-Saxon England: 500-1057*. Edman Arnold.
- Mann, M. (1986) "The Autonomous Power of the State: Its Origine, Mechanism and Results". in: Hall, J.A. (ed) (1986) *States in History*. Basil Blackwell.
- Mann, M. (1994) *The sources of Social Power*. Cambridge University Press. Vol. I, II.
- Marx, K. (1964) *Pre-Capitalist Economic Formation* (Introduction: E. Hobsbawn). Lawrence & Wishard: London.
- Marx, K. (1957) *Capital*. Foreign Languages Publishing House: Moscow. Vol I, II, III.
- Marx, K. & Engels, F. (1953 ?) *Selected Correspondance*, Foreign Languages Publishing House: Moscow.
- Marx, K. & Engels, F. (1959 ?) *The First Indian War of Independence (1857 1859)*, Foreign Languages Publishing House: Moscow.

- Sahlins, M. (1963) "Poor Man, Rich Man, Big Man, Chief: Political Types in Melanesia and Polynesia", *Comparative Studies in Society and History*. Vol. 5 p.285-303.
- Sahlins, M. (1968) *Tribesmen*. Englewood Cliffs: Printice Hall.
- Service, E.R. (1975) *Origins of the state and civilisation*. W.W. Norton Company.
- Teunis, H.B. (1986) "The End of the Big-Man: The Image of Geoffrey Plantagenet" in *Private Politics (infra)*.
- Tilly, Ch. (1995) *Coercion, Capital and Europeans States*. Blackwell.
- van der Velde, P. (1986) "Social Inequality in the European Early Neolithic", in *Private Politics (infra)*.
- van der Vliet, E. Ch. (1986) "Big-Man, Tyran, Chief: the Anomalous Starting Points of the State in Classical Greece", in *Private Politics (infra)*.

Dizin

- Abdal Murad 52
Abdal Musa 52
Abdalan-ı Rum 33, 50
Abdallar 50, 53
Abdülaziz 30
Ablayundu 30, 77
Abu'l Farac 21
Aclan Bey 48, 77
Adana 52
Adelbaron de Leon 100
Adrenos 34, 75
Adsız 17
Aelfric 100
Afyon 79
Aşena uruğu 93
Aşıkpaşazade 9, 14, 20, 21, 22, 23, 31, 33,
36, 38, 43, 44, 45, 47, 48, 52, 53, 54,
55, 57, 58, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 72,
75, 76, 77, 82, 83, 84
Ahi Çoban 49
Ahi Evren 49
Ahi Hasan 34, 49
Ahi Kayseri 49
Ahi Mehmed 49
Ahi Mehmedşah 49
Ahi Mustafa 49
Ahi Polat 49
Ahi Seyfettin 49
Ahi Türk 49
ahi şeyhleri 60
Ahiler 48
Ahiyan-ı Rum 33, 48
Ahmedi 9, 38, 57
Ak Timur 71, 75
ak bürk 69, 79, 83, 86
ak budun 59, 93, 95, 96
ak kemik 59, 86, 93, 105
ak süyek 60
Akalin 39
Akbaş 47, 64
Akça Koca 30, 37, 47, 48, 64, 68
akça (bac) 83
Akçagerman 21
Akın 40
akıncı 45
Aksak Timur 47, 51, 70, 94
Al-i Selçukvan 64
Ala Nur 37
Alaeddin 71
Alaeddin I. 15
Alaeddin Keykubat III., Konya Selçuklu
Sultanı 71
Alaeddin Paşa 43, 75, 83, 84
Alaşehir (Philadephia) 41, 78
Albert of Aachen 19
Alevilik 50
Alp Arslan 16, 17, 47
Alp Karaca 47
Alp Kuş 47
Alp Melik 47
Alp savaşıçılar 34
Alp Tekin 47
Alp Yaruk 47
Alp İlik 16, 47
Alp İnanç 47
Alpler 44, 46
Altay toplulukları 100
altın 100
Amasya 50
Anadolu 15, 17, 19, 20, 39, 40, 48, 49, 50,
52, 54, 66, 78, 85
Anadolu ahiligi 48
Anadolu Beylikleri 21
Anadolu Müslüman halkı 39
Anadolu Selçuklu devleti 82, 85
Anadolu Selçuklu Sultanları 16, 72, 83
Anadolu Selçuklu toplumu 85
Anadolu Selçukluları 16, 24, 44, 47, 82, 85,
90
Anadolu Türkmenleri 78
Anderson, P. 43, 63, 103
Anglo-Saxon antropologları 29
Anglo-Saxon tarihi 9
Anglulanlar 18
Ankara 52
Ankara ahileri 79
Anna Comnena 17
Antakya 74
Antalya 17, 19
Arabistan 101
Arap 10, 18, 50, 96
Arap gezginleri 43
Arap kaynakları 30
Arap toplulukları 25

- Arğ Köseli 25
 Ariflerin Menkıbeleri 48, 49
 arpalık 67, 86, 89
 Arslan İsmail Yabgu 17, 22
 Artuhi, Ermeni 39
 Artuk 24
 Ascha Kalesi 18
assabiya devleti 97
 Aşya devletleri 102
 Aşya yaylaları 101
 at 79
 Atabay 25
 Atabetül Hakayık' 48
 Atman 30
 Atsız, Suriye Selçuklu emiri 16
 Aurangzeb, Hindistan Mugal-Mogol
 Devletinin Sultanı 101
 Avşar 29
avis mundi 94
 Aya Nikule 55
 Aya Sofya 39
 Aydın 49
 Aydın Beyliği 72, 79
 Aydın yöresi 73
 Aydınöğlü Beyliği 39, 40, 76
 Aydos 77
 Aydos Hisarı Aşıkları 45
 Aydos Hisarı tekfuru 45
 Aydoğdu 43, 44, 79
- Baba Eski** 79
Baba İshak 21
Baba İlyas 40, 51, 52
Babai-Vefai dervişleri 30
Babailer 40
Babailik 50, 55
bac kanunu 82
Bacılar 50, 53, 55
Bacılar cemaati 54
Bacıyan-ı Rum 33, 53
Bade 9
Bademli 77
Bahadır 20
Bakır 23
Balabancuk 75, 93
Balıkesir 77
bal mumu 79
Bapheus 10, 57, 75
Barak Baba 51
Baraklı Kalanderiyesi 50
Baranlı tiresi 22, 23
Baraz tekfuru 58
Barkan 49, 52
Bartas boyu 70
- Barthold** 95
Batı Anadolu 39, 65
Batı Anadolu Beylikleri 49
Batı Karadeniz sahilleri 77
Batı Rum 17
Batıni tarikatlar 16
Batonos 75
Bay Hoca 44
Bayath 21, 23
Bayınar Tatarları 22
Bayram 49, 53, 55
Bayundur 21, 22, 23
Bazin 30
Bağdat Halifesi 16
Bağdat Halifesi 96
bedesten 79
Begtili 29
Behçet'üt tevarih 59
Bektaşî tarikatı 49
Bektaşiler 36
Bektaşilik 49, 50
Beldiceanu, N. 9, 41, 44, 47, 48, 78, 79, 90
bellatori 100, 107
Bergama 77
Berkyaruk 17, 24
Bemiér 101
hey 72
Beyazid II. 68
Beylikler 44
Bilecik 53, 56, 63, 67, 71, 79, 82, 83
Bilecik kafiri 67
Bilecik Tekfuru 55, 63
Bilge Kağan 99
Bilge İşbara 94
Birinci Haçlı Seferi 39
Bishop Lord Adheman 18
Bitinya 17, 19, 42, 58, 65, 73
Bitinya bölgesi 30, 58
Bitinya köyleri 57
Bitinya Türkmenleri 19
Bizans 10, 17, 67, 72, 73, 78, 84
Bizans altını 76, 80
Bizans kaynakları 30
Bizans ordusu 17, 74
Bizans tarihçileri, 30
Bizans toprakları 57, 75
Bizans İmparatorluk ordusu 74, 79
Bizans İmparatoru 17, 18
Bizanslılar 16, 77
Bolayır 78
Bonte 25
Bosworth 96
Boz Ok 29
Boğaziçi 17, 77
börk 83

- Brehier 18
 Broquière 53
 Bugut yazıtı 93
 Buhara 95
 Bulgarlar 78
 Bumin Kağan 93
 Burgaz 78
 Bursa 18, 23, 34, 42, 44, 48, 49, 52, 53, 57,
 75, 78, 79
 Bursa kuşatması 75, 76
 Bursa Övası 75
 Buğra 94
 Bügdüz 22
 Büyük Han 95
- Caber Kalesi 15
 Caferbay 25
 Caferoğlu, A. 64
 Cahen, Cl. 16, 21, 23
 Caton 70
 Cavlakiye 50, 52
 Cebrail 37
 Ceiküs 23
cemaat-i nökerhan 47
 Cenevizliler 79
 Cengiz Han 94
 cihad kerden 41
 Cinbi kalesi 78
 Cizvit Pierre 18
 Claessen & Skalnik 82
 Clauson 23
 Clavijo 51
client 65, 66, 71, 83, 86, 96, 106
 Comnena 23
 Crone 81
 Cüveyni 61, 94
- Çadırlı Beyler 48
 Çaka Bey 17, 17
 Çanakkale 72, 78
 Çandarlı Kara Halil 81, 83, 84, 89
 çapul 91
 çarşı 86
 Çavdar 22
 Çavdar Tatarı 75, 76
 Çavuş Sevindik 78
 Çavuldur 21, 22, 23
 Çağatay ulusu 29, 70
 Çağrı Bey 22, 96
 Çekmece 41, 78
 Çekürlü 24
 Çelebi Mehmed 42
 Çender köyü 81
- Çepni 23
 Çigil 96
 Çoban 57
 Çobanoğlu Emir Ali 74
 Çodor 25
 Çokkan-Borkan 25
- Damalis (Kadıköy) 17
 Danişmendname 39
 Danişmend Beyliği 39
 Danlar'ın prensi 69
 dar al-İslam 73
 Darakçı Yenicesi 67
 daru'l harb 40, 41
 daru'l İslâm 40, 41
 Dedem Kerkut Masalları 100
 Delilerkenti 51
 Demirhan 77
 Deniz Gökçe 11
 Deniz Han 22, 23
derneşik devlet işlevi 89, 97
 Derviş Durdu 65
 derviş 50, 65, 83
 Desai 19
 devşirme 86
 Devlet (Dolat) 16
 devlet malı (miri topraklar) 83
 dış vergi 80
 Dil İskelesi 73
 Dimetoka 78
 Dinboz Savaşı 77, 79
 Divan 47, 94, 95
 Divitçioğlu, S. 37, 52, 85, 94, 96, 99, 103,
 108
 Dobruca 20
 Dolunay 54
 Domaniç Dağı 16, 55
 Domaniç-Ermeni Beli 56, 63
 Donat 16
 Doğu Roma-Bizans 84
 Doğu Türkçesi 60
 Doğu ülkeleri 102
 Dragon (Dragos?) 17
 Driscoll 68
 Duby, G. 100, 108
 Duşan 78
 Dulkadir Beyliği 53
 Dumézil 33, 84, 99, 100, 107
 Dumont 24
 Durguncu 25
 Dursun 77
 Dursun Fakih 52, 64
 Dündar 63
 Düsturname 39

- Dvornik 73
- Ebul Kasım 17
- Ece Bey 48, 78
- Ece Fazıl 48
- Ede Balı 30, 36, 49, 51, 52, 53, 59, 62, 68
- Edirne 14, 37, 44, 79, 84
- Edremit körfezi 77
- Edrenos 49
- Edrenos ılgarı 47
- Eflakî, A. 48
- Ege 77
- Ege Çepniler'i 29
- Eşrefoğlu Beyliği 72
- Elvan Çelebi 40
- Elvan/Erlin 40
- Emecen, F. 38
- emir 72
- Engels 101, 102
- Enverî 39
- Ermeni 40
- Ermeni Beli 16, 55
- Ermeni kadınları 55
- Ermeni Pazarı 48
- Ersarı 25, 26
- Ertuğrul Bey 15, 24, 30, 31, 34, 36, 51, 56, 61, 62, 63, 70
- Erzincan 15, 51
- Erzurum 15, 54
- Esenlü 24
- esir 47, 48, 79, 80
- Eski El 47
- Eski Hisar 62, 69
- Eskişehir 23, 72, 79, 82
- Evans 24
- Evrenos Bey 48, 79, 85
- Eymür 21
- Fakiregan 55
- farz-ı ayn* 41
- farz-ı kifayet* 41
- fatihler 81
- Fatma Bacı 52, 53, 54
- Feridun 99
- Fırat 15, 16
- First Indian War 102
- Fletcher 71
- Floransa 80
- Foça korsanları 79
- Frank 84
- Frank ve Saxon kralları 45
- Franklar 78
- Fransa 69, 100, 108
- Fransızlar 100
- Freyn 99
- Fried 69
- Friedman, M. 11
- Fütüvvet 48
- Fütüvvetname 66
- Gardzî 21
- gaza kerden 41
- gazavatname 40
- Gazi Çelebi 40
- Gazi Fazıl 45, 78
- Gazi Hasan 64
- Gazi Rahman 45, 47, 64
- Gazi Tezi 38, 42, 59
- Gazilik 45
- Gazilik Tarikası, 66
- Gaziyan-ı Rum 33
- Gazneli 47
- Gazneli devleti 85
- Gazneli gulâmlar 85, 86
- Gazneliler 47
- Gebze 14
- Gelibolu 84
- Gelibolu surları 78
- Gelibolu yarımadası 78
- Gellner 25
- Gemilik Körfezi 17, 77
- Gerard de Cambrai 100
- Germen 21
- Germenik 21
- Germenyan 21
- Germiyan 21, 31, 47, 63
- Germiyan Beyi 76
- Germiyan Beyliği 21, 49, 72, 76
- Germiyan ili 31, 75
- Germiyanlar 21, 67, 76, 77
- Germiyanlı göçmenleri 38
- geyik 51, 52
- Geyikli Baba 34, 52
- Geyve 75, 76
- Geyve seferi 75
- Gibbons 9, 19
- Giese 14
- Giray-Terekeme 26
- Girit 65, 69, 79
- Godelier 69
- Godfrey, Dük 18
- Gordlevski 56
- göçer-cvler 55
- Gök 22
- Gök Han 22
- Gökalp 29, 64
- Gökhan 25

- Göklen, 26
 Gökyay 68
 Göl-Flanoza 67
 Gölpınarlı 49
 Göynük 44, 47, 67, 72
 Gregoras 43
 Grenard 37
 gulâmlar 85
 gümüş 100
 Gün Toğdu 15
 Gündüz Alp 43, 44, 47, 64, 81, 82
 Güney Asya 69
 Gürcü 39
 Gürgen 25
- Habur ırmağı 16
 Hacı Bektaş Veli 33, 36, 37, 49, 52, 53, 54, 59
 Hacı Ahmed 53
 Hacı İlbeci 48, 77, 78, 79
 Haçlı donanması 77
 Haçlı ordusu 17, 23
 Haçlılar 18, 43, 45, 46
 Hadidi 64
 Halep 15, 17, 51
 halicilik 56, 80
 halife 50
 Halil 80
 Hamid 56
 Hamit Beyliği 72
 Han 95
 han 72
 haraç 80, 87, 91
 haricilik 53
 Harman Kaya 67
 Harzem 21
 Harzemşah Tekiş 96
 Harzemşahlar 96
 Harzemşahlar devleti 82
 Harzemli Kıpçaklar 21
 Hasan Alp 47, 64, 68
 Hasan, Mahmud oğlu 20
 Hasan-Kululu 25
 Hatib 51
 Hatun Ana 33, 52, 54
 Haydariye 50
 hayvancılık 56, 80
 Hazreti Muhammed 36, 49
 Hegesteijn 69
 Helen kültürü 65
 Henry 18
 Heredotos 69
 Hereke 77
 Heteredoks dervişler 50, 51
 heteredoks Türkmen tarikatları 66
 Hristiyan 19, 39, 40, 53, 55, 84, 86, 100
 Hristiyan tacirleri 79
 Hindistan 99, 101
 Hint 51
 Hint-Avrupa geleneği 65
 Hint-Avrupa toplumları 99, 100
 Hitit 99
 Hitit uygarlığı 84
 Hoca Sadıddin Eflendi 20, 21, 37, 38, 58, 84
 Hopwood, 56
 Horasan 17, 22, 82
 Horasan Erenleri 50
 Horzum 21
 Hoy 51
 hububat, 79
 Huart 57
 Hükümdarın Biricikliği 103
 Hünkar 54
 Hünkâr Hacı Bektaş Veli 54
- İbn Battuta 10, 37, 48, 49, 90, 43
 İbn Haldun 10, 30, 57, 97
 İbn. al-Askar 83
 İşbara Kağan 52
 İmad al-Din' 96
 İmber 77, 78
 İmreli 26
 İrons 25, 29
 İshak Fakih 36
 İvaz Yiğitbaşı 48
 İğdir 22
- İbn Kemal 52, 63
 İbn Sait 10, 23
 İbrahim Yınal 16, 22
 Şems al-Mülk, İbrahim'in oğlu 96
 iç-beyler 34
 İdris-i Bitlisi 84
 İleri Hacc 53
 İlhanlı Devleti 24, 44
 ilig 95
 İlik Han 95
 ilmiye 81
 imamlar 60
 imarethane 86
 İmparator 19
 İnal 95
 İnalçık 9, 15, 19, 37, 41, 47, 48, 58, 62, 73, 79
 İncil 39
 İnegöl 47, 55, 56, 63, 71, 82
 İnegöl tekfuru 56

- İngiliz 105
 İngiliz ve Fransız fütüvî devlet yapısını 107
 İngiltere 100
 İnönü 44, 83
 İnönü Beyleri 62, 69
 İnönü yöresi 52
 ipek 79
 İran 15, 44, 47, 48, 50, 51, 96, 99, 101
 İran Selçuklular 90
 İrânlılar 18
 İri Tomaç 25
 İrlanda 99
 İsa'nın Askerleri 40
 İshak Fakih 14
 İshak Melek 78
 İskandinavya 99
 İskir bozkırları 99
 İskütler 99
 İslâm 73, 91, 97
 İslâm ülkesi 73
 İsmail Yabgu 16
 İsmailiye 16
 İspanya 69
 İstanbul 19, 78
 İstanbul altını 76
 İstemi Kağan 93
 It-eşini 44
 İtalyanlar 79
 İtburun 62
 İvaz Paşa 78
 İzmit 16, 38, 44, 58, 72, 73, 74, 77
 İzmit Körfezi 48
 İzmit 16, 17, 18, 19, 20, 23, 37, 49, 57, 72,
 73, 74, 75, 78, 79, 84
 İzmit ideolojisi 75
 İzmit inşaatması 76
 İzmit Selçuklu Sultanlığı 15, 18, 19
 İzzeddin Keykavus 19, 20

 Jacq & Perrière 45
 Jelayir 70
 Jennings 39, 42

 Kadı 90
 Kadıköy 58, 77, 78
 kadılar 60
 Kadıncık Ana 36, 37, 52, 54, 59
 Kadır Han 95
 Kafadar, C. 9, 14, 39, 40, 63
 Kaşgari 21, 29, 95
 Kaidy-Nagy, G. 39, 43
 kaitem 81, 86
 Kaienderiye 49, 50, 52, 55
 Kahtsal Soyluluk Yokluğu 103
 Kalonoz 44
 kamaran (kırmızlar) 72
 kan düşme 29
 Kandıra 48, 77, 83
 kangüme 29
 Kantakouzenos 10, 39, 41, 43, 66, 77, 78
 Kara Biga 77
 Kara Cafer 48
 Kara Çebüş 30, 37, 47, 75
 Kara Hisar 66
 Kara Mürsel 47, 48
 Kara Rüstem 84
 Kara Tegin 37, 67
 kara budun 59, 93, 96
 kara kemik 59, 60, 89, 93, 105
 kara süyek 60
 Karabölke 25
 Karacahisar (Yenişehir) 20, 44, 47, 63, 67,
 71, 75, 82
 Karacaoğlan 49
 Karadeniz kıyıları 21
 Karahacılı 24
 Karahanlı 44, 91, 93, 95, 96, 97
 Karahanlı Devleti 94, 96
 Karahanlı soyluları 95
 Karahanlı toplumu 95, 96
 Karakoyunlular 22
 Karaman Beyliği 72
 Karamanlı 84
 Karasi 77
 Karasi Beyi 77
 Karasi Beyliği 72, 78
 Karasi donanması 77
 Karasi ili 44, 48, 77
 Karasiler 77
 Karluk 96
 Kastamonu- 72
 Kastel 75
 Katalan 80
 Katalan askerleri 41
 Katalanlar 78
 Kayı 21, 22, 29
 Kayı boyu 15, 20
 kayın ağacı 52
 Kayseri 33, 50
 kağan 72
 Kendini-Destekler Köy Ekonomisi 103
 kenevir 79
 kent 90
 kentler 107
 Kermen 21
 Kese 25
 kesili uruk 28
 Keykavus 20

- Keze Elig-Hem 60
 Khazanov 24
 Khiva 25
 kışlak 55
 Kılıç Arslan I. 16. 17. 19. 49. 57
 kılıç 65. 81. 86. 89
 Kınık boyları 22. 96
 Kıpçak 21. 22. 23
 Kıpçaklar 22
 Kırgız mezartaşları 46
 Kırım aristokrasi 47
 Kızıl Bey 96
 Kızıl Kilise 52
 kızıl bürk 69. 83. 89
 kilise 107
 Kimek 21
 Kirmani 55
 Kirmastı 77
 Kite tekturu 77
 Kljaštornyj 93
 Kocaeli 44. 72
 Kocaeli yanması 48
 Kocuk 25
 Koçum Seydi 52
 Konfüçyüs 81
 konik uruk 28
 Konur Alp 37. 47. 64. 68
 Konya 30. 50. 52. 55
 Konya Selçuklu Sultanlığı 20
 kotarılmış 36. 61
 Koyun Hisar (Bapheus) 74
 Koz Ağacı 53
 Kök Tengri 100
 Kök Türk Devleti 93
 Kök Türk Kağanı 93
 Kök Türk yazıtları 46
 Kök Türkler 44. 52. 91. 93. 96. 97
 kökboya 79
 Köprülü. F. 9. 50. 51. 53
 Kör 25
 Köse Mihal 47. 48. 64. 75
 köy 90
 Köylünün Toprak Üzerinde Tasarruf Hakkı
 103
 kuruyemiş 79
 kumaş 79
 Kuman 21. 23. 78
 Kumral Dede 52. 65. 66
 Kumral Dede 68
 Kuran-ı Kerim 36
 kurgapın 93
 Kutalmış 16. 17. 22
 kutsal uruk 29
 kutsalılık-egemenlik 82. 99. 105
 Kuzey-Batu İran 16
 Kül Tigin 99
 Kürt 21
 Kütahya 21. 31. 76

laborati 100. 107
 Lala Şahin Paşa 37
 Laskaris 73
 Latince 100
 Latinler 73
 Lattimore 94
 Lefke 48
 Lefke hisarı 67
 Lefke yöreleri 72
 Lemerle 78
 Lindner. R. P. 39. 42. 83
 Livşic 93
 Londra 101
 lordlar 107
 Loyn 100. 108
 Lüblüce 75
 Lüleburgaz 79

 Maşrapa 65. 66
 Mal Hatun 62
 Malatya 17. 21. 39. 52
 Malenezya 69
 malikhane 87
 manastır mülkiyeti 58
 Mann 89. 107
 Mansur 16. 17
 Manz 47. 70
 Marchak. J. 11
 Markowitz. Harry 11
 Marmara 16. 17. 72. 77
 Marmara denizi 76
 Marmara vilayeti 67
 Martinez 21
 Marx 101. 102. 103
 Marxist "üretim tarzı" 91
 Maveraünnehr 40
 medrese 49. 86
 meşe 79
 Mehmed II (Fatih) 68
 Mekece yöreleri 72
 Melamiye 49. 50
 Melik Danişmend 39
 Melikşah 16
 Melikşah dönemi 17
 Melikoff 39. 50. 76. 78
 Ménage 68
 Menakıbnam 68
 Menakıbu'l Kudsiye' 40
 Menderes 74

- Mentеше 49
 Mentеше Beyliği 72, 76, 79
 Mesrik 25
 Mevlana 30
 Mevlana Davut Kayseri 49
 Mevlana İsmail 22
 Mevlana Siraceddin Konevi 49
 Mevlana Taceddin Kürdî 49
 Mevlevî 37, 49, 52, 76
 Mevlevî ahiler 49
 Mevlevî alimleri 49
 Mevlevî tekkesi 65
 Mısır Fatımi (Şîî) Devleti 16
 Mısır Memlûk devleti 85
 Mısır Memlukları 85
 Michell Paleologue VIII 19
 Mihail oğulları 22
 Mihal 67
 Mihaliç 77
 Minorsky 23
 mirî toprak rejimi 86
 mirî topraklar 86
 Mirza Cihanşah 22
 Mirzaşah 22, 23
 Misya bölgesi 77
 Mouselos, Bizans İmparatoru 73
 Moğol istilası 49
 Moğol ordusu 15, 54, 55
 Moğol yazısı 22
 Moğolca 29, 47
 Moğollar 23, 51, 61
 Moğollar 55
 Mudurnu 47
 Muhtlis Baba 52
 mukaata 87
 Murad I. 14, 37, 41, 44, 47, 68, 79, 83, 84, 89
 Murad II. 22, 68
 Musa Yabgu 22
 mültezim 87
 Müneccimbaşı Ahmed 20, 84
 Müslüman 47, 73

 Nacogdorz 94
 Nallıhan 81
 Nazım 95
 Nedin 26
 Neşri 9, 15, 20, 21, 41, 43, 49, 53, 56, 57, 61, 62, 63, 68, 75, 84
 New York Herald Tribune 102
 Nicepheros Gregoras 9, 30, 57, 66
 Niğde 50
 Nişancı Mehmed Paşa 20, 21, 23, 36
 Nilüfer Hatun 56

 Nizamülmülk 97
 nöker 48, 70
 Nurali 25

 Oba 55, 90
 Ocak, A. Y. 9, 49, 51, 52, 53
 Oikonomides 78
 Ok 100
 On Ok 29
 onction (yağlanma) 45
 Ongın belgesi 94
 Ongın yazıtı 94
 Onuk Tomaç 25
 oratori 100, 107
 Orhan Bey camii 42
 Orhan Bey, Gazi 9, 14, 18, 23, 37, 38, 40, 41, 4244, 47, 48, 49, 52, 62, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 84
 Orhan bin Fahrüddin Osman 42
 Orhon Yazıtları 99
 Orkun 99
 Orta-Asya bahşi geleneği 51
 Ortaçağ Hint-Avrupa mitolojisi 99
 Ortaçağ Türk toplumlari 66
 Oruç Bey 20, 21, 23, 84
 Osman Bey 9, 10, 19, 20, 22, 24, 36, 37, 38, 43, 44, 47, 48, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 93
 Osmanlı 20, 22, 23, 48, 57, 78, 89
 Osmanlı akçesi 84
 Osmanlı Beyleri 47, 57
 Osmanlı devşirmeleri 85, 86
 Osmanlı göçer-evleri 56
 Osmanlı hanedanı 89
 Osmanlı kronikleri 14
 Osmanlı Tarihleri (TAO) 19
 Osmanlı toplumu 13, 24
 Osmanlı Ulu Bey'i 34
 Osmanlı uruğu 23
 Osmanlı-Bizans barışı 79
 Osmanlılar 20, 21, 56
 Osmanoğulları 58
 Otman 30, 31
 Oynaş Hisari 75
 Oğurcaklı 26
 Oğurlu 20
 Oğuz 24, 56
 Oğuz boyları 21, 22, 37
 Oğuz Han 23
 Oğuz ili 21, 82
 Oğuz Kağan Destanı 37, 100
 Oğuz Konfederasyonu 21

- Oğuz oğlu Deniz Han 22
 Oğuz oğlu Gök Han (Alp) 22
 Oğuz töresi 72
 Oğuz yabgusu 96
 Oğuz yağması 68
- öşür 87
 ökerleri 60
 Ökmen 69
 Öküz 25, 66
 Ömer Bey 62
 Örfi vergiler 87
- Pachymeres 9, 30, 43, 66, 73, 74
 padişah 72
 Pamucak 42
 pamuk 79
 Pantolek 25
 Paulicianlar 18
 Pazarlu 44, 56
 Peçenek —ler 17, 18, 23, 78
 pençik 45
 pirinç 79
 Piskoposlar Konsülü 73
 Pitcher 71
 Polakları 18
 Polonezya 69
 Porsuk Bey 17
 Portföy Teorisi 11
 Poulicien 53
 Priamas 69
 Pritchard 24
 Pritsak 95
- reaya (göçer-yerleşik) 84, 86
 reaya 84, 90
 Risaletü'l İslâm 44
 Rodos adası 79
 Roma 84, 99
 Rouillard 57, 58
 Ruhî 21, 23, 31, 71, 72
 Rum 16, 22, 23, 33, 39, 48, 55
 Rum Abdalları 33, 34, 37, 50, 53, 54, 65
 Rum Ahileri 33, 34
 Rum Bacıları 33, 53, 54
 Rum Eframiya 39
 Rum erenleri 54
 Rum Gazileri 33, 34, 45
 Rum ili 65
 Rum köylüleri 34, 41, 56, 66, 68, 71, 73
 Rum tekfurlar 41, 71
 Rum ülkesi 54
- Rumc 69
 Rumeli 39, 44, 77, 79, 84
 Rumî 39
 Rumlar 48, 53, 57
 Runciman 18, 66
 Rüknettın Arslan 19
- sabun 79
 saşrak 72
 Sahipoğlu Beyliği 76
 Sahlins 28, 69
 Sahra 101
 Sakarya bölgesi 72
 Sakarya nehri 47
 Salak 25
 Salar (Salgur) 25
 Salgur 21, 22, 23, 26
 Saltuk Alp 47, 64, 75
 Saltukname 39
 Samandra 77
 Samani 91, 97
 Samsa Çavuş 38, 47, 64, 67, 68, 83
 Sarazen 18
 Sarık 25
 Saroz 58
 Saru Saltuk 39, 53
 Saruhan Beyleri 72, 76, 79
 Saruhan-Aydın-Karasi donanması 77
 Saruyatı 44
 Satuk Buğra Han 36, 37
 savaçılık 82, 99, 99, 105
 Schulumberg 78
 Sehene 25
 Selanik 78
 Selanik arşi-piskoposu 10, 57
 Selanik başpiskoposu Gregory Palamas 41
 Selçuklu Devleti 96
 Selçuklu gulâmları 85, 86
 Selçuklu oğuşu 96
 Selçuklu Sultanları 21, 22, 37, 43, 50, 73
 Selçuklu uruğu 96
 Selçuklular 19, 44, 64, 72, 73, 83, 93, 96, 97
 Samedim 26
 Sevim, A. 76
 seyfiye 81
 Seyyid Battal Gazi 39
 Seyyid Hamza 39
 Seyyid Nureddin 54
 sığır 79
 sikke 42
 Silivri 78
 Simon de Saint-Quentin 54
 Sinan Paşa 83

- Sinop 40
 Sivas 50, 52
 Sivrihisar 54
 siyaset 99, 105
 Slav ülkeleri 99
 Slavlar 78
 Söğüt 16, 55, 56, 6263
 Sparta 65, 69
 Sufi ahiler 49
 Sufi tarikatlar 50
 Sulama Kamu Hizmeti 103
 Sulduz 70
 Sultan Murad 22
 Sultan Öyüğü 68
 Sungur Teğın 15
 Suriye 17
 Sülemiş 47
 Süleyman Paşa 37, 41, 44, 48, 49, 76, 77, 78, 79, 83
 Süleymanşah 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 57, 64, 73, 74
 Süleymanşah, Kutalmış oğlu 16, 73
 Sümer 21, 22, 29
 Sünni halk 50
 Sünni 52
 Süryani Mikael 16, 17

 Şahin Paşa 79
 şap 79
 şarap 79
 Şehadet camii, Bursa'daki (Hisar) 42
 şengün 93
 Şeref-Cuni 25
 Şerri vergiler 87
 Şeyh Bedreddin 48, 53
 Şeyhi Divanı 93
 Şine Usu 59
 Şoklu Bey' 16
 Şucaaddin 42
 Şükrullah 9, 22, 23, 31, 37, 59, 60, 71, 86

 Tabgaç Han 96
 tacirler 60, 86
 Tamgan Tarkan 94
 Tana-Kısarka 25
 Tapan vilayeti 68
 Tapuklu 50, 55
 Tarakçı Yenicesi 47, 72
 Taraklı 44
 Tarım 45
 Tarım Ekonomisi 103
 Tarih-el-ibar 57
 Tarihçi Gregoras 19

 Tarihsel Durgunluk 103
 Tarkan 78, 93
 Taspar Kağamı 93
 Tatar 21, 22, 23, 31
 Tataristan 101
 Taz Ali 47, 64, 74
 Teke 25, 26
 Tekin, Ş. 39, 40, 42, 44, 45
 Tekin, T. 94
 tekke 50, 86
 Telgay-Cafer 25
 Temek 25
 Tengri 93
 Tengrici 47, 50
 Tevarih-i Al-i Osman 14
 Teveci 25
 Teğın 95
 Theodora 78
 Thor 99
 tımar 82, 86
 tımar toprağı 47
 tımar(lı) sipahi, 86
 Ticaret 45
 Tilly 91
 Timur 70, 71
 Tinya 17, 73, 76, 77
 tire beyi 47
 Tödurga 21, 23
 Togan, İ. 81
 Tokat 50
 Toprakta Devlet Mülkiyeti 103
 Töger 21, 22, 23
 Töz 99
 Trakya 17, 48, 77, 78
 Trier'li St. Mary Manastırı 18
 Troyalı Hektor 69
 tudun 93
 Turan, O. 17, 20, 71, 83, 85, 95
 Turgut Alp 47, 64, 68
 Tuğrul Bey 22, 96
 tuğsın 95
 Tündar Bey 15, 43, 56, 63, 69
 Türk 18, 19, 21, 96
 Türk adetleri 85
 Türk Kağamı 99
 Türk toplulukları 100
 Türk toplumu 97
 Türk ve Moğol toplulukları 69
 Türk ve Moğol töresi 72, 94
 Türk ve Rum köylüleri 60
 Türk-Rum boyu 42
 Türkay, C. 1979 52
 Türkçe 78
 Türkiye 101

- Türkler 17. 18. 46. 55. 57. 58. 61. 66. 78. 79
 Türkmen 20. 23. 26. 29. 47. 56. 89. 96
 Türkmen akınları 23
 Türkmen Beyleri 47. 48. 60. 64. 83. 96. 97
 Türkmen boyları 24
 Türkmen dervişleri 55
 Türkmen göçer-evleri 34. 55. 60. 68
 Türkmen halkı 19. 44
 Türkmen istilası 65
 Türkmen kadını 53
 Türkmen savaşçı 74. 84
 Türkmen tarihçi 13
 Türkmen tire başkanları 34
 Türkmen tireleri 24. 47. 71. 73
 Türkmen topluluğu 16. 16
 Türkmen'in inaçları 50
 Türkmen-Oğuz 23
 Türkmen-Rum çatışması 71
 Türkmenler 17. 18. 19. 20. 21. 40. 45. 49. 50. 73. 78
 Türkofon 78
- uç beyi 47
 Uçkak 25
 ulca 47. 48
 Ulu Arif Çelebi 49
 Ulu Bey 37. 43. 65. 75. 82. 86. 89. 90
 Ulu Bey Osman 71
 Ulu Moğol'un devleti 101
 ulu bilginler 59
 Ulubat 17. 77
 Ulubat köprüsü 75. 77
 Ulubat tekfurı 77
 Uluçay 21
 Uludağ 52
 al-Umari 10. 30. 43. 76. 79
 Umur Bey. Aydın oğlu 39. 78
 Uygur 96
 Uygur Kağanı Moyun Çor 94
 Uz 78
 Uzunçarşılı 23. 40. 42. 49. 72. 76. 77. 84. 85
- Üç Ok 22. 23. 29
 üçlü işlev 33
 ülüş yasaı 44
 üretgenlik/nüfus 99
 Üretim (iktisat. nüfus) 105
 Üryan aşık 52
- vakıf arazileri 67
- vakıf toprakları 86
 vakıf yöneticileri 86
 vakıflar (dini) 86
 Vambery 26
 van Bakel 69
 van der Velde 69
 van der Viliet 65
 Varlık 76
 Vasilyev 60
 vassallar 107
 Vatates 78
 Vefai 49. 66
 Vefaiye 50
 Veli 54
 Venedik ve Ceneviz devletleri 79
 Vergi/ranı 103
 vezir (yuğrıs) 95
 Vilayetname 49. 53. 54
 Vryonis 23. 58. 85
- Weber 69
 Wessex kralı Alfred 100
 Wittek 9. 16. 19. 38. 39. 42. 46
 Wodin 99
 Wulfstan 100
- Yabgulu 17
 Yabugerman. 21
 Yahşi Fakih 9. 14. 20. 68
 Yahşi Han 77
 Yahşi Han oğlu Yakup Bey 44
 Yahşulu 30. 47. 48. 64
 Yahudi 40
 Yakub Ece 76. 78
 Yakup Bey. Germiyanlı 49
 Yakup Ece 48
 Yalak-Ovaya (Yalova) 73
 Yamut 25. 26
 Yamut toplumu 29
 Yamut-Türkmen boyları 29
 Yaralı 25
 Yarhisar 56. 63. 71. 82
 yağv 95
 yay 100
 yazgılı 36. 61. 69. 75
 Yazıcı 51
 Yazıcıoğlu 19. 23
 yağma 91
 Yelyüzü 77
 yeniçeriler 85
 Yenişehir 36. 38. 45. 56. 57. 63. 68. 75. 82
 Yeseviye 50
 Yıldırım Beyazıt 41

Yıva 17, 22, 23, 29
Yuan Yıllıkları 94
Yuannis Palacologos 79
Yunanistan 99
Yunanlı genç savaşçılar 65
Yunus Emre 52
yurtluk 96, 97
Yusuf Has Hacip 95
yüce beyler 59

Yücel, Y. 76

Zachariadou, E. 9, 41, 77, 78, 79
zanaatkarlar 60, 86
zaviye 49, 50, 51, 55, 86
Zizil Sakallı 25
Zülfikâr 49

